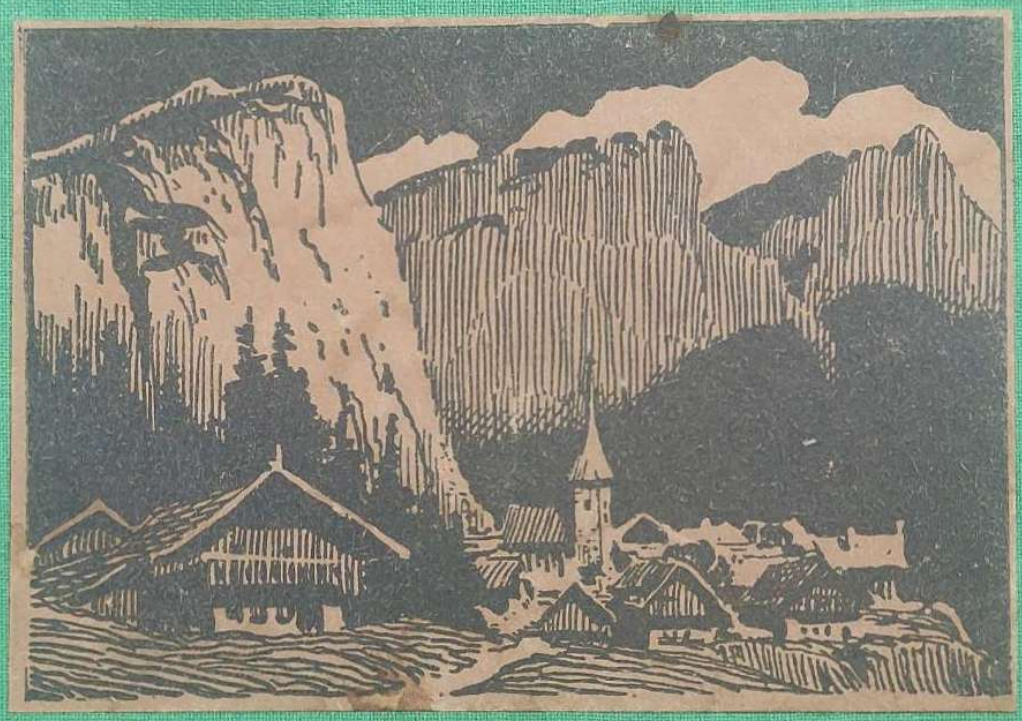

DR. F. KS. NOVÁK

ALPSKI ŽUPNIK

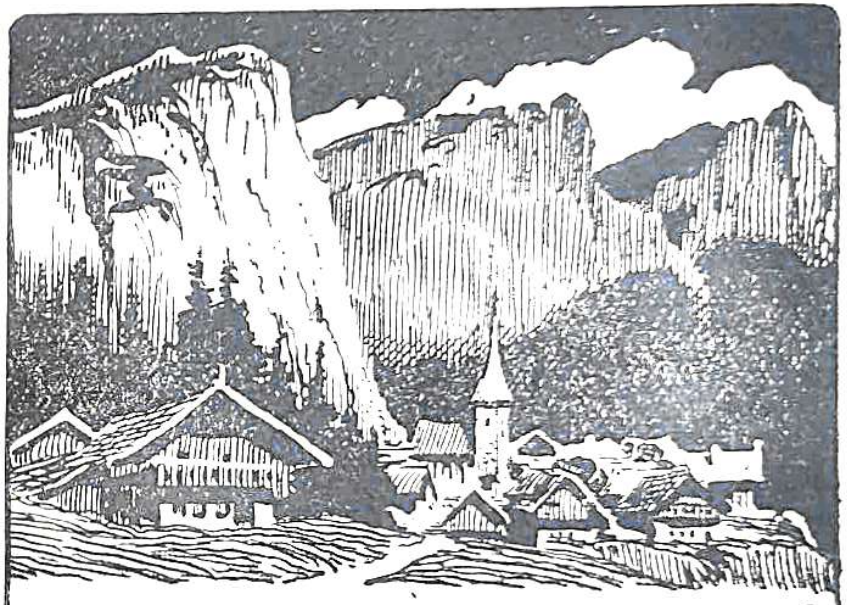

ALPSKI ŽUPNIK

EPIZODE IZ ŽIVOTA OSAMLJENOG SVEĆENIKA

NAPISAO:
DR. FRANJO KSAV. NOVÁK

SPLIT 1932.
HRVATSKA KNJIŽARA

G.BAUER

»Nema zapreke da se tiska!« Split, 31. prosinca 1931. Don Ivan Butković, cenzor s. r. * K br. 46/1932. »Neka se tiska!« Od Biskupskog Ordinarijata, Split, 5./I. 1932. Dr. Kvirin Klement Bonefačić s. r., biskup.

S češkoga preveo
Sveć. Ivan Mikić.
Umjetnički uresio G. Bauer.

Tisak Leonove Tiskare u Splitu.

PREDGOVOR PREVODIOCA.

Pisac »Alpskog župnika« dr. Fr. Ks. Novák poznat je u nas po svojoj knjizi »Pogledi u bogoslovski i svećenički život«. Ono, o čemu u »Pogledima« teoretski raspravlja, to u »Alpskom župniku« dobrim dijelom ilustrira konkretnim primjerom. Koji su čitali »Poglede«, mislim da će rado uzeti u ruke i »Alpskog župnika«.

»Alpskog župnika« će s interesom čitati svaki svećenik, koga uopće interesira njegova služba, a osobito župnici, koji će u njemu naći dosta pobude i pouke, jer se tiče gotovo svih grana župničkog rada. S interesom će ga čitati svaki onaj, koji hoće da upozna nepatvoreni i neiskrivljeni život savjesnog župnika, njegov rad, njegove poteškoće, njegove žalosti i radosti. Bit će od interesa za svakoga, koga interesira život, jer je ova knjiga uistinu jedan isječak života, p r i k a z a n p o i s t i n i, jednostavno, vjerno i zanimivo. Zanimivost joj dolazi odatle, što je piscu radi malog vremenskog odsjeka što ga obrađuje, bilo moguće da kod prikazivanja pojedinih događaja zalazi u detalje, te se čita kao pripovijest.

Pisac »Alpskog župnika« ne ponavlja šablonski apstraktna pravila, nego je sve prošlo kroz njegovu dušu i srce, i radi toga sve ima pečat života, dobivaju boju novosti i one stvari, koje nisu nove. Stare istine dobivaju novost po tomu, što vidimo kako su se ostvarile ili kako se je vodila borba za njihovo ostvarenje u životu jednoga župnika i jedne župe.

Stil je jednostavan, ali mu to nije nikakva mana. Frédéric de Bélinay u svojoj knjizi o stilu kaže, da je onaj stil lijep, koji otkriva ideju, a sam ostaje sakriven. To se može reći i o stilu u ovoj knjizi. Pisac je zaokupljen u prvom redu sadržajem i sadržaj sam sebi stvara formu, koja ne zablješćuje kićenošću niti vrijeđa nezgrapnošću, nego kao zrcalo odrazuje misli i osjećaje, što zaokupljaju dušu pisca. Gradivo je raspoređeno pregledno, misli se nižu jasno. Pripovijedanje je prijatno u prvom redu po svojoj nutarnjoj strukturi, po naravnom slijedu misli, po nutarnjem žaru, koji i kroz jednostavne riječi probija. Uvijek je dovoljno misli, da podržavaju interes, nigdje nema općih mjesta, koja kod mnogih pisaca služe zato, da prikriju siromaštvo misli samoga pisca.

Nego i knjige imaju relativnu vrijednost. Ne sviđa se svaka knjiga svakomu, i kad je ona uistinu objektivno vrijedna, a katkad se nekomu sviđa i knjiga bez vrijednosti. Kod raznolikosti u jakosti i načinu mišljenja i osjećanja pojedinih ljudi ne može drukčije ni da bude. Nikakvo dakle čudo ako se ni »Alpski župnik« nekomu ne svidi.

Ja sam držao, da je »Alpski župnik« objektivno vrijedna knjiga, koja zaslužuje da se i na naš jezik prevede. Zato sam je s dopuštenjem pisca i preveo. Mislim da će se naći dovoljno svećenika, koji će njezinu vrijednost shvatiti i u njoj naći ohrabrenja i pobude za svoj svećenički rad.

Prevodilac.

PREDGOVOR PISCA.

Za vrijeme moga dugogodišnjeg boravka u Alpama često sam i veoma pouzdano općio sa tada već starijim redovnikom, koji je neko vrijeme proveo i kao župnik. Rado je i živo pripovijedao o toj iznimnoj epizodi svoga života, a ja sam već tada bio odlučio njegova opažanja, iskustva i dojmove saopćiti našemu svećenstvu. Ipak za dugo nisam to mogao učiniti, dok mi se ljetos po izdanju I. dijela »Problema« nije za to pružila zgodna prilika. Za kakav ozbiljniji posao bio sam previše izmučen, a opet nisam htio da dangubim. Napisao sam dakle ovog »Alpskog župnika« i kao za odmor i da uzalud ne gubim vrijeme.

Uz različite nedostatke, s kojih se knjizi može prigovoriti i za koje pisac dobro znade, ima to djelce u sebi i ne jedno, što ga ipak može da učini vrijednim, da ne bude prezreno.

Prije svega je knjiga sve do najzadnje epizode pisana vjerno po istini i zbiljnosti. A istina, kao i njezina sestra krepost, ima u životu i u knjizi svoje zahtjeve i povlastice, kojima se nikad ne smije ponositi fantazija i roman. A što se događaj razvija u tuđim i od nas dalekim prilikama? Odatle velika pogodnost za pisca, koji smije slobodnije pisati o stvarima, koje bi mu inače bile zabranjene; odatle također za čitaoca veliki poticaj, da uspoređuje, prosuđuje i dublje se zamisli. I sama gdjegdje gotovo kaleidoskopska epizodičnost knjige nije bez svojih prednosti: omogućuje da pripovijedanje ujedno zabavlja i poučava, što se drugdje tako teško dade spojiti.

Knjižica je bila sva napisana u zatišju novoříškoga samostana na Moravi. Vruće »Bog nek plati« svima, koji su mi neiscrpivom ljubavlju i plemenitošću to omogućili.

I tako ovo djelce preporučujem strpljivosti ljubeznih čitalaca.

U Beču, na dan Majke dobrog savjeta,
dne 26. travnja 1912.

Pisac.

Dolazak novog župnika.

U četvrtak, dne 4. kolovoza 190*, oko 7 s. u jutro rastajali su se pred velikobističkom župskom kućom jedne alpske biskupije dva svećenika, velikobistrički župnik Josip Brandstätter i budući njegov kolega na susjednoj župi svetomartinskoj Antun Tuma. - Župska kuća, bivši viteški dvorac, stajala je na strmom brežuljku, a pogled, koji se je od njezinih zidina otvarao na tri strane, bio je zanosan. Na sjever, gotovo pod njihovim nogama, prostirala se jedna od najduljih i najljepših dolina austrijskih Alpâ, zelena, posuta gradićima i seocima i bezbrojnim karakterističnim pojatama za sijeno, s nekoliko vijenaca kamenih klisura, litica i brda, što se sve više jedni nad drugima k nebu dižu. Na zapadu se vidio klanac malobistrički, tako nazvan po gorskom potoku Maloj Bistrici,

koji je kroza nj tekao i strmo pod samom župskom zgradom u jarugi, nekoliko stotina metara dubokoj, upadao u Veliku Bistricu.

Iza jaruge razmjestilo se oko crkve i župske kuće, kao stado ovaca oko pastira, nekoliko većih i manjih zgrada; po stranama doline rasijala se na osami seljačka imanja, koja su skupa sačinjavala župu malobističku, upravljanu od jednog svećenika.

Ako je panorama prema sjeveru bila najslikovitija, pogled na zapad je bio najidiličniji. A treći pogled? Taj se otvarao na jug od župske kuće i bio od svih najtamniji, najtužniji, i ako hoćete, uprav zato i najzanimiviji i najromantičniji. Bio je to pogled u dolinu Velike Bistrice, uz izvor koje, dobra četiri sata dalje, nalazila se crkvica i župska kuća Svetoga Martina, cilj današnjega putovanja novoimenovanoga župnika Tume, predmet njegovih misli, bojazni i nada.

Ipak je on jedva samo jedan pogled bacio na slikovitost velike doline na sjeveru i na privlačivu idilu na zapadu. Na jug je on upirao svoj zamišljeni pogled, tražeći mjestance gdje bi odmorio svoju zabrinutu dušu, kao ona golubica, koju je prvu pustio iz korablje patrijarka Noje. Što je vidio, bile su rane pare što su se dizale iz Velike Bistrice. Bile su beskrajne, rad daljine tamno-modre šume, koje su se gotovo splivale s čistim nebeskim plavetnilom. Bila su dva ustalasana lanca alpskih velikih gora, koja su se gotovo paralelno protezala uz bučnu i brzu Bistricu, da se na koncu spoje u cio labirint isprekrižanih i razbacanih gora i klisura, okomitih strana i litica. Bilo je to čisto i prozirno nebo, te zlatno sunce, koje je napunjalo sjajem uzduh, još nasićen vlagom alpskog jutra, zdravim ozonom alpskih šuma.

»Vi dakle mislite«, obrati se najednom Tuma župniku Brandstätteru, »da tamo ne ću mnogo učiniti?«

»To sam stalan«, odgovori upitani. »Puk sam po sebi je kao i te njegove planine mrk, u se zatvoren, omeđen. K tomu je od nekih svojih prvih župnika bio zanemaren i u tom zanemarenju razmažen. Crkva je zapuštena, na nezgodnu mjestu. Škola u nepouzdanim rukama ... Ali ipak se veselim da ste tu župu preuzeli, već zato što je prelazilo moje sile biti i njezinim upraviteljem.«

»Dakle z Bogom! Što Bog dade! Još za nešto molim. Odsad ste mi najbliži susjed-svećenik. K Vama ću dolaziti na sv. ispovijed, i kad bi mi se dogodila kakva nesreća, nek Vam ne bude teško svećenički mi poslužiti.«

»Samo dolazite, uvijek će mi biti drago vidjeti Vas i rado ću Vam u svemu poslužiti.«

Antun Tuma je imao dobrih četrdeset godina, i pripadao jednom poznatom, dobro uzdržanom redu. Imao je iza sebe već komad dosta nemirnoga i prema unutra produbljenog života, a veći je dio života proveo u krajevima sličnim onomu gdje je ležala ona gorska župa. Nisu mu

dakle bili nepoznati običaji i život tamošnjeg naroda, ali u pravom samostalnom dušobrižništvu bio je potpuno novak. Što ga je dovelo na župu? Satro se naukama kao i velegradskim djelovanjem, pa je mislio da će u tom planinskom kraju, koji je poznavao po opisivanju drugih, naći izgubljeno zdravlje. Osim toga je čeznuo za potpunom samoćom, da bi se to marljivije mogao prihvatiti nekih literarnih radova, na koje u velegradskoj buci nije bilo moguće ni pomisliti. — Samostanski starješine priznali su opravdanost njegovih razloga i sami mu to mjesto kod biskupa isposlovali. Doduše pravim župnikom postati nije smio, bio je samo upravitelj župe. A bilo je stavljeno kao uvjet i to, da se svaki čas može vratiti u svoj samostan.

Sišavši dakle sa brežuljka velikobistričke župe uputi se O. Antun odrješito prema Svetom Martinu. Bilo mu je ugodno u jutarnjoj zahladici, u toj svečanoj alpskoj prirodi, gdje ga nijedan čovjek, nijedan ljudski stan nije smetao u njegovu razmatranju i mislima. Nije mogao ni zalutati, jer je Velika Bistrica, koja mu je na desnu šumila i pjenila se, tekla gotovo upravnom crtom kroz cijelu župu Svetoga Martina sve do same crkve i župske kuće. Po prilici nakon sata dobra hoda opazi uz cestu sličicu Žalosne Majke Božje. Već je znao da je to granica velikobistričke župe, iz koje je dolazio, i župe svetomartinske, u koju je putovao. Ustavi se pred slikom i skine klobuk. Pokloni se u duhu Dobromu Pastiru, koji

ga je čekao još tri sata dalje u zapuštenoj crkvici i u čije je ime amo dolazio. Preporuči se obrani one, koju je slika prikazivala i koju je uvijek na osobiti način štovao. Pozdravi također svete zaštitnike i župske crkve i svoga reda i — već je stajao na zemljištu svoga novog djelovanja, u »svojoj župi«.

Župa Svetoga Martina, koje je fizički položaj O. Antun na svom putu neopazice upoznavao od početka do kraja i koja i nas sad zanima, brojem duša nije bila velika. Brojila je samo oko četiri stotine stanovnika. Ali je svojim opsegom spadala među najveće u biskupiji. Ljeti, kad bi bile nastanjene t. zv. alme, kad bi drvari i sjenokosci stanovali cijele sedmice visoko i daleko na gorama, moglo se reći da se je promjer župe protezao na pet sati hoda. Ali i u zimi, kad je bilo nastanjeno pravo mjesto, bilo je od crkve do najposljednjih kuća na granici župe dobra tri sata. Cijela je župa sačinjavala samo jednu političku općinu, ali ta se općina dijelila na tri različito imenovana mjesta. Prvo od njih »Pustinje« bilo je najbliže na putu, kad se dolazilo iz Velike Bistrice. Tamošnji su stanovnici imali do crkve dva do tri sata gorskog puta. Drugo »Mešna« bilo je oko sata odatle. Treće, pravi »Sveti Martin«, sačinjavalo je samo nekoliko kućica, lovačka kuća i dvije gostione, sve u najvećoj blizini crkve i župske kuće. Crkva je bila na najzadnjem kraju doline i župe, kad se je dolazilo iz Velike Bistrice ili od željeznice, te

uopće iz velike doline s njezinim gradovima, tvornicama i cestama. Dakako ne smije nitko ona mjesta zamišljati kao mjesta jedinstveno i na okupu sagrađena uz cestu. Uz cestu su se nalazile samo prostrane gostione i nešto malo, na rijetko rasijanih koliba i težačkih imanja. Putniku je katkad trebalo i pô sata putovati samoćom dok bi došao ljudskomu stanu. Prava jezgra općine, seljaci, stanovali su po stranama, u stanovima koji su položajem, gradnjom i opsegom više puta živo sjećali na stara sijela razbojničkih vitezova.

Bilo je već nekako jedanaest i pô prije podne kad se O. Antun, izmoren dalekim putem i gladan, pozdravivši Gospodina u svetohraništu, ustavio pred zapuštenom župskom kućom. Vrata su bila zatvorena, a okolo nigdje ni žive duše. Ta uprav je bilo vrijeme najvećeg posla, kad se dovršivala kosidba sijena i počimala žetva. A novog župnika nitko nije očekivao niti uopće slutio. Samo jedan prozor na prvom podu bio je otvoren i novi dušobrižnik je već tražio kakve ljestve da se po njima popne unutra. Ali sjetivši se Učiteljevih riječi o dobrom pastiru*), nije htio niti samo alegorički na se navući krivnju »lupeža i razbojnika« duša. I tako slučajno sretnuvši

*) Uistinu, uistinu vam govorim: Ko ne ulazi u ovčarnicu kroz vrata, nego prelazi na drugom mjestu, on je lupež i razbojnik. A ko ulazi kroz vrata, taj je pastir ovaca. (Iv. 10, 1.)

dječaka crkvenog poslužitelja, pošalje ga crkvenom poslužitelju, koji je negdje u gorama sušio sijeno, radi ključa župske kuće. Nakon teškog sata čekanja dođoše napokon ključi, i novi župnik otvori kako treba »gozbom« svoj dolazak i svoju samovladu u svetomartinskoj župi.

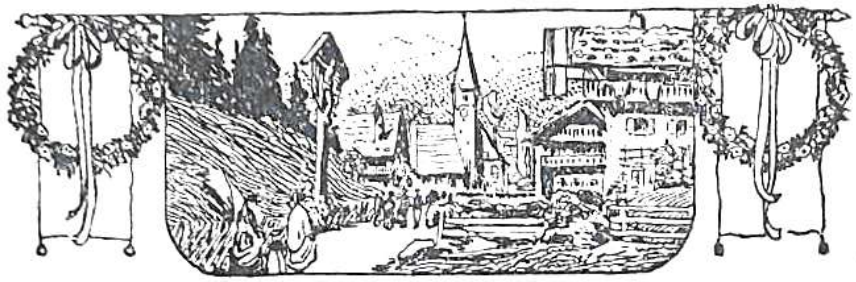

Iz povijesti Svetog Martina i njegovih duhovnih pastira.

Kako svjedoči etimologija nekih imena, bio je Sveti Martin prvotno slavenskim naseljem, ali od pamtivijeka ponjemčenim. Dok u zemlji i državi nije bilo zgodnih cesta, a osobito željeznica, vodila je kroz Sveti Martin i njegov 1700 metara visoki klanac dosta važna spojna cesta među dvjema glavnim alpskim dolinama. Tad je bilo u Sv. Martinu živo, tad je bilo to mjesto i imućno, kako u ostalom svjedoči prostrana i za brojne strance uređena gostiona kod crkve; kako dokazuje i sama gradnja crkve, koja je bila poduzeta, kako kažu, od jednoga tadašnjeg gostioničara, i kako se napokon može vidjeti i na krasnim oltarima napravljenim u to vrijeme. Ali je već u osamnaestom stoljeću presahnuo taj izvor blagostanja: trgo-

vina s teretnim životinjama kroz dolinu i klanac Sv. Martina prestala je gotovo potpuno. Ipak je ostao drugi izvor prehrane: brojni i izvrsni alpski pašnjaci, koji počinju već od crkvice i prostiru se na sve strane. Bivalo je jednom na tim pašnjacima, zvanim »alme«, do 3000 komada velikog blaga, krava, volova, konja, te sitnoga, svinja, koza i ovaca, ne samo iz Sv. Martina, nego i iz čitave okolice na kilometre daleko. Nego posljednjih pedeset godina smanjio se i taj izvor blagostanja. »Alme« su prešle najvećim dijelom u ruke velikoga posjeda, i gdje je prije pasla gojna stoka i krmad, sad nalazi pašu jelen i divokoza. - Današnje stanovništvo Sv. Martina je veoma osiromašeno; imućnijih, financijalno neovisnih seljaka je tu malo, veoma malo.

Drugog prihoda nije bilo, jer je položaj mjesta malo zgodan za ikakvo ljudsko djelovanje, izuzevši gojidbu blaga. Crkvica i župska kuća Sv. Martina su već u visini oko 1200 metara. Gotovo osam mjeseci u godini tu leži snijeg i u dolinama. Na gorama nije snijeg ni u kolovozu neobičan gost, a gorska se jezera ovdje uopće tek početkom kolovoza potpuno rastapaju. Dogodilo se za boravka O. Antuna, da je još o Uskrsu, početkom travnja oko crkvice ležao snijeg cio metar visok, i da je župnik, kad je vodio tijelovsku procesiju, morao gaziti po svježe palom snijegu. Mirnog, svježeg, mirisnog proljeća u tim krajevima gotovo nisu ni znali. I samo je ljeto prispijevalo dosta kasno. Jednom su kroz

cio mjesec lipanj imali samo jedan sunčani i uistinu krasni dan, i to posljednji u tom mjesecu. Inače je iz dana u dan padala kiša, puhala bura, dapače i snijeg padao i smrzavalo se. A kako je ljeto dolazilo kasno, mogla je i jesen početi rano i oštro, nenadno i nepopustljivo. I o tom se spominjao O. Antun, kako 11. rujna, na Ime Bl. Dj. Marije, navališe mrazovi, silne kiše, snježne mećave i ne popustiše gotovo do same prave zime. Kako je idući do škole, 26. rujna našao lokvice po cesti smrznute, a toplomjer toga dana pokazivao 4° pod ništicom. Kako je uprav na dan mrtvih pao visok snijeg, koji je ostao sve do Uskrsa iduće godine. Bio je svjedokom, kako je odmah pod prozorima župske kuće jedan težak iz susjedstva po snijegu u pravom smislu lovio zob, doduše bujno izraslu, ali ne potpuno zrelu, i kako je jednom susjedni gostioničar za ljute studeni i grozne mećave nešto dalje vadio krumpire, jer naprosto nije bilo nade da će više učiniti vrijeme i otopliti. - Voćaka u Sv. Martinu uopće nije bilo, a od žitnih vrsti tamo je uspjevala jedino raž i zob.

Ne manji izvor trpljenja, koji se prirodno svećenika ticao najbolnije, bila je udaljenost Sv. Martina od ostalog svijeta i njegovih kulturnih pomagala. U Sv. Martinu nije bilo ni liječnika ni ljekarne. Ni mesara ni trgovca. Ni pošte ni brzojava. K najbližoj željezničkoj stanici bilo je pet sati puta u ljetu; zimi je toliko trajao dan. K najbližemu liječniku, mesaru, trgovcu, bilo je

šest do sedam sati. Ipak je jedan od predšasnika O. Antuna, koji si je dozvolio taj luksus da je teško obolio, za svaki liječnički pohod platio po 50 kruna. Listonoša je donosio u dolinu pisma tri puta u sedmici, jedanput na sedmicu je opskrbljivao susjedni pekar stanovništvo Sv. Martina »svježim« kruhom, a susjedni trgovac pivom, kavom i osobito — rakijom. Zimi za snježnih mećava i bura sve se to na mjesece i sedmice nerazmjerno pogoršalo.

Ljeti je doduše Sv. Martin sa svojim almama, gorskim jezerima u visini od 1800—2000 *m*, sa svojim zelenim stranama i gorskim liticama, bukom svojih bujica, zvonjenjem svoga krasnog blaga, ničim nepomućenim mirom, te cijelom nepokvarenom i gotovo djevičanskom prirodom, - bio kraljevski krasan kraj, uprav raj. Ali ljeto je bilo, kako se vidi iz gore rečenoga, kratko, i ograničavalo se gotovo na sama dva mjeseca, srpanj i kolovoz. Ostali dio ljeta bilo je u Sv. Martinu više hladno nego toplo, više burovito nego mirno.

Već zbog te neobične oštrine podneblja, zbog gotovo potpuno pomanjkanja spoja sa svijetom i njegovom kulturom, zbog siromaštva i jednoličnosti života, na koje je tu djelujući župnik bio osuđen, bio je glas o Sv. Martinu po biskupiji veoma malo privlačiv. Duhovni pastiri, koji su tu bili namještani, nisu pripadali vazda svećeničkoj eliti, a i ti su se zadovoljavali s položajem i plaćom pukog provizora, i nikad se nisu dali for-

malno ustoličiti za župnika, samo da bi mogli što prije tražiti mjesto drugdje, u kojem kraju, koji se nalazi u punoj struji života. Najveća je rana svećeničkog života u Sv. Martinu bila dosada, kako niže mislim potanje pokazati. Malo mjeseci iza dolaska O. Antuna u Sv. Martin odvezoše jednoga mladog svećenika, koji je godinu prije u Sv. Martinu služio kao provizor, u ludnicu. Temelj toj žalosnoj bolesti bio je gotovo položen u teškoj osamljenosti života u Sv. Martinu. Drugi od nedavnih predšasnika O. Antuna u Sv. Martinu sam je tražio namještenje u Sv. Martinu, imajući namjeru da se tamo mirnije pripravi na župski ispit. Učinio je ispit s dobrim uspjehom, ali ga je biskup naumice još i poslije toga tamo ostavio dvije ili tri godine, i ubogi župnik je brojio, kako je sam kazivao, dane i satove kad će biti premješten drugamo. Učiti, pripravljati se na župski ispit već nije morao, čitao je dakle novine kad bi došle, i to pobožno, redak po redak, slovo po slovo, sve do posljednjeg inserata i do oglasa, ko novine izdava i tiska. A kad bi to (neduhovno) čitanje svršio, vazda bi ga ostavio s uzdahom: »Šteta, što je to bilo tako kratko.« Poslije podne pak, dovoljno počinuvši, uputio bi se kojoj staji. Bio je veliki ljubitelj blaga, pa je popodne dosadu tjerao time, što je redom pohađao staje svojih župljana, pozorno promotrio svaki dobri komad blaga, svaki pomilovao, svaki rukom pljesnuo, svaki radosnom gospodaru po-

hvalio, i tad se opet u svetom miru pod večer kući povraćao.

Češće se događalo da župa Sv. Martina nije uopće imala svoga duhovnog pastira. Tad bi dušobrižničku službu u njoj vršio župnik velikobistrički, koji je nedjeljom dvomisio, jednom u sedmici dolazio u svetomartinsku školu, i prema potrebi dijelio sakramente umirućih, vjenčavao, krstio i sprovodio. To je bila teška žrtva za velikobistričkoga župnika, ali možda još teža za vjernike župe Sv. Martina. Stoga, što im je neprestano trebalo drhtati, da ne ostanu bez svećenika i jer je bilo u slučaju potrebe tako teško tražiti i naći drugog svećenika, razumljivo je, da su neobično mnogo do toga držali, kad bi imali svoga svećenika. To je bilo jedno od najboljih svojstava stanovništva Sv. Martina, jedno od najuspješnijih oružja u rukama tamošnjih provizora. I najdivljiji bi se protivnik župnika ukrotio, kad bi mu se zaprijetilo: »Ne ću ovdje ostati, tražit ću namještenje drugdje.«

Jedan se od župnika na osobiti način, više nego drugi, utisnuo u srce župljana svetomartinskih, a na žalost i u povijest razvoja njihova mjesta. Vazda mi je bio pred očima kao tip zaturenih i na osobito teškim mjestima zakržljalih svećenika. Nek mu bude ovdje postavljen kratak, vjeran i sućutan pomen.

Potjecao iz Šumave i bio je Nijemac po rodu. Kao bogoslov je prešao u onu alpsku biskupiju, gdje se odigrava naš događaj. Još i u starosti,

kad ga je O. Antun poznao i kad je bio puka, žalosna ruševina, doimao se kao nadaren, uglađen, ljubezan i nadasve moralno neporočan čovjek. Osobito ovo posljednje je bilo za O. Antuna, radi prilika, u kojim je taj župnik živio, zagonetka i napola čudo. Bio je još mlad svećenik, kad se opet jednom ispraznilo mjesto dušobrižnika u Sv. Martinu. Sam je iz idealnih poticaja to mjesto tražio i biskup mu ga je radosno dao. I počeo je vatreno raditi oko podignuća povjerenog mu puka. Djelovao je izvrsno po prilici četiri ili pet prvih godina. Zatim je počeo padati dublje i dublje, te za sobom povukao velikim dijelom i župu, koja mu je bila povjerena. Uzrok tomu je bila: dosada, tvrdoća žrtve života bez svake mekoće i topline, neuredno kućanstvo, krčma, piće — —

Crkva je u Sv. Martinu okružena još po starom običaju grobljem. Odmah pokraj zida grobišta s jedne je strane župska kuća, kojoj prozori gledaju na grobište. S druge je strane velika gostiona, preostala još iz vremena kad je svetomartinskim klancem prolazila živa spojna trgovina među alpskim dolinama. Kad je O. Antun došao u Sv. Martin, bila je ta gostiona u protestantskim rukama. Gostionica je imala naziv »kod Kamzika«. Odmah pokraj toga bivšeg svratišta, a samo s druge strane ceste, bila je druga gostionica, koja je imala naziv »kod Kačkovih«. Kačka je bio ranar, živinar i ujedno gostioničar. Liječio je istim mastima i lijekovima

blago i ljude i imao radi svoje okretnosti u cijelom mjestu velik ugled. Imao ga je na žalost i kod našeg provizora. Župnik se Roller — tako je po prilici glasilo njegovo ime — u prvim godinama svoga djelovanja nije mnogo brinuo za svoje susjede gostioničare. Bio je previše zabavljen svojim reformnim osnovama, išao je u školu, savjesno se pripravljao na propovijedi, pohodio je bolesnike, a i nove su mu knjige slali knjižari, s kojima je sve do zadnjih dana ostao u živom saobraćaju. Kućanstvo mu je vodila udova, rodom iz Sv. Martina, starija žena, s rukama iskrivljenim od rada i uloga i s ogromnom gušom. Nije to bio lak život, ali dok je duša bila čila, nikako bez zanimivosti i stalno veoma zaslužan. Nego s vremenom dodijala mladomu svećeniku vječna samoća, vječna borba s gorama i snijegom, vječno se hraniti s teškim gorskim valjušcima i sušenim kozjim i bravljim mesom . . . Tražio je premještenje. Ali u konsistoriju bili su zadovoljni što su našli svećenika, koji je godine izdržao na mjestu, što su ga njegovi predšasnici već iza pô godine žurno ostavljali. Suviše svećenika, koji je tu djelovao uprav izvrsno. Nisu promislili, da i ljudska snaga i elastičnost duše mogu imati svoje granice. Svake je godine svetomartinski provizor tražio druga mjesta u biskupiji, i svake godine uzalud. Napokon već dalje nije ni tražio premještenje. Zapao je u Sv. Martin i kod — Kačke.

Nije bila ljubav prema alkoholu uzrok, da je župnik Roller iza prvih godina oduševljenog djelovanja češće i češće počeo pohoditi Kačkovu krčmu. Bila je to jedino čežnja, da uteče samoći, koje smrtnu dosadu već nije mogla otjerati iscrpljena, materijalnim i moralnim patnjama oslabljena njegova duša. Dolazio je u krčmu samo, kad je znao da se u njoj nalazi koji odličniji gost, kad se je nadao, da će moći govoriti o nečem zanimivijem, da će mu brže proći beskonačno dugo vrijeme. Mudri Kačka i njegova jednako pametna žena, koji su dobro slutili, kakav bi novčani i moralni dobitak imali od toga, kad bi im uspjelo »župski ured« dobiti za se, pobrinuše se zato, da bi župnikovi pohodi bili još češći. Tako dugo su mu grdili njegovu kućanicu, dok mu je posve omrzla (što u ostalom nije značilo mnogo), te ju je otpustio. Još je dva-tri puta našao novu kuharicu, ali zbog manevara Kačkove krčme svaka bi poslije malo mjeseci otišla od župnika. Roller je ostao bez sluškinje i već nije tražio nijednu za čitave 23 godine, koje je još proboravio u Sv. Martinu.

»Kuhao« je sam. Katkad je štogod iz puške u šumi »ubio« (koju »pticu«), za što je imao dozvolu od vlastelinstva. Katkad bi ulovio pastrva, koje su u svetomartinskim potocima doduše malene, ali izvrsne. Drugi put opet donijeli bi mu štogod ljudi na dar, što bi pak sam skuhao. Kad je uistinu kuhao, tad je kuhao, a osobito pekao izvrsno, i bilo mu je stalo do toga, kako su pri-

povijedale svetomartinske gazdarice još iza mnogo godina. Ali najčešće uopće nije kuhao. Često nije imao niti što; pod ledom se nisu mogle loviti pastrve niti u snijegu zvijeri ubijati. Nije bilo vazda ni volje za taj »ženski« posao. Njegovi bi ga župljani viđali katkad u proljeću gdje u znoju lica u vrtu kopa i prekopava; na zidanoj ogradi bi imao staklenku s domaćom rakijom, uza nju staklenku s vodom, i uz to komad crnog kruha — to bi mu bio cio objed. Dakako najčešće je siromašnom svećeniku zanemareno kućanstvo nadoknađivala Kačkova krčma. Događalo se već gotovo redovito, da župnik Roller rekavši svetu misu i izmolivši brevir, kod kuće već nije imao stanja. Bacio bi na se svećenički plašt i žurio bi se u Kačkovu krčmu, bilo ili ne bilo u njoj gostiju. Ne bi zaboravio sobom uzeti i malu svjetiljku, jer je znao, da će se doma, u župsku kuću, vratiti tek — pod noć, za mraka. Rezidencu je imao mnogo više u krčmi nego u župskoj kući. Bivao je drugom lovaca, trgovaca s blagom, tuđih seljaka, koji bi za malo amo došli da pregledaju svoje blago, domaćih, koji bi se tu ustavili, uopće svakoga, ko bi došao. Događalo se, da bi došao u krčmu gost, a krčmar uprav nije imao vremena s njim se zabavljati, župnik pak nekim osobitim slučajem bio kod kuće, a ne u krčmi. Tad bi krčmar naprosto po nj poručio, da bi došao zabavljati nenadnoga gosta — i župnik bi došao. Bivalo bi katkad veselo u Kačkovoj gostionici. U večer bi se skupili pristali lovci, izrasli ko

jele, suncem opaljena lica, s golim koljenima i s »gamsbartom«*) za klobukom. S blizih alma bi došle mlade »Almerinnen«, hitre kao košute, s puti čistom i svježom kao cvijeće, koje se razvija na zdravom, oštrom alpskom uzduhu. Uz vino, »jodlovanje« (ijujukanje) i citaru bilo je milije živjeti nego u pustoj župskoj kući, i župnik stalno nije prvi odlazio sa svjetiljkom kući. U nedjelju su dolazili u crkvu i do tri sata udaljeni župljani. Bilo je razumljivo, a katkad i nužno, da se osobito iza službe Božje u gostionici okrijepe, uzajamno se pozdrave i skupa se zadrže. Tad bi obe krčme bile pune. To bi bio najkrasniji čas za župnika Rollera. Jedva bi u sakristiji iza sv. mise svukao albu, već bi se žurio u gostionicu među skupljene župljane. Radosno bi ga pozdravili, a on sjednuvši među nje, ćutio bi se kao jedan od njih. Pio bi s njima, jeo bi s njima, zabavljao bi ih svojim dosjetkama, da bi se katkad cijela krčma tresla od smijeha. Tad njegova radost nije znala mjere. Slavio je triumfe. Slavio je svoje triumfe u krčmi. Kad se je sve smijalo, sve pohlepno slušalo njegove dosjetke, tad u svojoj sreći on ne bi znao za se. Ustao bi on, siromašni provizor, sa trideset forinta mjesečne plaće, i proglasivao bi uz sveopće oduševljenje da će on platiti za sve — —

*) »Gamsbart« je kita od divokozjih dlaka, što se u Alpama nosi za klobukom. (Prev.)

Župnik je Roller postao veoma obljubljen, glasovit. Bio im je miliji sad nego u godinama njegova prvog revnovanja. Donosili su mu masla, mlijeka, brašna, mesa ... Pisac se ovih redaka sreo jednom na željeznici s čovjekom, koji je svetomartinskog župnika iz onoga vremena dobro znao. Nije ga mogao dosta nahvaliti. »Onakovih se svećenika danas ne redi«, svršio je skoro tužno svoju oduševljenu himnu o župniku Rolleru.

Ali je taj život imao i drugu stranu, s početka sakrivenu, možda i samim duhovnim poglavarima nepoznatu, i tek u svojim posljedicama svima očitu.

Djelovanje provizora Rollera spadalo je u veoma važno razdoblje, od konca šesdesetih do konca devedesetih godina prošloga stoljeća. Već je mjesna odijeljenost i gotovo odsječenost Sv. Martina od svijeta sobom donosila to, da ta općina nije nikad stala u punom žaru savremenih pitanja, savremenih upliva, nego da je vazda bila dosta natrag za ostalim svijetom. Ali ipak nije posve bez učinka ostalo ni u Sv. Martinu, što se je vani u »svijetu« događalo. Onda je bilo žiteljstvo Sv. Martina još u cieloj zemlji glasovito — o tomu se pisalo i u nauci o domovini — svojim krasnim snažnim stasom, i malo je koji tamošnji mladić izbjegao vojničkom kaputu. Katkad su dolazili i stanovnici iz velikobistričke doline na sajmove, k sudskim raspravama, u grad kotarske vlasti, i doznavali, kakav vjetar puše

izvan njihova zatvorenog svijeta. - Za krasnih ljetnih dana dolazili bi opet k njima crveni ptići socijalisti i ljudi sličnog smjera i sijali po gostionicama svoje misli o novom evanđelju. Tako je polagano iščezavao iz velikobističke doline stari strogi duh štedljivosti, tvrde ali zdrave stege, vruće pobožnosti, a mjesto toga se uvlačio i sve pronicao novi duh rasipnosti, težnje za uživanjem i nemoralnosti. Jedini, koji je kao nasip bio sposoban i pozvan da se opre toj nečistoj struji, bio je župnik mjesta. Mogao je postati oruđem Providnosti Božje za cijelu dolinu, da je ispunio svoju zadaću. Ali župnik, koji ima svoju rezidencu u krčmi, koji se druži s lovcima i s trgovcima blaga? Taj je bio za takvu ulogu izgubljen, dapače je svojim primjerom bio saveznik nove struje. Matice rođenih iz vremena djelovanja toga svećenika govore uprav groznim govorom. Od četrnaest rođenja bilo je dvanaest nezakonitih, uprav protivno nego je bivalo prije, kad je naime na dvanaest zakonitih rođenja padalo (u tim gorskim i zato ćudoredno najpogibeljnijim krajevima) dva do tri nezakonita rođenja. A jednako su groznim govorom govorile knjige računa okolnih trgovaca, gostioničara, štedionica i t. d. Skoro je u velikobističkoj dolini bio bijela vrana nezadužen seljak. Zavladao je prokleti alkohol; ostalo je bilo neposrednom ili posrednom posljedicom toga. Sam župnik Roller ipak nije nikad bio pijanac u pravom smislu; bio je samo veseo drug u društvu, katkad šaljivac,

ljubitelj krčama, alkohola, smijeha, pjevanja, »života« . . .

I još je jednu stranu imala pobjeda krčme nad župskom kućom u Sv. Martinu. Provizor je upao u dugove. Njegova je mjesečna plaća iznosila punih 30 forinta. Sam nije mnogo trebao, a što mu je trebalo, donosili su mu onda većinom župljani mukte. Tä tada je u cijeloj velikobističkoj dolini puk doslovno sve, što je imao — nije bilo toga mnogo — dijelio sa svojim svećenikom: maslo, mlijeko, brašno, pa i meso, kad bi klali. Nije ono, što je sam popio, činilo najveće svote, nego ono, što je plaćao za druge. Skoro nije bilo stanovnika u Sv. Martinu kojemu župnik nije bio dužan. Zanatlijama za posao, seljacima novca, crkvenom poslužitelju zadržanu plaću, poštaru za naručene stvari i za put. To je bio težak i ponizujući položaj za njegovu osobu. Postao je zavisan i za ono, što su mu na dar donosili, i da nije bilo tih dobrovoljnih darova, bio bi možda i od glada umro; tä kupiti već nije mogao ništa. To je bilo još teže i žalosnije za župu, povjerenu njegovoj brizi. Tako odvisan župnik nije smio propovijedati niti opominjati niti se zlu opirati, kako je bilo potreba. U njegovoj se prisutnosti nepristojno govorilo, a on je šutio. U mjestu su se umnožala suložništva, a on ih nije vidio. Dolazile su k uvodu u crkvu majke koje su nezakonito rodile, a on ih vinom častio — — Bio je nijemi pas, kako to kaže sv. pismo.

Tad se je smilovao Bog. Udario je lakoumnoga pastira bolešću, koja mu je daljnji boravak u župi učinila nemogućim. Po tridesetgodišnjem gotovo djelovanju otišao je iz župe kao preko noći, nitko se nije s njim rastajao, nitko ga nije oplakivao, jer je i sama župa progledala i uvidjela, da takav svećenik za nju nije blagoslov. U biskupiji su mu dali mirnu sinekuru i toliko unosnu, da je platio, što je komu bio dužan, i da je bez nužde i oskudice svršio svoje posljednje godine.

Od toga vremena Sv. Martin je u biskupiji postao glasovit ne samo svojim teškim položajem, nego i svojim ćudorednim prilikama.

Prvi koraci u duhovnoj pastvi.

Formalnosti pri preuzimanju nove župe, drugdje običajne, u Sv. Martinu nisu bile velike. U nedjelju poslije svoga dolaska predstavi se O. Antun svojim začuđenim župljanima kao njihov novi dušobrižnik i odmah po sv. misi dođoše ga u kuću pozdraviti načelnik i odbornici. Malo dana iza toga prispije u određeno vrijeme i gospodin dekan, dođu crkovinari i predadu »župniku« crkvu, župsku kuću i crkveno imanje. Gospodin dekan je imao zapisnike već unaprijed sastavljene, samo su ih potpisali i sve se opremilo u kratko.

Novi provizor se prihvatio pravog dušobrižništva. Da ne će biti veliko, znao je već unaprijed. Da ne će biti ni lako, slutio je i zaključivao već od onoga, što mu je na rastanku pripovijedao njegov drug velikobistrički. Ali mu je

nadasve bilo stalo do toga, da njegovo djelovanje bude i svrsishodno, t. j. individualno, i zato je počeo — s v i z i t a c i j o m ž u p e.

U Sv. Martinu, od cijeloga svijeta odijeljenom, siromašnom i zanemarenom, bio je svećenik i na početku dvadesetoga stoljeća još uistinu najprva i najuplivnija osoba u mjestu. Na nj su bile uprte oči sviju ne samo u crkvi, nego i u privatnom životu, ne zbog uhodarenja, nego radi iskrenoga zanimanja za njegovu osobu. I kad bi visoko u gorama jutrom ištetio nogu, do večeri bi to znala čitava dolina i čitava bi dolina zato imala saučešća. Mogao je biti ocem mjesta i njegovim tiranom, ali dakako mogao je biti i loptom u rukama tih po sebi tvrdih i nepopustljivih gorštaka; prema tomu, što je sam u sebi imao i kako si je sam spremio. O. Antun je to znao odmah u početku i prema tomu se je vladao.

Bio je dobar propovjednik, i slavenska srdačnost, koja je prosijavala iz njegovih riječi, imala je za njemačko slušateljstvo nešto neodoljivo. S nekoliko lijepih propovijedi steče njihovo pouzdanje, bilo im je ugodno, što opet imaju »svoga« svećenika, i to čitavoga svećenika, a ne kakvoga duševnoga deficijenta. Pripravivši tako ponešto zemljište, najavi im jednom, što namjerava. Pozna ih gotovo samo iz crkve, ali rado bi se upoznao i s njihovim obiteljima. Viđa ih samo u nedjelju, dok su preko sedmice na sate puta od njega daleko, ali on bi ih htio vidjeti i u obični dan, bez svečanosti. Dolazi u

doticaj s njima samo pred Gospodinom, pri molitvi, ali on bi htio biti svjedokom i njihova rada, briga i napora. Drago bi mu bilo poznati i one, koji radi velike udaljenosti ne mogu doći u crkvu, njihovu malu djecu, slabe starce, njihove bolesnike i bijednike. Uopće čezne za tim, da sa svima progovori od srca srcu, bez svjedoka, neprisiljeno i povjerljivo. Zato ima namjeru, da ih pohodi slijedećih dana, kuću po kuću, obitelj po obitelj, pa radi toga moli za njihovo pouzdanje i za njihov ljubezan prijem.

I tako je počeo svoju »vizitaciju« po obiteljima. Počeo je na najudaljenijem kraju mjesta, a svršio kod same crkve i župske kuće. Pohodio je redom svaku kuću, i to u vrijeme, kad je znao, da će zateći, koliko je moguće, sve kod kuće. Svud su ga primili s poštovanjem, ljubezno i otvoreno. Pogostili ga svim, što su imali najboljega. Donijeli su slatki i alpski sir, stavili preda nj svoje omiljele »krapfen« (neka vrst uštipaka), tamni alpski med, crni mirisni kruh i nalili svoga domaćega »vina«, kod kuće pripravljene rakije od »gorčaca«, »klekinje« ili i »borovnice«. Svi su došli, sve mu pokazali, kuhinju i paradne sobe, staje i spremište, a on je svakoga opazio, svakomu rekao milu riječ, za sve se zanimao. Na koncu bi se porazgovorio na samo s gospodarom, iza gospodara bi došla »majka« domaćica, za njom prva sluškinja, prvi sluga i tako po redu. Vjenčane je pitao za njihovu djecu, slobodne, imaju li poznanstva i s kim, i da li

odatle ima posljedica i gdje su im djeca i slično. Pitao je za domaću molitvu, za njihove duhovne potrebe, a oni su odgovarali iskreno i dodali bi i nepitani ne jedno, što ih je tištilo u njihovu dnevnom, domaćem i društvenom životu. Došavši kući, a često već putem bi provizor, od nikoga ne gledan, bilježio o svakoj kući, koliko ima stanovnika, u kojoj su dobi, u kakvim prilikama živu, i sve, što mu je uopće moglo u njihovoj pastorizaciji koristiti — —

Ta je »vizitacija« trajala nekoliko sedmica. O. Antun nije naglio. Ali kad je bio gotov, imao je cijelo mjesto pred sobom, gotovo kao na dlanu. Poznao je obitelji, i ako rijetke, u kojima je gotovo svako dijete polazilo od drugoga oca ili od druge majke. Živjeli su tu jedni uz druge zakonita i nezakonita djeca. Djeca neudanih kćeri i neoženjenih sinova, dapače negdje i djeca, koje je imao otac ili majka prije vjenčanja s drugima i koje nije bilo moguće ženidbom pozakoniti. Bilo je u takvim obiteljima naći i do četiri vrsti raznih imena i generacija ... A namjerio se još i na drugu ne manju neurednost, koja je također pogubno djelovala na duh čudorednosti u obiteljima i mjestu.

Neki imućni i već sedamdesetgodišnji seljaci imali su sinova i kćeri, koji su već bili prešli četrdeset godina i podržavali po deset, petnaest godina poznanstva, imali već dosta brojno nezakonito potomstvo, a nisu se smjeli vjenčati, roditelji im nisu htjeli predati imanje, jer je bilo

za lakomost otaca unosnije, da djeca besplatno rade i muče se kao neoženjeni nadničari na očevu imanju. Uopće se O. Antunu činilo, da je ne jedno poznanstvo zapravo bilo prije suložništvom. Da ženidbe, koje se sklapaju, imadu ne jedanput gotovo jedinu svrhu, da se pozakone nezakonita djeca, kad je prije vjenčanja rođeno četvero i više djece, a poslije vjenčanja jedva jedno, dvoje. Na svojoj »vizitaciji« je našao O. Antun, kako se negdje već nježna djeca truju alkoholom. Da je drugdje nečudorednost gotovo neposredna posljedica spavaćih prostorija, nečiste moralne domaće atmosfere i sl. Našao je dakako i kuća i obitelji sa zdravim još korijenom, sa vrućom vjerom, iskrenom pobožnošću, sa strogim i nepokvarenim ćudorađem, s plemenitim tradicijama neokaljane časti, solidnosti, mirne samosvijesti i samopoštovanja; obitelji, koje bi bio najradije nazvao starim seoskim plemstvom, i koje su ga napunjale poštovanjem. Bile su njegovim ponosom i znao je, da se na njih može osloniti u svim prilikama i u svako vrijeme.

Dojam, koji je novi dušobrižnik na toj pregledbi dobio, bio je u cjelini više tužan nego veseo, sa strane materijalnog i duhovnog života. Puk, koji mu je bio povjeren, bio je puk gorštaka i pastira zajedno. Njegov se imutak sastojao iz razmjerno velikoga broja krava, ovaca, koza i svinja, i primjereno tomu iz prostranih livada i pašnjaka, iz prostranih i veoma toplih staja, koje su bile građene na jedan pod, te im

je prizemlje služilo kao stan blagu, a pod za žito i hranu blaga. Žito su sijali razmjerno malo, jedva toliko, koliko je bilo dosta za domaću potrebu. Krumpira još manje, a ti su bili kao »loj«. Velika je bila privrženost žiteljstva svetomartinskoga k blagu. Tamo ni krava ni koza nije žderala, nego »jela«; tamo se o ovci i kobili nije govorilo, da je crknula kao životinja, nego da je »umrla« kao čovjek. Jednu stvar O. Antun nije opazio za cijelo vrijeme svoga boravka u Sv. Martinu, a to je okrutno postupanje s blagom i — sa služinčadi. Jer je životni opstanak stanovnika Sv. Martina bio zavisan koliko od blaga toliko i od sluga, kojih su trebali nerazmjerno mnogo pri teškom i rastrkanom gorskom poslu (u proljeću i ljeti na poljima, livadama i almama, u zimi opet po šumama i stajama). Dogodilo se katkada, da bi napiti sluga povalio u srdžbi svoga gospodara i stao mu na lice željezom okovanim petama, a da gospodar ne bi ni proslovio, samo da sačuva inače tako potrebnu radnu silu. Stalež sluga, kroz cio život neoženjenih, koji su stalno sačinjavali dobru trećinu stanovništva, imao je malo prijatan učinak na ćudorednost ostaloga stanovništva, čega nema drugdje, gdje se skoro svi sluge po dvadeset i petoj godini žene, i kao težaci, nadničari ili na koji drugi slični način zaposleni dobivaju kruh sebi i obitelji.

Taj je narod živio gotovo samo od onoga, što je imao od svojih polja i staja; a i ono, čim se odijevao, bilo je velikim dijelom proizvod

domaćega podrijetla i domaćega rada. Dakako bila je to snažna, zdrava i za tamošnji kraj kao stvorena hrana. Prevladavalo je u njoj mlijeko, oštri ali hranivi alpski sir i crni mirisavi kruh. U podne nije falilo u težaka niti meso, svježe ili suho, od blaga, koje se doma ubilo, od svinja, krava, a ponajviše od koza i ovaca. Dok je u obiteljima vladala stara stega, to je bilo sasvim dovoljno, i puk se Sv. Martina isticao svojom snagom i svojim dugim vijekom. Tako su pokazivale stare matice umrlih u Sv. Martinu, da, ko nije umro kao dijete ili zbog kakve nenadne nesreće, jedva bi kad prije sedamdesete i osamdesete i još kasnije godine života odlazio k ocima. Ali i tu je zaseglo novo doba na štetu toga naroda. Mlijeko je ustupalo mjesto kavi, umjerena obiteljska stega postajala je sve više i više žrtvom alkohola. Na svojoj »vizitaciji« imao je O. Antun prigodu pogledati i u knjižice, u kojima je bilo zabilježeno, što se uzimalo od trgovca. Bilo je obitelji, i ne preveć brojnih i imućnih, a nikako zlih, koje su samo za kavu na godinu plaćale do osamdeset forinta, za rakiju pak do sto i dvadeset forinta. Grozna svota u tamošnjim prilikama (a možda i drugdje), grozna ne samo za novčane prilike obitelji, nego i za — moralne.

A ipak je taj narod mogao sretno živjeti uz strožu domaću stegu, mogao je živjeti i imućnije, kad s jedne strane ne bi bilo dugova, a s druge strane kad bi bolje mogli crpsti korist iz svojih pašnjaka i staja. Ali kavom, alkoholom i drugim

modernim životnim potrebama, koje nisu poznavali njihovi otvrdnutiji pređi, a bez kojih njihova djeca već nisu mogla živjeti, rasli su u toj dolini dugovi kao bujica, te je tu bilo malo nezaduženih seljaka, a mnogo ih je bilo takovih, koji su svoje imanje još držali samo milošću vjerovnika. U to se vrijeme moglo čitati u novinama, kako se u Švajcarskoj seljak u gorama obogaćuje modernije i racijonalnije uređenim gojenjem blaga. U Sv. Martinu doduše nisu bili za to tako povoljni uvjeti kao u Švajcarskoj, ali bi se i tu moglo mnogo unaprijediti, kad bi narod bio prosvjetljeniji. Ali toga ovdje nije bilo. Što je blago dobilo kroz ljeto na sočnim zdravim almama, izgubilo je opet sve kroz zimu u zagušljivim stajama, u kojima je sve do koljena gazilo po glibu i nečistoći.

Tako se O. Antun brzo i svestrano upoznao s mjestom svoga djelovanja. A on nije bio čovjek, koji bi ostao kod samoga znanja. Ipak je tu bilo još drugih stvari, koje su odmah od početka obuzele svu njegovu pozornost i nastojanje. Amo je spadao strogi red nedjeljnih služba Božjih.

Radi velike udaljenosti većega dijela župljana od crkve trebalo je u Sv. Martinu položiti glavnu i gotovo jedinu važnost na rane službe Božje. Počinjale su zimi na 9, a ljeti 9½ sati s propovijeđu od 30 minuta, za kojom je uvijek slijedila pjevana sv. misa. (Organista je bio jedan seljak, pjevače je birao među svetomartinskim djevojkama.) Tako je zapravo imalo biti. Ali za župnika Rollera bio je zavladao zao običaj, da su se mnogi naučili još prije propovijedi »okrijepiti se« u objema krčmama kod crkve. Zavisni dušobrižnik ne samo da je to trpio, nego bi i čekao, dok bi izvolili uputiti se iz gostione u crkvu. Katkada se to oteglo za cio sat kasnije nego je glasio crkveni red. Razumije se, da su tim neredom bili neugodno dirnuti uprav najbolji župljani, koji su na vrijeme došli u crkvu; ali tim je trpjela i sama služba Božja, jer su mnogi zlorabeći tu anarhiju redovito dolazili kasno na propovijed, dapače katkad i na sv. misu. O. Antun je držao za stvar savjesti, da taj nered odstrani. U posebnoj propovijedi upozorio je na posljedice toga nereda. Rekao je svojim župljanima, da je spravan činiti službu Božju u svako vrijeme, koje oni odrede, ali što se jedanput odredi, pri tom se mora ostati. I svršio je s molbom, da ga poslušaju, da se oduče od onoga, što im je na štetu, a što on nadalje trpjeti ne misli i ne smije. Većina je priznavala opravdanost toga zahtjeva, a ne jedan ga je i otvoreno hvalio. Ali našlo ih se mnogo, koji su dalje išli jednom naviklim putem, dapače nije falilo ni takovih, koji su htjeli župnika i naumice podražiti dolazeći u crkvu veoma kasno i veoma bučno. Nije bilo lako odstraniti dugogodišnju zlu naviku, pale su nekad i oštre riječi, kad su se župljani preko cijele propovijedi jedan za drugim nizali u crkvu, te propovjedniku nije bilo moguće mirno

i sabrano progovoriti svojim ovcama. Cijele dvije godine trajala je ta neugodna borba, ali je konačno pobijedio župnik na cijeloj liniji, te je konačno bio bijelom vranom u mjestu vjernik, koji bi bez ozbiljnog uzroka zanemario propovijed.

Još je jedna stvar odmah u početku novomu provizoru legla na srce: c r k v a. Bila je zapuštena, neukusna, napunjena svakakvom stareži. O. Antun nije dugo mogao bez tajne odvratnosti dignuti pri sv. misi oči od tjelesnika prema oltaru. Ni crkveni krov nije više vrijedio, cijelo je mnoštvo kiše, a zimi i snijega probijalo na crkveno tlo i promočivši svod djelovalo, da je uprav nad glavnim oltarom i zidna žbuka dolje padala. Već deset godina su se o tomu dogovarali, kako bi se imao izvesti popravak hrama Gospodnjega, koji je bio svaki dan potrebniji. I komisiju su jednom za to doveli. Ali zbog svoga siromaštva nisu se uzdali, da to poduzmu sami, a državna je potpora bila sasvim neznatna. Tek nerado je zagrizao novi provizor u tu trpku jabuku. Ali nešto se moralo učiniti, osobito jer se do tri godine morala slaviti tristagodišnjica sagrađenja toga hrama Gospodnjega. Međutim, da stvar ne zaspe, i da se barem u molitvama nje spominju, ustanovio je s dopuštenjem konzistorija novčano društvo za popravak crkve. Članovi su davali po dva novčića mjesečno i molili su malu dnevnu molitvu na tu nakanu. U crkvi pak nedjeljom se uvelo u tu svrhu drugo sakupljanje pri sv. misi. Ta je misao O. Antunu zadavala

mnogo bolnih briga, koje su ga vjerno pratile za cijelo vrijeme njegova boravka u gorama Svetog Martina. Ali na koncu mu je Gospodin otvorio srca i izvore, u koje se nije nikad ufao, na koje nije niti pomislio. Popravak crkve u Sv. Martinu proveo se mnogo krasnije nego je on ikad zamišljao, a postao je za nj izvorom najčišćih radosti, ne samo za vrijeme njegova boravka u Sv. Martinu, nego i za cio njegov kasniji život.

Uz te glavne zadaće i brige našlo se još dosta drugih, manjih doduše, ali ipak ne posve bez važnosti. Bio je uveden jednaki red i jednaka »slava« kod sprovoda, vjenčanja i kod krštenja za sve staleže. Nije doduše bilo u Sv. Martinu tih crkvenih razlika mnogo, ali unaprijed su i one imale prestati. Štolarne pristojbe nije bilo moguće posve odstraniti, kako je u početku zamišljao, već radi nasljednika. Ali ih je snizio na najnižu mjeru i barem za sve, koji su bili u mjestu siromašni, bilo težaci bilo nadničari, ipak ih je odstranio.

Iz gostiona i iz nekih obitelji odstranili su na njegovo nagovaranje svakakove sumnjive i senzacijonalne listove; jedino dva lista, njemu protivna, tjednik »Wiener Journal« i također židovski »Interessantes Blatt«, održaše se u čitavoj dolini. Primali su ih u protestantskoj gostioni i sakrivali ih, kad bi on slučajno tamo stupio. Zato mu je uspjelo uvesti u gostione i obitelji dvadeset i devet dobrih katoličkih listova, tjednika, ali pisanih zdravo i prema potre-

bama naroda. Kasnije je k njima pristupio »St. Bonifaciusblatt«, koji pak nije falio u nijednoj kući, u nijednoj obitelji.

I popodnevnu je katekezu uveo kako u Mešni tako i na Pustinjama izmjenično, vazda na 2 sata popodne. Bile su dobro pohađane, ali ih je često morao izostaviti zbog mjesnih uzroka, kojima nije sam bio kriv.

Odmah na »vizitaciji« se dogovorio s nekim suložnicima, da će ih vjenčati i da sablazan mora prestati. Učinio je to besplatno, a oni, osobito žene, bili su mu i kasnije za to zahvalni.

Tako je postavljao novi »župnik« zrnce po zrnce, gdje se dalo, odmah, a drugdje je pripravljao zemljište za buduću sjetvu. Negdje se počeli pokazivati i prvi znakovi novoga, radosnijega života. Ali u cjelini vidio se okružen više trnjem grjeha i dračama briga, a to je tištilo njegovu osjetljivu dušu. Što je toga trnja i drača i previše vidio, u tom je bila također njegova krivnja, u tom je mogla biti i p o g i b e l j za najljepše težnje, koje su ga vodile.

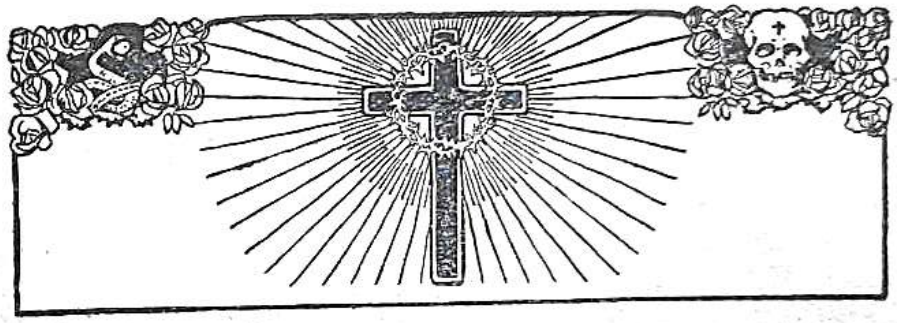

Sam svoj gospodar i djelomično kuhar.

Prije nego nastavimo pripovijedanje o daljnjem djelovanju provizora Svetog Martina, ne će biti nezgodno, da barem površno pogledamo na ono mjesto, po kojem se kod svećenika može suditi o mnogom, veoma mnogom, dapače iz kojega su ne jedanput sve do korijena uništena sva svećenička poduzeća i rad u župi, mislim, da pogledamo njegov d o m.

Svećenikov dom nije i ne smije biti svećenikovom obitelju. Obitelj je svećeniku ona župa, u kojoj djeluje i kojoj mora pripadati cijelom, nerazdijeljenom, rekao bih bitnom i životnom svojom ljubavlju, brigom i radom. Dom je svećeniku neposredno i u glavnom mjesto gdje spava, gdje ima svoju potrebnu hranu, svoj počinak, svoj mir za učenje i za rad prema vani,

dakle sve ono, što se odnosi na prirodnog čovjeka, u glavnom životinjskoga. Ono, što se u ratu naziva rezervom ili lazaretom, što po sebi u danim prilikama može biti neizmjerno važno, ali što ipak zauzimlje podređeno, drugotno, sporedno mjesto. Ne smije dom u svećeničkom životu davati ton, direktno se doticati svećeničke duše, puniti je radošću ili razdirati bolom, odlučivati o njegovoj životnoj sreći i o vrijednosti njegova svećeničkog rada, nego svećenička služba, svećeničko djelovanje, duše njegovu vodstvu povjerene. Jao, kad bi kod svećenika dom imao zauzimati mjesto njegove svećeničke obitelji. (Ovdje je klica najveće pogibli, ako se svećenik okruži previše tijesno vlastitim krvnim rodbinstvom. Novčani gubici toga sistema još su najmanji.) Jao, kad je svećenikov dom na smetnju, na sablazan, ili i na propast njegova dobra odnošaja prema župljanima, njegova svećeničkog djelovanja u široj kršćanskoj obitelji, župi. (Ovdje je uzrok odgovornosti, koja pada na svećenika, kad u svom domu trpi bilo koje moralne nedostatke, koji se ne mogu složiti sa ugledom kanoničkog doma.) Jao, kad svećenik u svom domu ne nalazi potrebitog mira, reda, počinka, podvorbe, nego možda protivno od svega toga. Ili će sve to tražiti drugdje i platiti možda svojom svećeničkom vjernošću, ili će se prirodno iscrpsti i učiniti nesposobnim za natprirodnu borbu. Tipičnim predstavnikom prvoga smjera među dušobrižnicima Sv. Martina bio je provizor

Roller. Predstavnikom drugoga smjera mogao je postati O. Antun, da je uopće dalje bio ostao na župi. Ali ne letimo naprijed.

Nema dakle sumnje, da svećenikov dom igra u njegovu privatnom i javnom životu nadasve važnu, a katkada neposredno odlučujuću ulogu. O. Antun je svećenički dom često u duhu smatrao tijelom, a svećeničku obitelj, župu, dušom svoga svećeničkoga života. Zdravoj duši, mislio je, pripada zdravo tijelo, potpunomu razvitku svećeničke djelatnosti u župi uređeno kućanstvo. Dakako tijelo, koje se uzobijesti, koje zavlada dušom, jest smrt duše. Kao što opet protivno nisu rijetki slučajevi, da jaka duša i u slabom tijelu može izvesti heroična djela — samo što se takve duše ne nalaze na svakom koraku. Idealom za pretežnu većinu gotovo jedino vrijednim, držao je zdravo tijelo, ali uređeno strogom stegom, stegnuto na najniži i uistinu potrebiti stupanj svojih čisto životinjskih potreba, koje ne smeta dušu u njezinim višim ciljevima, nego ju još koliko je moguće više podupire. To jest: želio je, da bi svećenik u svom domu našao sve, što mu je potrebito za potpuni svećenički rad u župi, ali tako, da ga dom ne bi razmazivao, nego da bi se u svemu, koliko je moguće više, prilagodio njegovim višim ciljevima, da bi ih zavolio i njima se podvrgao. On sam je htio pokušati, idući svojim posebnim putem, — **što može jaka duša i u slabom i neopskrbljenom tijelu...**

O. Antun je odlučio, da ne uzme nikakve ženske u kuću. Kao redovnik nije bio uopće navikao na nikakvu osobnu poslugu izuzevši pranje, jelo i najnužnije potrebe. Mnogo je držao do svoje osobne neodvisnosti i otvrdnulosti i rado je citirao iz Goethe-ova »Fausta«: »Selbst ist der Mann.« Uz to je bio gotovo strastveni ljubitelj samoće i samotnoga razmišljanja, te se bojao da bi bio u tomu smetan, kad bi nekoga primio u kuću. Reprezentacijskih pak dužnosti u Sv. Martinu nije bilo gotovo nikakvih; a koliko ih je bilo, dale su se izvršiti i bez trajno najmljene domaćice. Tu su najviše odlučivala dva momenta: obzir na redovničku subraću i obzir na zanemarenu župu. Obzirom na prvo nije htio ni u vanjskoj strogosti ostati za ostalom braćom, koja su živjela u samostanu. Ponavljao je često riječi sv. pisma: »*Kovčeg Božji i Izrael boravi pod šatorima, a ja da idem u svoju kuću, da* (lagodno) *jedem i pijem? Ne ću to učiniti!*« (2. Kralj. 11, 11.) Što se tiče drugoga, slutio je, da ga u njegovom novom djelovanju čekaju ozbiljne i nemirne borbe, i tu je htio zauzeti položaj nepristupan bilo kojoj kleveti, bilo kojoj sumnji, bilo kojoj zaplotnjačkoj podlosti. Taj njegov posljednji razlog nije se doduše potpuno ispunio, ali u cjelini, kad je na koncu činio račun svoga djelovanja u Sv. Martinu, nije imao uzroka da žali, što se bio odlučio na tako mukotrpan život, naprotiv mu se činilo, da je uprav ta tvrda žrtva

bitno pomogla opći uspjeh njegove višegodišnje »misije« među svetomartinskim narodom.

Župska kuća je bila sagrađena poput tamošnjih seoskih stanova, samo što je bila manja i bez gospodarskih zgrada. Dolje je bila od kamena, gore od drveta. Dolje je bila na jednoj strani kuhinja i praonica, na drugoj strani mala, sad prazna i od O. Antuna nikad ne upotrebljena blagovaonica sa spremištem pokraj nje. Gore na prvom tavanu bile su sa strane crkve također dvije sobice, koje su obično služile za stan župnika, a na protivnoj strani dvije tako zvane gostinjske sobice. Prozori na svim tim sobicama bili su maleni, visoki i široki jedva koliko naša obična staklena ploča. Zbog vječnog izmjenjivanja provizora poduzelo je siromašno mjesto veoma praktičnu stvar, dalo je na vlastite troškove napraviti prosto, ali čisto pokućstvo, doduše bez svakog daljeg dopunjanja. Posteljâ, naravno što jednostavnije napravljenih, bilo je u kući više. Na dvorištu prema župskoj kući bila je slabo od dasaka zbijena suša za drva, iza nje ne veliki župski vrt. Još treba da spomenem vodovod, koji je snažnim mlazom prskao odmah na desno uza zid župske kuće pod jednom daščarom, a njegova je hladna i čista voda padala u prostrani ribnjak, gdje je župnik stavljao i čuvao okretne pastrve, koje bi u potoku ulovio.

U toj je dakle kući novi provizor gospodario sam i sam. Sam je išao po vodu, sam je meo, sam je drva nosio, sam je peć palio i uopće

opremao sve, što je u kući trebalo opremati. Najteže mu je bilo kuhanje.

Zajutrak je pripravljao sam, a taj je bio uistinu poslastica. Izvrstan čaj i limune mu je pribavljala gospođa profesora X iz Beča. Ona ga je naučila i kako treba čaj variti, kako ga dugo treba u vrućoj vodi držati, da bude imao svoju zlatnu boju i prijatan ukus. (Sa satom u ruci je brojio minute, da se uzmogne točno držati njezina naputka.) K tomu je dolazio izvrsni domaći kruh i uvijek svježe i kao bajami ukusno alpsko maslo. Vario je pak zajutrak na malom kuhalu na žestu, što ga je bio donio sa sobom.

Manje je bila izvrsna njegova večera. Često komad kruha sa sirom i maslom. Ili komad kruha i nekoliko jabuka. Najčešće je imao za večeru zimi i ljeti lončić nekuhana mlijeka (kuhano mu je bilo neukusno, a bio je i lijen, da bi kuhao) i uz to opet kruha. O. Antun je često kasnije pripovijedao, kako je oprezno lonac s mlijekom dizao i kako ga je tjeskobno prinosio k ustima, da mlijeko u njem ne uzmiješa. Kad je pak došavši do dna lonca ipak nekako morao maknuti njegovim sadržajem na dnu, tad bi se odozdo podigao na površinu čitav »oblak« nečega tamnoga... S početka je nekoliko puta nastojao dosta temeljito ispitati, koja su svojstva i izvor toga »oblaka«. Kasnije je pustio te »znanstvenosti« i nametnuvši svojoj bujnoj fantaziji heroičku suzdržljivost, pio je svoje mlijeko s najvećim tekom, a tek kad bi se onaj zloglasni oblak

podigao na obzor njegova sladokusja, tad bi ga mirno stavio na stranu. Često, veoma često je O. Antun također varao na večer svoj želudac: »I onako ću brzo poći spavati, a sutra me čeka dobar zajutrak«, govorio je sam sebi, kad mu se podmuklo mlijeko ipak nije dalo taknuti, a nije znao drugog načina, kako da riješi prešno pitanje svoje večere.

O. Antun je često ponavljao iz Kodyma i drugih liječničkih kapaciteta (to je bio jedan od njegovih običnih manevara proti buntovnom želucu), da uprav do zajutarka i večere tako mnogo i ne stoji, samo kad je objed obilan. Ali i taj obilni objed župnika Sv. Martina bio je svakakav. Dapače bi o svojim objedima naš župnik mogao napisati knjigu ne bez zanimivosti i komike. S početka je činio, da mu objed donose iz gostionice. Imao je pak osim petka svaki dan krušnu juhu (u sjemeništu su je nazivali »prosjačka«; o kako se je sad kajao za svoje tadašnje stolne grijehe!) i svinjsku pečenku s brusnicama. To je bilo pošteno barem dvadeset i šest puta u mjesecu. Bila je sreća, da večeru nije dobivao iz krčme, jer bi toga bilo pedeset i dva puta na mjesec, naime one »prosjačke« juhe i svinjetine s brusnicama. O. Antun poslije nekog vremena obvezatne svinjetine često nije mogao ni vidjeti, i zato je naručio »vegetarijansku« kuhinju. Što mu je sad redovito na objedu išlo u tek, bila je to velika šalica »zafriganog« graha, slično pripravljena graška, katkad i alpskog dvopeka zva-

nog »krapfen«. K tomu je mogao dodati u misli i juhu, a ništa nije smetalo, da doda i goveđu. Tako je to bilo do Cvjetnice. Taj dan je bilo mnogo uskrsnih ispovijedi i O. Antun je već rano pošao u ispovjednicu. Ispovijedao je do službe Božje, zatim je propovijedao, imao pjevanu sv. misu, pa opet ispovijedao i pričešćivao. Bilo je uprav jedanaest sati pred podne, kad se vratio u hladnu župsku kuću, ukočen i tresući se od studeni, jer je vanka još bilo snijega, a u crkvi je u to doba bilo hladnije nego u siječnju; u jedan pak sat je imao opet katekezu u Pustinji. Već nije ni imao kad da jelo kuha, nego žurno pošalje u gostionicu po objed, što ga je bio dan prije naručio za jedanaest sati s izričitom napomenom, da zatim mora ići u Pustinju. I objed dođe — od jučer preostala šalica »zafriganog« graha, niti ugrijana, nego kao led studena. Što je imao da učini? Bio je gladan, a bilo je i skrajno vrijeme, da se uputi od kuće; nabaca dakle u se studeni grah, i gotovo da nije i šalicu kruhom otro. »Ipak ću to putem probaviti«, mislio je. Ali nije probavio, nego mu je to ležalo sve do večeri u želucu kao kamen. Tek kad je u 8 sati u večer — ispovijediv se i sam u Velikoj Bistrici — popio u tamošnjem dućanu 2-3 čašice nekakve rakije, kamen se maknuo i iščezao.

Od toga vremena kuhao je župnik Sv. Martina preko pô godine sam. »Kad se gostioničarka za me tako brine«, govorio je, »uopće je ne trebam. Tako kuhati mogu i ja.« Dakako bila je

sreća, da je ono, što je kuhao, — sam jeo. Kuhao je, što je imao. Kušao je kuhati povrće, kašu i konserve, ali je to bilo svakako. Najmilije jelo bila mu je pura (kuhao ju je barem tri puta sedmično) — jer je naime trebala najmanje priprave. Postavio ju na vatru i svarila se sama. Tad bi u nju stavio veliku žlicu masla i drugu žlicu nakiselih brusnica, što ih je imao u pohrani od jeseni, i to je bilo »pikantno« jelo, koje je izvrsno išlo u tek. Kad je počelo proljeće, slao mu je neki poznati vrtlar odnekle iz Koruške mlado zelenje, kranjsku repu, mrkve, rane krumpire, rotkve i različne loćike. O. Antun bi narezao od svake vrsti nešto u lonac, nalio vode, posolio i postavio na vatru. Kad se svarilo, nije iz toga izlio niti kapi vode, nego, kako je bilo u loncu, dodao je tomu nešto zapražke i »poslastica« je bila gotova. O. Antun je iza nje vazda oživio i veselio joj se cijeli dan. Jednom kad se župnik uprav spremao da udovolji svojoj sladokusnoj sklonosti, nenadno uđe tajnik c. k. predstojništva, koji je u mjestu bio radi nekakva posla. Videći taj objed napravio je čudno lice, a O. Antun nije znao, je li to neprilika ili sažaljenje. Ali nikad se nije prema O. Antunu ponašao s takvim poštovanjem kao tada.

Na koncu se O. Antun ipak vratio hrani iz gostionice. Bila je i dalje siromašna, dapače je katkada jedva najgori glad utaživala. Goveđu je juhu imo čitavo vrijeme samo 10—14 dana oko Božića, kad bi koji imućniji težak ubivši

kravu donio i njemu komadić. Piva i vina nije pio, a niti u kući imao. Kad je slučajno ljeti imao gostiju, tad je jeo s njima u gostionici. Tad bi i gostioničarka pripravi jela posvećivala posebnu brigu. Za čitavo vrijeme njegova boravka u Sv. Martinu bilo je pitanje samo najnužnije prehrane za nj od svih najteže. Dan za danom, kad bi jutrom ustao, bila je prva briga, koja je na nj legla, misao: Bože, kako ću danas nasititi svoj glad!

Druga borba, koju je O. Antun u svojoj samoći vodio i u kojoj je, kako treba iskreno priznati, i preveć muški podlegao, bila je borba za domaći poredak. Nekoliko puta je u sedmici gospodin župnik svojom vlastitom rukom pošteno po kući metlom mahao i pod posteljom na koljenima svaki prašak izmeo i sve kute od paučine očistio. Ali je gore bilo s drugim, na njegovom stolu za pisanje, na ormarima i na stolicama. »Red mora biti!« govorio je, i što mu je bilo na putu, gledao je da nekamo stavi »u red«, ali kamo je to stavio, nije mnogo pazio. Bile su prekrasne kombinacije papira i hrane, knjiga i cipela, lonaca i odijela, suptilne duhovnosti i gruboga materijalizma, kojih su brzo bile pune njegove dvije sobe, dapače i posljednja pregrada u ormarima, posljednje još ničim ne zauzeto i neupotrebljeno mjestance. Među njegovom subraćom i nekolicinom dobrih prijatelja, koji su ga od vremena do vremena pohodili, kolale su o tom cijele pripovijesti; teško je reći, da li i koliko u svemu istinite.

Najgore je naravno bilo gospodinu župniku u dugoj, oblačnoj i veoma studenoj zimi. Kad se jutrom vraćao promrzao od sv. mise, nije bilo nikoga, tko bi mu naložio vatru niti tko bi mu i samo drva donio. Kad se jednom kasno u večer vratio kući poslije nego je četiri pa i pet sati gazio snijegom, uza svu krutu zimu oznojen, s vlasima smrzlim poput mosura, gladan i umoran, — kuća mu je bila tamna, pusta, hladna, a nigdje ništa štogod topla i okrepna za želudac. Često mu se nije dalo ni vatru naložiti, nego bi onakav, kakav je bio, ulio u se hladnoga mlijeka, pojeo uz to okorjelog kruha i bacio se na postelju, studenu kao led. A takvi su slučajevi bili česti. Tad je ipak bolno osjećao svoju osamljenost, zapravo svoje potpuno siromaštvo u stvarima, bez kojih kulturan čovjek teško da dugo izdrži, svoju gotovo potpunu bijedu.

Pa ipak je bilo jednom vrijeme, kad se našao netko, tko je s njim dijelio njegovu tvrdu samoću, — mala, ljepušasta — mačica. Donijela ju odmah na jesen u župsku kuću jedna domaćica zalizanu, čistu, crveno i bijelo obojenu, s malim prevarnim očicama, »da gospodin župnik bude siguran barem od miša«. I gospodin je župnik, inače ne veliki prijatelj mačaka, malo stvorenje uistinu zavolio. Sam joj je kuhao mlijeko, mazio ju, zvao ju nježnim imenima »mici«, »micinko«. I mačka je rasla kao iz vode; i kad

bi na večer O. Antun sjedio uz knjigu, trla bi se o njegov talar, ili mu skočila na krilo predući i ližući mu ruke. Najveću je radost osjećao, kad se katkad kasno na večer vraćao kući, i već pred kućom otvarajući vrata slušao, kako mačica za njim »plače«, kad je vidio, kako se raduje njegovu dolasku, kako s njime gore trči. »Barem ta mačka na me čeka«, govorio je u duhu, i proučavao je na svom vlastitom srcu i na — mačci, kako kod čovjeka mogu nastati sklonosti, katkada tako jake i tako pogubne. Ali jednom je mačka nešto nelijepo učinila, i to uprav na njegovim najmilijim knjigama. Tad ju je uzeo za vrat, privukao »*corpusu delicti*« i pošteno remenčićima išibao. I nestade prijateljstva. Utekla je u prizemlje i više nikad nije u sobu stupila. Pred O. Antunom se skrivala, a kad bi ju ipak katkad uhvatio, tad bi tužno i tjeskobno mijaukala. Jednom pođe O. Antun od kuće gotovo za cijelu sedmicu i preda mačku na brigu gostioničarki. Kad se vratio, udomaćila se već mačka u toploj staji i u još toplijoj kuhinji gostionice i gospodina župnika nije više poznavala. Ostala je u gostionici. »Mrcina«, govorio je O. Antun, »i njoj je bio život u župskoj kući veoma dosadan, i ona je od mene utekla.«

Škola, siromasi, bolesnici.

Školi u Sv. Martinu O. Antun se posebno veselio, ali je se možda još više bojao. Nije bio u poučavanju novajlija. Još kao mlad svećenik bio je postavljen za vjeroučitelja u glavnom gradu i odmah je prve godine dobio javno priznanje sa strane svojih školskih predpostavljenika, te ga je to napunjalo nekom samosviješću u toj struci. Ali naravno bila je velika razlika među živom velegradskom mladeži, koja se lako zanese i brzo shvaća, i među djecom, kakvu je O. Antun početkom listopada poslije svoga dolaska u velikobističku dolinu u školi našao.

Škola u Sv. Martinu bila je jednorazredna. Svaki iskusni svećenik znade, koliko je teže poučavanje uprav u takvim školama. Uz to je bio »školski materijal«, kako je O. Antun koji put

govorio, velikim dijelom već od prirode p o d normalom. Osim toga bila su djeca, kako je to kasnije izašlo na javu, vječnim izmjenjivanjem kateheta u vjeronauku uprav zapuštena.

Svetomartinska su djeca pokazivala na sebi u mnogo stvari obilježje trome, vječnim snijegovima i vihrovima kao opterećene tamošnje prirode. Najveći dio godine imale su svetomartinske šume na sebi nešto ukočeno, strogo, gotovo izmučeno. Tek u punom ljetu, koje bi nastupilo naglim prelazom gotovo neposredno iza zime, nadoknađivale su tim bogatijim i punijim razvojem, što su bile zanemarile dugim zimskim snom. Dugo, veoma dugo bi trajalo, dok bi niknulo šumsko posijano sjeme i dok bi se stabalce nešto od zemlje diglo. Takva su bila i djeca u Sv. Martinu. Kad bi ušli u školu, bile su prve dvije godine za njih gotovo bez ikakvog rezultata. Sjedili bi ukočeno i kao prikovani na školske klupe, bili su tu prisutni tijelom, ali njihove su duše još spavale. Uopće je u Sv. Martinu bilo razmjerno malo vesele, raspuštene djetinske obijesti, i nije ju bilo moguće usporediti sa živošću, što je gotovo prekipljivala, n. pr. mladeži češke ili moravske i još više šleske. Tek u osmoj, devetoj godini probudile bi se duše školske mladeži u Sv. Martinu, a tad bi naravno bilo među njom i bistre i marljive djece. Samo što se ni s tima nije moglo veoma mnogo učiniti, kad je zimi zbog česte oluje pohađanje škole bilo mizerno, a ljeti što je bilo nešto odraslije (s dopuštenjem ili bez dopuštenja školske vlasti), moralo je pomagati kod kuće, na poljima i almama. Osim toga je veliki dio djece bio udaren prokletstvom, baštinjenim od roditelja, posljedicama alkoholizma. Katkada, kad je škola bila dobro pohađana, rastvorili bi kateheta i učitelj pred djecom školski katalog i istraživali duševno i tjelesno stanje povjerenih im mališa (naravno tako, da oni to ne opaze). Našli su da je dobra polovica djece ili samo tjelesno ili skupa tjelesno i duševno pod normalom, premda mjerilo, koje su na njih stavljali, nije bilo strogo i pretjerano. Dakako nije bio jedinim uzrokom toga alkoholizam roditelja, ali je stalno alkoholizam tu imao glavni dio.

Već sam spomenuo, da su djeca bila i u vjeronauku zapuštena. Uzroci, koji su O. Antunu tek kasnije svi postali jasni, bili su različni. Zbog mučnog, zaposlenog tamošnjeg života posvećivalo se u samim obiteljima vjerskoj pouci djece malo pažnje. Crkva, drugi moćni faktor u tom odgoju, bila je zbog udaljenosti, vremena i rada školskoj djeci i odraslijoj pristupna jedva u one dane, kad su primali sv. sakramente. Ostala je dakle za vjersku pouku gotovo isključivo samo škola ili svećenik, koji je u njoj poučavao. Ali posljednji, trajno u Sv. Martinu postavljeni provizor zbog teške mane na srcu, od koje je i umro, za čitave godine nije u školu uopće išao. (Za neko vrijeme prije nije se u Sv. Martinu poučavao vjeronauk preko deset godina — plod je

toga vidio O. Antun, kad je iz vjeronauka ispitivao zaručnike.) Provizor, koji je po njegovoj smrti iz Velike Bistrice vršio i dušobrižničku službu u Sv. Martinu, išao je u školu jedanput na sedmicu, a i to još veoma neredovito. Kad bi došao, upotrebljavao je čitavo vrijeme samo za to, da za budući dekanski pohod što bolje »ukljuka« katekizam.

O. Antun je svetomartinsku djecu iskreno volio. Znao ih je već sve, kad je prvi put u školu stupio, iz svoje »vizitacije«. Umio je sačuvati stegu, potrebnu za uspješni rad u školi, ali je uza sve to odnošaj između njega i djece bio ljubezan, povjerljiv.

Prvo, što je provizora kod djece zanimalo, bilo je to da sazna, koliko iz vjeronauka znadu. Kušao ih je gotovo iz čitavoga katekizma. Odgovarali su mu, kako su bili naučni, skupa, i on se iskreno divio, koliko su toga znali, te se u duhu poklonio radu svoga predšasnika. Gotovo je postao malodušan, kad je pomislio: Hoću li i ja postići, da mi djeca na koncu školske godine odgovaraju na dana pitanja tako točno, smjelo i brzo? Sam je počeo poučavati odmah od prvih pitanja katekizma. I tu je s vremenom kod djece otkrio čudne stvari.

Kad je djecu pitao, »što uči drugi članak vjere?«, odgovarali su točno i ispravno prema katekizmu, kako »drugi članak vjere uči, da je Isus Krist jedinorođeni Sin Boga Oca, Bog i ujedno čovjek . . .« Pohvalio ih je i pokazavši na

Isusa na križu, koji je pred njima na zidu visio, pitao je ponovno: »Djeco, a tko je ovaj ovdje na križu?«

»Isus Krist«, odgovoriše.

»A tko je Isus Krist?« upita dalje.

»Jest Bog«, glasio je odgovor.

»Ima li Bog tijelo?« zađe on malo dublje.

»Nema«, odvrate djeca neodlučno.

»Ali Isus Krist ima tijelo!« reče on — —

Još dva-tri dalja pitanja i sav je razred bio razdijeljen na dva tabora, od kojih je jedan nepopustljivo branio, da je Isus Bog, a drugi jednako vjerno tvrdio, da je samo čovjek. I nije se našao u čitavom razredu niti jedan, koji bi rekao: Taj propeti Krist jest Bog i ujedno čovjek. Bilo je pak među učenicima i takovih, koji su već iza malo mjeseci imali ostaviti školu za uvijek.

Neki drugi put im je pripovijedao povijest Josipa egipatskoga. Kad je svršio, htio je navesti govor na sv. Josipa, hranitelja Isusova. I pitao ih je: »Djeco, znate li još za drugoga Josipa?« I potanko im opiše, kad se njemu molimo, kad njegov blagdan svetkujemo, pa i njegovu im sliku pokaže. Ali niti jedno dijete nije znalo odgovoriti, da je taj sv. Josip hranitelj Isusov. Samo jedno od njih diglo ruku, da će odgovoriti. »Dakle, tko je taj sv. Josip?« - radosno upita O. Antun.

»Bog Otac«, odgovori upitano dijete.

Odmah na to digle se jedna za drugom ruke još dvojice učenika, i na nova pitanja doznao je župnik, da je sv. Josip »Bog Sin« i »Duh Sveti«, što je u ostalom iza prvoga govora već i očekivao.

Bilo je vrijeme, da djeca pristupe k svetim sakramentima i O. Antun je već bio i dan za to ustanovio. Po prilici dva dana prije toga dođe u školu, da djecu »sveopćim ponavljanjem« svega, što su o tim sakramentima imali znati, pripravi na taj vjerski čin. Na prvi pogled se to činilo gotovo suvišnim. Bila je milota slušati, kako mu odgovaraju iz k a t e k i z m a, što je sakramenat pokore, koliko je stvari potrebito, da se dobro ispovijedimo, što je pokajanje, kakvo pokajanje mora biti i t. d. Ali kad je, ostavivši formalna pitanja, najedanput povjerljivo počeo: »Dakle, djeco, zašto se uprav imate prekosutra ispovijediti?«, ostala su djeca kao smetena i tek poslije dugo vremena na nova i nova pitanja počeše odgovarati, zašto imaju ići na sv. ispovijed. Kakvi su bili ti odgovori, ne tražite da saznate. Najmanje nerazuman bio je odgovor: »Da nam svećenik dade pokoru.« Nisu uopće znali, što je grijeh, a još manje, što je grijeh lagani, a što teški. Nisu znali, kako će probuditi pokajanje — ne formulu pokajanja, nego samo pokajanje. Što još dalje o tom nisu znali, O. Antun već nije istraživao, odgodio je primanje sv. sakramenata za kasnije i počeo je sa formalnom pripravom za nje.

Još gore nedostatke, ako je moguće, našao je župnik kod djece, kad se obratio na druga polja vjerske nauke. Djeca nisu znala, tko je Abraham, tko Josip, tko Mojsije; nisu znali ni značenje riječi prorok. Dapače nisu znali niti jedne zgode iz života Isusova (izuzevši možda imena tih zgoda), nisu znali, što je apoštol, što mučenik, nisu znali ništa o adventu, ni o korizmi, što znači u crkvi svetohranište, zašto se u crkvi sagiba koljeno i t. d. Gdje je tu bio temelj za propovijedi u crkvi, pa i za samo razumno vršenje javnih molitava, uopće za pravi vjerski život? Ali katekizam su znali, »kao da bi bičem šibao«.

O. Antun je katkada sam sebe pitao, ne gleda li on previše crno? Ne radi li se tu možda samo o djetinskoj tromosti i nespretnosti? O načinu ispitivanja, koji je djeci možda tuđ? Ali se s vremenom uvjerio, da im nije činio krivo. U ostalom je našao gotovo posve isto i kod — odraslih.

Jednom je držao kršćanski nauk u Mešnoj. Velika je dvorana gostionice bila puna, a bila je tu skupljena i elita iz Mešne. I tu je u toj prigodi pokazao na Isusa na križu, ljubezno i povjerljivo pitajući tko je to. I odgovori su glasili upravo onako kao u školi. Samo je j e d a n nadareni mladić uspio da odgovori, da je to B o g i u j e d n o č o v j e k.

Dolazili su zaručnici iz najboljih seoskih obitelji, i na pitanje, što im je župnik kod sv.

pričesti postavio na jezik, jedna je zaručnica neodlučno odgovorila: »Možda šećerni kruh« (»Zuckerbrot«); druga: »Možda je to bio papir«, a druga opet prosto, da ne zna — —

O. Antunu je čudno pri tom bilo u duši. »Nesreća je«, govorio je on, ne znam, da li s pravom ili ne, »da se poučavanje vjeronauka na nekim školama čini i previše za dekanski ili biskupski p o h o d. Zato, da djeca na ispitu budu p a r a d n o odgovarala.« Barem je tako činio, kako je sad vidio, njegov predšasnik: v j e ž b a o j e o d g o v o r e, kako desetnik vježba vojničke proste vježbe. Nije tumačio nauk vjere, nije poučavao, nego je djecu učio, da skupno, bez misli ponavljaju pitanje i odgovor? ništa se ne pitajući, imaju li od toga nešto za život, za dušu. Nije mu uopće ostalo vremena za biblijsku povijest, za praktični kršćanski život. Kasnije je O. Antun upoznao drugih svećenika, koji su u toj stvari još groznije pogrješivali. Jedan je od njih djeci davao svaki sat da nauče napamet d v a n a e s t s t r a n i c a katekizma, a kad bi drugi sat došao u školu, nije ništa drugo činio nego ispitivao i opet ispitivao, dok bi to »savršeno znali«. To su bili osamljeni, ali veoma karakteristični slučajevi, koji uprav straše.

O. Antuna spopade žalost i gotovo očaj. Već se počeo gotovo zgražati od škole. Nije imao smionosti, da pitanje riješi sam. I spremi se, te pođe u glavni grad. Tamo potraži dva glasovita

stručnjaka na polju školske kateheze, braću P.*), svoje davne znance. Opiše im stanje svoje škole i zamoli ih za savjet. Oni ga utješe i utvrde ga u tom, što je i sam barem slutio da je ispravno. »Dosta je, kad djeca mogu doslovno odgovoriti po prilici na dvadeset pitanja brojeći u to i molitve, koje imaju znati. Za takovu je pak školu mnogo, budu li djeca mogla i samo po smislu ispravno odgovoriti na sedamdeset pitanja« (O. Antun se kasnije nije točno sjećao broja), tako je po prilici glasio njihov odgovor. Po njihovoj uputi nabavi O. Antun odmah onaj čas najbolju, prostu, ali jasnu pomoćnu literaturu. Kupi za vlastite novce najnužnija pomagala zorne pouke, osobito velike zidne slike, i već se nije bojao, već mu je bilo u duši jasnije i određenije.

U glavnom je gradu tad uprav boravio i biskup njegove biskupije. Pođe k njemu i vjerno mu prikaže, što je našao u župi i u školi. I slobodno i odlučno doda: »Presvijetli! U glavnom sam gradu kao mladi svećenik odmah u prvoj godini poučavanja dobio pohvalni dekret. U Sv. Martinu bojim se, da prigodom vizitacijskog ispita kao kateheta propanem. Ali mi ništa nije do toga, samo kad budem svijestan, da sam potpuno i savjesno izvršio svoju dužnost. Pokazali ste mi, Presvijetli, toliko pouzdanje, kad ste mi povjerili upravu odraslih duša; molim, da imate u me pouzdanje i u upravi tih malenih duša. Hoću da

*) Ivana i Vilima Pichlera. (Op. prevodioca.)

budem i njihov župnik, ne po šabloni, nego po onomu, što bude tražio njihov pravi duševni napredak.« Biskup na to nije odgovorio niti riječi. I tako se vratio O. Antun u svoje gore, među povjerene župljane i među svoju milu, zanemarenu djecu.

O svetomartinskom učitelju govorit će se opširno kasnije. Za sad samo spominjem, da je O. Antun odmah u početku o njem dobio ne preveć dobro mišljenje. Ali, kad bi mu dolazili župljani i o njemu iz daleka nabacivali nelijepe stvari, naumice je izbjegavao dotaknuti se toga predmeta. Iz načela se čuvao spora sa školom, jer se bojao, da bi spor, kad bi nastao, bio na štetu djeci. Kasnije mu je ta borba bila prosto nametnuta. Ali dotle je živio s učiteljem gotovo u prijateljstvu i time postigao od njega tu posebnu pogodnost, da mu nije branio da ostane u školi, koliko je htio.

O. Antun je dolazio u školu dvaput na sedmicu, uvijek odmah rano, kad su djeca bila duševno najsvježija. Ali od jednog sata vjeronauka učinio je redovito dva, katkad i tri. A učitelj, koji poučavanje nije mnogo ljubio, nije govorio ništa, nego mu je to bilo uprav drago. Kasnije je O. Antun o tomu povjerljivo govorio sa kotarskim školskim nadzornikom. »To je restitucija«, dodao je, »kad svećenici Sv. Martina prije nisu ni kroz godine išli u školu.« I kotarski nadzornik nije ništa prigovarao. Temeljem kod poučavanja vjeronauka učinio je O. Antun biblijsku povijest,

a uza nju katekizam. Cilj mu je bio praktični kršćanski život, da nekako već u školi položi temelj za budućnost, kad budu djeca išla na propovijed, kad izađu iz škole. Nije bilo ništa iz dnevnoga kršćanskoga života, bilo u kući, bilo u crkvi ili u njihovom vlastitom djelovanju, što nije na kojigod način upleo u poučavanje: njihove imendane, svete slike i kipove pokraj puteva, misno odijelo u crkvi i pobožne običaje, koji su se u njihovu mjestu sačuvali. Nadasve pak, kako imaju dostojno i rado primati svete sakramente, kojima je posvećivao posebnu brigu.

Tako je minula prva i druga godina. Na vizitaciju je najprije došao gospodin dekan, a iza njega i sam gospodin biskup. I čudna stvar. O. Antun »nije propao« ni na jednom vizitacijskom ispitu djece, naprotiv su ti ispiti probuđivali veliko zanimanje i samih prisutnih svećenika, a donijeli su mu i posebnu pohvalu od ordinarijata.

O. Antun je govorio, da stablo počima stanicom, a svećeničko djelovanje u župi s malenima: djecom, siromasima i bolesnicima. Ti su mu također za čitavo vrijeme njegova boravka u Sv. Martinu uvijek bili najbliže, njih je čuvao kao oko u glavi. Ali sa siromasima zapravo nije imao baš posebnih briga. Svetomartinska je općina bila doduše sama siromašna, ali u njoj nije bila poznata velika, duboka bijeda velikih gradova. Općinski su se siromasi selili redom iz jedne kuće u drugu, nalazeći svuda za neko vrijeme sve što im je trebalo, stan, hranu i naj-

nužnije odijelo. Župniku nije nikad bilo teško siromasima dati nekoliko kruna, a oni su sami dolazili k njemu, kad im je trebalo. Župnik ih je mogao podupirati tim lakše, što je bio i upraviteljem sirotinjskoga fonda Sv. Martina.

Gore je bilo u Sv. Martinu s bolesnicima. Oni su stali uprav najjadnije od svih. Prije svega nisu imali liječničke pomoći, jer je liječnička pomoć zbog udaljenosti mjesta bila veoma skupa. Obično se u najozbiljnijim slučajevima išlo k liječniku samo za savjet i lijek. Ali što je mogao takav glasnik odgovoriti liječniku na njegove upite o stanju bolesnika? A i kad bi donio lijekove od liječnika i kad bi liječnik sam (izuzetno) pregledao bolesnika i bolest taj čas ustanovio, gdje bi ostao dalji razvoj bolesti, gdje osobito jednako odlučna njega bolesnika? A u Sv. Martinu nisu imali uprav ni pojma o njegovanju bolesnika i njima primjerenoj hrani. To je brzo uvidio novi provizor i nastojao je pomoći, koliko je mogao. Pribavio je po savjetu samih liječnika nekoliko dobrih knjiga o bolestima i njegovanju bolesnika. Naučio se opažati bolesti, mjeriti vrućicu, razlikovati općenite znakove bolesti od posebnih. Kroz kratko je vrijeme dosta temeljito upoznao najobičnije slučajeve, kako su se tamo događali. A kad bi išli k liječniku, on bi sam najprije bolesnika pregledao i za liječnika napisao na posebni biljet, kako stoji bilo, kako raste i pada vrućica, i sve, što mu se uopće činilo važnim da zabilježi. Katkad su mu liječnici za

te obavijesti i posebno zahvaljivali. Rado je pohodio bolesnike i ništa nije izbjeglo njegovoj pažnji, što bi im njihovo stanje moglo olakšati. Nije mogao mnogo u onom siromaštvu za njih učiniti, ali su i to primali sa dirljivom zahvalnošću. Naravno bila je najveća utjeha za nje i za njihove domaće to, što ih je pohodio. Neke uspomene s pohoda bolesnika ostadoše O. Antunu za cio kasniji život izvorom utjehe i ohrabrenja. »Kad mi je bilo najgore«, govorio je, »dvoje mi je ostalo vjernim: školska djeca i bolesnici. Oni su mi također bili uvijek zahvalni za sve, što sam za njih učinio.«

Bilo je u vrijeme, kad je provizor gotovo s čitavim svijetom bio u ratu, sa župom, s učiteljem, s nadšumarom i šumarskim uredima, i kad je opet jednom na nj legla teška malodušnost kao mora. U to u nedjelju slučajno dozna za staricu, koja je već preko četrnaest dana ozbiljno bila bolesna, a koja je gotovo od svih bila zapuštena. Stanovala je sama samcata sa svojom kozicom u drvenoj kolibi, koja je stajala na strmom vrhu i bila udaljena daleko od svih ljudskih stanova. Svuda su ležali golemi nameti snijega, a stan bolesnice je bio njima opkoljen kao nepristupnim zidom. Domaći se ljudi iz sela nisu usuđivali k njoj poći, te je živjela o kruhu i mlijeku koze, koju je i u teškoj bolesti još sama muzla. Kad je župnik doznao za njezino stanje, nije imao mira. Još tu istu nedjelju popodne upregne se u svoje skije, uzme u ruke teški alpski

štap te se već žurio, da se sve za njim »prašilo« (dakako snijegom), k stanu bolesnice. Okom poznavaoca mjerio je sniježnu tvrđavu, gledao je s koje bi se strane dala najlakše osvojiti i idući u serpentinama sniježnom strminom bio je za čas gore. Ispovijedi staricu, utješi je riječju Božjom, a tad sjedne do njezine postelje, te se s njom razgovarao sve dok se počeo hvatati mrak. Drugi dan ju je pričestio i ojačao ju posljednjim pomazanjem. Od tada je često k njoj »jezdio«, a ona kao da je svojim ženskim srcem (srce žene ne stari) osjetila, što mu dušu muči. Premda O. Antun nije nikad pred njom govorio o sebi, okrene se ona jednom nenadno k njemu: »Vidite, velečasni gospodine, Vi ste kao sv. Ivan u pustinji. Vi hoćete, da se ljudi poprave, da ostave svoje zle strasti, a oni Vas za to kamenuju.« Bilo mu je kao čovjeku, koji pogiba od žeđe, kad mu se naglo pruži čaša svježe vode. Što znači napitak vode za čovjeka? Obično veoma malo. Ali u nekim prilikama može ga spasiti od smrti. Što je riječ rečena ljudskim ustima? Toliko kao ništa. A u zgodan čas može uskrisiti dušu. Starica je umrla po prilici šest nedjelja kasnije i župnik je dnevno išao u crkvu i iz crkve oko njezina svježe zasutog groba. Nije zaboravio na nju nikad, bio joj je zahvalan za riječ utjehe u jednom od najcrnijih časova svoga boravka u Sv. Martinu.

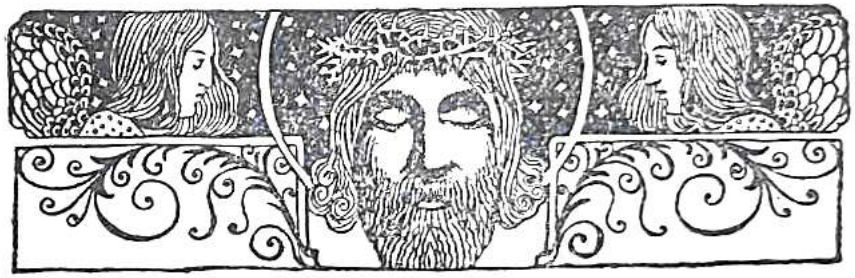

Nekoliko napomena za orijentaciju.

Obzirom na ono, što je već bilo napisano o Sv. Martinu i njegovu provizoru, mogla bi prošla poglavlja u komu probuditi dojam senzacionalnih romana ili i slabo pisanih životopisa svetaca, gdje se sve redom opisuje crno i tamno, da tim sjajnije istakne svijetli lik junaka romana, odnosno sveca. Sjajnim junakom naše povijesti bio bi tu, hoćeš nećeš, naš umrtveni, požrtvovni, ljubavlju prema Bogu raspaljeni i uopće »sveti« O. Antun, a crnom pozadinom njegovih nebeskih djela bio bi nesretni Sv. Martin i njegovo zapušteno, demoralizirano, potpuno propalo stanovništvo — — Nikako, ova se knjiga nema tako razumjeti, to bi bilo odlučno krivo i nepravedno. Naše pripovijedanje hoće prije da napućuje mlađu braću, da istinito i pra-

vedno gledaju na prilike, ljude, s kojima u pastirskoj službi moraju dolaziti u dodir, istinito i pravedno također da ocjenjuju same sebe i svoj rad. I zato prije nego pođem dalje, najprije naglasujem i van svake sumnje stavljam dvoje: niti je stanovništvo Sv. Martina bilo potpuno propalo, niti je novi provizor bio nekakav izvanredan ili potpuno »svet« svećenik.

Stanovnici su Sv. Martina imali uz svoje nedostatke i svoje prednosti, i to prednosti, koje su u naše vrijeme stalno izuzetak i rijetkost. U svoj župi nije bilo niti jednog pristaše koje prevratne stranke, formalno neprijateljske crkvi i društvu. Onih nekoliko (oko sedam) protestanata, koji su živjeli u župi, javno su častili katoličkoga svećenika i nisu se usuđivali da bilo kako na nj navaljuju. Sva je župa još svetkovala nedjelje i blagdane, držala crkvene postove. Svi su odrasliji župljani sudjelovali službi Božjoj u nedjelje i blagdane i još pristupali o Uskrsu k sv. sakramentima. Svećenik je bio u župi uistinu prva moć, dapače, ako se znao kako treba, snaći, jedina moć, prema kojoj je i škola (drugdje proti svećeniku agresivna i neprijateljska) zauzimala tek podređeni, ako ne ovisni položaj. U Sv. Martinu je mogao svećenik nepozvan, iz vlastitog poticaja svaki čas stupiti u svaku obitelj, ući pod svaki krov, i mogao je već unaprijed biti stalan, da će ga primiti s poštovanjem, dapače da će njegov pohod smatrati za veliku počast. Našlo se doduše u župi i osobnih protivnika i grditelja

svećenika, kako to već svagdje biva, te ni sam Gospodin nije tomu izbjegao. Ali su u cjelini župljani svoga župnika cijenili, zanimali se za njegovo djelovanje i znali ga i ispravno procijeniti, premda polagano i neodlučno.

Bila je pak jedna okolnost, za koju je O. Antun osobito zahvaljivao Bogu. U župi Svetog Martina nije bilo stranačkih borba niti je župa bila razdijeljena na stranke i strančice, socijalne, agrarne, građanske, na mlade i stare, na katolike i kršćanske socijale, na radikale i liberale, na naprednjake i slobodne mislioce - - - - Bilo je dakako u široj okolini listova raznih smjerova, i protukatoličkih, ali ni u mjestu ni u okolini nije bilo duhovnih kloaka, zvanih mjesnim i pokrajinskim listovima, koji žive od osobnih škandala, od otrova, koji unose u široke vrste naroda. Nije se također čulo, da bi se u općini ili u okolini našao tako zloban i podao čovjek, koji bi svećenika uhodio, svaki njegov korak iznosio u javnost, te mu za dužna i gorljiva djela pastoralne djelatnosti plaćao osobnim navalama i niskim sumnjičenjem, ocrnjivanjem i izvrtanjem.

To je bila ogromna pozitivna glavnica u rukama savjesnog, gorljivog i nerazmaženog svećenika. Uz taj su kapital i razni dugovi svakojake bijede grijeha i duševne zanemarenosti gubili svoju grozotu i beznadnost. Uz to pozitivno blago bila bi nepravda i grijeh, kad bi svećenik zapadajući u pesimizam vidio svuda samo nevaljalost i zloću, zlobu i pokvarenost.

A to je bio jedan od najtežih grijeha, koji je O. Antun počinio proti svojoj župi, kako ćemo još na drugom mjestu prikazati. Taj mu je grijeh mogao postati kobnim, mogao je uništiti sav plod njegova truda, da nad crnom teorijom nije još na vrijeme bila prevladala jasna, požrtvovna i živa praksa. Uopće, čim je dalje O. Antun u dušobrižništvu na župi djelovao, tim određenije je postajalo, dapače dobivalo značaj temeljenog aksioma njegova istupanja prema vani uvjerenje, da svećenik počinja ubistvo na povjerenim dušama i ujedno ubija vlastitu svoju dušu, kad na bilo kojoj i bilo kakvoj župi vidi samo grijeh i pomanjkanje i pokvarenost, mjesto da upornim radom nastoji proniknuti i u dobre i plemenite strane onih, koje ima voditi. Da najprvo, na što ima misliti svećenik, kad stupa u pastirsku službu, jest, da brižno istraži, što sve ima dobra i pobudna i naravno i nadnaravno plemenita kod onih, s kojima ima odsad živjeti, da i sam u duši sačuva potrebnu svijetlu radost i toplinu, te da ima pri ruci obilje oslonâ, gdje postavi polugu svoga rada. Da svoj svećenički rad počinje od ž i v o t a, a ne od smrti, da neprestano gleda na svoga Učitelja, koji, dok je umirao na križu i bio okružen morem grijeha i zlobe, nije vidio nego duše potrebne spasenja, za njih molio, njih tješio, njima nebo obećavao.

Ovim ne mislim da nekako zaniječem i porečem ono, što je već bilo kazano o tvrdoći prilika i života u Sv. Martinu. Te su prilike bile zbilja

neobično teške. Najprije već radi raznih i neizbježivih materijalnih patnja, koje je tamošnji život sobom donosio. Ali napokon nijedan pravi svećenik, nego samo svećenik kruhoborac i bez zvanja daje tim često vanjskim pitanjima takve važnosti, da bi ta pitanja imala odlučivati o njegovu zadovoljstvu, o njegovoj duševnoj ravnoteži, ili napokon o vjernosti i radu, što ih duguje župi, koja mu je povjerena. Prilagodi li se tim vanjskim prilikama, ne čini li dugova, živi li skromno, o j a č a l i s e d u š e v n o, tad mogu uprav te prilike neizmjerno pomoći tjelesnomu i duševnomu zdravlju.

Teško su se tu osjećali razni duhovni neredi i nedostaci, što su se bili ugnijezdili u župi i što moraju bolno dirnuti svakog svećenika. Ali i tu se moglo navesti mnogo stvari, što doduše ne bi te grijehe uklonile, ali bi barem krivnju žiteljstva pokazale u blažem svijetlu. Tako n. pr. bilo je žalosno vjersko neznanje župljana, ali tko je tomu u glavnom bio kriv? Zar ne svećenici, koji u tim prilikama ili nisu znali ili nisu htjeli izvršiti cijelu svoju dužnost? Jednako je bio žalostan alkoholizam, koji je zavladao u župi. Ali tko je pomagao, da se tu ukorijeni? Nije li to bio opet svećenik, koji je u zao čas riječju i primjerom svoje župljane zvao u gostionicu? Uostalom je i taj tamošnji alkoholizam imao moćnog saveznika u prilikama tamošnjeg kraja, jer je kod vječne gotovo zime, pri teškom poslu u dalekim gorama i visokim almama, gdje radnik po cijele dane ne

bi uzeo ništa topla u usta, bila povećana potreba da se nečim brzo okrijepi i ugrije, a ta ih je potreba i nehotice vodila k tomu, da segnu za staklenicom rakije. A i oni najžalosniji spolni prekršaji stanovništva bili su u vezi s tamošnjim društvenim prilikama: u nezdravo velikom postotku služinčadi, koja se nije mogla ženiti; u moralno pogibeljnom a ipak neizbježivom dodiru obojega spola na samotnim almama, u udaljenim šumama ili i kod kuće u tamnim pojatama i stajama. Uopće je morao čitavi taj više pastirski način života tamošnjih stanovnika, koji se kretao pretežno po livadama, poljima i gajevima, snažno djelovati i na maštu i osjećaj, a time indirektno poticati i spolnu sjetilnost. Uza sve to još nije bilo potrebe da se dolazi do nekakvih moralnih kompromisa s grijesima i strastima, što su ništili duše i ugrožavali sam opstanak župe. Ali tim se moglo doći do blažeg, a u našem slučaju stalno i do pravednijeg suda o ljudima, koji su u tim stvarima pogriješili. Tim je bilo omogućeno naći i zgodnu i sigurnu točku za spasonosna poduzeća oslobađanja duša i uništavanja opačine. Kasnije se naučio O. Antun gledati na neke društvene i narodno-gospodarske prilike u Sv. Martinu (a koje se drugdje mogu drukčije ispoljiti, kao n. pr. socijalno-demokratska pogibelj u radničkim središtima, pogibelj bezvjerstva u gradovima i u naše doba uopće) nekako kao na javnu bližnju prigodu grijeha, koju nije mogao pojedinac odstraniti, a koja je uprav pojedinca

zamamljivala i zavodila, da joj se preda i da joj popusti. Kasnije je došao do toga uvjerenja, da te javne prigode grijeha i ono, što je iz njih slijedilo: otupljeni javni moralni osjećaj, dapače neka vrst javne moralne hereze, kako je to nazivao, treba držati za najveću zapreku dublje duhovne djelatnosti u župi. Da uprav proti tim grješnim prigodama treba neprestano i s većom pažnjom stati na straži; prema pojedincima pak da treba biti obziran i blag, kad je u takvim prilikama njihova osobna krivnja bila uistinu mnogo manja, dapače često u potpunoj mjeri nisu je bili ni svijesni.

Čim je O. Antun vremenom ispravnije razlikovao ljude i prilike, tim je skromniji postao i obzirom na uspjehe svojih reformnih nastojanja u župi. Često je ozbiljno razmišljao o tomu, ne bi li bilo moguće radikalno promijeniti gospodarske temelje života u Sv. Martinu, da ne bude n. pr. u mjestu tako brojne služinčadi, kako je to bilo u njegovoj domovini, da se svi mogu ženiti i udavati, i to prema prilikama što prije. Mislio je, da bi tim najuspješnije stao na put i moralnim posrtajima u župi. Ali na nekakve načelne promjene u načinu života svetomartinskoga žiteljstva nije bilo ni misliti, osobito jer je O. Antun već u početku slutio, da njegov boravak u Sv. Martinu ne će biti dug. Naučio se dakle s vremenom da radi i popravlja s nesmanjenom gorljivošću, premda je znao, da cjelinu ne će spasiti. Ali i kad je samo pojedince spasio, dosta

je učinio, te je i za nje u duši bio Bogu zahvalan. Nego vratimo se opet na naše razmatranje.

Opet dakle naglasujem: nije bila župa svetomartinska beznadno pokvarena i zla. A k tomu opet dodajem: ni O. Antun nije bio kakvim nedostižívim uzorom pastira duša. Kasnije ću izričito upozoriti na pogrješke, koje je on za svoga župnikovanja u Sv. Martinu počinio. Zasad je dosta, ako ljubezni čitalac bude u tom smjeru barem uopće upozoren. Što mu je davalo prednost pred mnogim njegovim predšasnicima u Sv. Martinu, dapače što ga je za neobične, teške prilike u Sv. Martinu činilo osobito sposobnim, bilo je: njegovo u cjelini sačuvano tjelesno zdravlje (osim boli glave, koje su ipak tamo prestale); njegova ljubav prema prirodi, a po tom i sposobnost, da se s njom združi u zlu i u dobru ili da otvrdne, da joj se prilagodi; njegova duševna zrelost, neodvisnost, prema potrebi i nepopustljivost, što je nakupio godinama, ali i borbama u teškom redovničkom zvanju, nadasve pak bogati dojmovi i iskustvo, koji su mu pomogli da nije utonuo u jednoličnom moru svetomartinske tišine, u neradu i javnoj ukočenosti, nego da je učinio iz svega toga izvor svoga duševnoga obogaćenja, produbljenja i ojačanja.

2. Obzirom na to, što još p r e o s t a j e napisati o Sv. Martinu i njegovu župniku, spominjem već unaprijed, da će veliki dio svega toga zauzeti pripovijedanje o sukobima i borbama, koje je O. Antun zbog svojih reformnih težnja

morao voditi. Ne samo unutra, u vlastitom srcu, nego i prema vanka. Ne samo proti svakojakim nedostacima i grijesima, nego i proti pojedinim osobama, koje su u župi osobito pogubno djelovale. Ostalo, što se još ima reći o kraju i njegovim stanovnicima, o crkvi i o pozitivnoj djelatnosti u njoj, zauzet će uz ta »borbena« poglavlja prilično podređeno mjesto. I tu drži pisac opet za svoju dužnost, da razlikuje, opominje, svodi na pravu mjeru.

Neke od tih borba mogu se tako nazvati samo netočno i prividno. U pravom smislu zbilja i nisu bile borbe, nego pozitivna djelatnost, jer se kod njih uvijek radilo o kojoj kršćanskoj k r e p o s t i. Tako n. pr. borba za odstranjenje neurednoga dolaženja na službe Božje, borba proti alkoholizmu, konkubinatima i uopće proti spolnoj raspuštenosti, koja je bila zavladala u mjestu, proti lakoumnosti i nesavjesnosti u prisizanju na sudu itd. Iza svake te opačine, proti kojoj je provizor morao istupiti, stajala je neka pozitivna krepost, te O. Antun šireći krepost nije mogao ne udarati na opačinu, kreposti protivnu. A što su zbog tijesnih svetomartinskih prilika i te čisto idealne borbe dobile više puta nekako osobnu crtu, nije to bila njegova krivnja; to je bilo proti njegovoj namjeri, ali tomu nije bilo moguće izbjeći.

Drugih borba, n. pr. proti šumarskom činovništvu, proti učitelju i slične, O. Antun nije tražio, nego im se, dok je god mogao, načelno uklanjao.

Ali su mu s vremenom bile nametnute, a on ih je morao primiti, ako nije htio da bude sličan onomu najamniku iz evanđelja, koji bježi od povjerenog stada, kad ugleda vuka gdje dolazi. Njemu na čast treba spomenuti, da ni u takovim borbama, u kojima se s protivničke strane nije štedila njegova osoba, nego se u glavnom navaljivalo baš na njegovo najmilije osobno dobro, na njegovu čast i dobar glas, on se nikad nije dao zavesti na sličan neplemeniti postupak. Bio je žestok, raspaljiv, katkada neuglađen u izboru izraza, ali nikad ga nitko nije vidio na krivim putevima, nikad nije oklijevao i najgoremu svomu protivniku poslužiti sa svim svojim silama, kad je na to taj imao pravo ili kad se prosto na to pozivao. Tako je izbjegavao ne samo mnoge kobne pogrješke, koje je, kako se tek kasnije uvjerio, sasvim lako mogao počiniti, nego je tako postigao i to, da je bio sveden na najmanju mjeru žalac osobne nenaklonosti, izbjegavanje župnika i t. d., što je posljedica svake borbe. Onda, kad su te borbe uprav dosegle svoj vrhunac — bilo je to druge zime njegova tamošnjega boravka — nije htio staviti u pogibelj iskrenost sv. ispovijedi i siliti svoje župljane, da se moraju samo u njega ispovijedati. Stoga javio odmah na početku uskrsnoga vremena, da će do četrnaest dana u svetomartinskoj crkvi pomoći ispovijedati i susjedni župnik, svećenik poznat sa svoje mirnoće. U vrijeme dakle, kad su se ljudi najradije ispovijedali, sjedoše u ispovjednicu spomenuti g.

župnik i O. Antun. Došla je da primi sv. sakramente čitava župa. A gle, tuđemu se svećeniku ispovijedilo (doslovno!) oko 5 ili 6 starih baba. Pred župnika pak dođoše svi ostali, a među prvima uprav pristaše onih, koji su se njegovim ponašanjem osjećali nemilo dirnuti. Za O. Antuna je to bila ogromna zadovoljština i ujedno najljepše svjedočanstvo, da i u tim gorkim stvarima ipak nije sašao s puta, kojim na župi mora ići otac duša, upravitelj savjesti. Bio je duboko dirnut tim uspjehom i s radošću je platio troškove za pomoć, samo kad je znao na čemu je.

Ako dakle razne i u mnogom također dosta poučne te borbe zauzmu u našem pripovijedanju i dosta prostora, ne misli se time reći, da u njima treba tražiti t e ž i š t e djelatnosti O. Antuna u svetomartinskoj župi. Odvraćam od te pogrješke tim odlučnije, što u naše vrijeme, kad s toliko strana i od toliko neprijatelja vidimo crkvu okruženu, više manje svaki svećenik nekako naginje toj p r e d s u d i, zbog borbe rado zaboravlja na prvi i nužniji rad mira. Ali *non in commotione Dominus,* nije Gospodin u uzbuđenju i vatri. (3 Kralj. 19, 11.) Treba da kao oni graditelji novoga Jeruzalema (2 Ezdr. 4.), u jednoj ruci doduše držimo mač obrane, ali drugom rukom i gradimo; do toga konačno sve stoji, u tom je glavna zasluga djelovanja svećeničkoga u župi. Tako je bilo i u Sv. Martinu. Težište djelovanja O. Antuna nije bilo u tomu, kako je uspio obraniti se proti nadšumaru i učitelju, kako je

mogao imponirati i Njegovoj Visosti. — Težište je njegova tamošnjega djelovanja bilo u tomu, da je rado i savjesno propovijedao, da je ispovijedao i vjernike poticao na primanje svetih sakramenata, da mu je vrijeme u školi uvijek bilo preveć kratko, da mu put k bolesnicima i umirajućima nije bio ni dalek ni preveć ružan, da je u svako vrijeme i sa svakim gledao osobno ljubezno postupati, da svojim životom nije nikoga sablaznio, nego da je dapače sam davao u mnogim stvarima primjer teških žrtava i nepristrane kršćanske ljubavi.

Kad je lađica njegova svećeničkog djelovanja bila bacana najžešćom burom, kad se činilo da će već utonuti u nečistim valovima neprijateljstva i zlobe, taj pozitivni rad je bio kao jaki uteg na njezinu dnu, te se ipak nije prevrnula, nego je sačuvala svoj pobjednički smjer.

3. Još jedna napomena. Možda će se tkogod sablazniti, što u pripovijedanju, koje se tiče stotina i stotina drugih, koje pripovijeda o čitavoj župi i o zapletenom njezinom životu, toliko mjesta zauzima sam svećenik. Nije to taština, nego to naprosto odgovara istini. Svećenik je po Kristu, koji djeluje unutra u dušama, izvanka glava kršćanske obitelji, koja se zove župa. A povijest svake župe bit će uvijek više manje u bitnosti povijest djelovanja, rada, a nadasve i života njezina duhovnog pastira. U zlu i u dobru, u spasu duša i u njihovoj propasti. I u najvećem siromaštvu i zapuštenosti O. Antuna su

mimo sve drugo uznosile dvije misli: kad se za vrijeme podizanja nalazio između najviših tajna neba i zemlje, i kad bi pomislio na svoju župu. »Na me je uprto osam stotina očiju. Moja je obitelj tako brojna, a ja sam na toliko načina s njom vezan.« Te su mu misli često zaokupljale dušu, osobito kad bi se našao daleko od svoje župe, u šarenom mnoštvu oholih, bezvjerskih, samosvijesnih svjetskih ljudi. Tko se od njih može podičiti sličnim djelovanjem u svojoj okolini? pitao se uspoređujući svoju poniznu svećeničku službu s njihovim oholim svjetskim položajem. I uvijek je sam sebi ponavljao iz dubine duše, da biti pastirom duša, župnikom, znači imati ogromnu moć nad dušama, samo ako ju župnik znade ispravno upotrebiti... Misao na njegovu duhovnu obitelj bila mu je anđelom čuvarom, kad je u pogibeljan čas tajno navaljivao grijeh. Osam stotina očiju gleda na me, od mene očekuje primjer i živu istinitu riječ. Kako bi im tad mogao iz uvjerenja govoriti? Nije to oholost u njemu govorila. Nego viša vjera, koja mu od teškoga i svetoga staleža učinila časnu, jaku i sigurnu tvrđavu, iz koje je izlazio u borbu s grijehom i svijetom, u lov besmrtnih duša.

A sad poslije tih razmatranja i upozorenja nek nam bude dopušteno da se povratimo pravomu pripovijedanju o Sv. Martinu, njegovim stanovnicima, njegovu životu i — o njegovu župniku.

Prvi okršaji. Rakijaški bojkot. Lovačka secesija.

Dvije su stvari u Sv. Martinu O. Antunu već od početka najviše bile na srcu: moralni spolni odnošaji, osobito pak javni ili i samo tajni konkubinati u župi, te rašireni i pogubni tamošnji alkoholizam. Tu nije bilo dopušteno oklijevati, tu je bila dužnost istupiti brzo, otvoreno i neustrašivo, dogodilo se bilo što.

U župi su bila po prilici četiri javna konkubinata. Dva je od njih odstranio dosta lako nagovorivši obje stranke, da se crkveno vjenčaju. Treći je trajao već preko trideset godina i od njega se rodilo osmero djece. Muž bi bio rado pristao na vjenčanje, ali se otimala žena, da mu ne mora pripisati svoju kuću, koja je dosad njoj pripadala. Kad je bilo uzaludno sve nastojanje

O. Antuna, posredovao je sam Gospodin Bog. Malo mjeseci kasnije pozvao je muža suložnika pred svoj sud. Vozeći kući sijeno pao je mrtav nasred ceste. — Četvrti je konkubinat podržavala žena, koja je ostavila svoga muža. Ovdje se pokazalo uzaludnim sve nastojanje provizora, da se odstrani taj pakao. Sve do njegova odlaska iz Sv. Martina Bog je dopustio u njegovoj župi taj ponizujući pojav, tu gnjilu ranu na tijelu svetomartinske župe.

Brojniji su bili tajni konkubinati, koji su se krili pod imenom poznanstva. Nisu toliko bili krivi sami učesnici tih »poznanstva«, koji su više puta sa suzama molili župnika, da bi im proti roditeljima pomogao, da se crkveno vjenčaju. Krivi su bili uprav lakomi roditelji, koji su se otimali predati djeci svoje imanje, premda su to mogli i morali, jedno zato da uzmognu dalje ostati na vladi, drugo opet da uzmognu svoju djecu bolje iskorišćivati. Bili su među tima najbogatiji i u općini najuplivniji seljaci, i O. Antun nije ni čas sumnjao, da će ih tim proti sebi razdražiti, ali nije bilo druge. Pokuša najprije na lijepe. U raznim prigodama, kad bi ih susreo na putu, kad bi pohodio bolesnike, molio je roditelje i nagovarao ih, da se smiluju svojoj krvi. Ali oni ostadoše gluhi. I zašao je napose u svaku takovu kuću, te kao župnik govorio već jače »u četiri oka« s ocem i majkom. Ipak je i to bilo uzalud. Tad se lati posljednjeg sredstva. Što je javno pustošilo duše, odlučio je javno postaviti na stup

sramote. — Bio je upravo dan sv. Nikole, koji je iz mjesnih obzira bio u Sv. Martinu osobito štovan. Svetkovina je te godine bila pala u nedjelju, te je crkva bila neobično brojno posjećena. Na prvi pogled je vidio župnik, da ne fali niti jedna od »dragih glava«, koje je upravo danas želio imati na propovijedi. Kad je u nekoliko markantnih poteza prikazao, kako je sveti biskup sačuvao od grijeha one tri djevojke tim, što im je omogućio udati se, primijenio je to na svetomartinske prilike obzirom na mogućnost i dužnost sklapanja vjenčanja. Govorio je samo općenito, ali je iz toga izvodio tako konkretne zaključke, da su se ljudi sve laktima gurkali, dapače na neke od najvećih krivaca i prstom pokazivali. Načelnikov tast je također spadao među »pogođene«. Bilo je zlo iza te propovijedi, o kojoj se još dugo govorilo u općini i u okolini. Moćna i u općini najdjelatnija stranka, kojoj je pripadao sam načelnik i njegov tast, nikad to O. Antunu nije potpuno zaboravila, te je bilo časova, kad je župnik okušao, što znači srdžba tih općinskih magnata. Na sreću postaviše se na stranu župnika sama od ženidbe odbijana djeca tih nezahvalnih roditelja prijeteći, da će otići od kuće, ne bude li im dopuštena ženidba. I tako je konačno pobijedio ipak župnik. Te godine je bilo u Sv. Martinu neobično mnogo pirova i tajni konkubinati iščeznuše do posljednjega. Dapače su se od tog vremena događali slučajevi dosad ovdje nečuveni, da su se ženili mladi ljudi od

dvadeset i pet, dvadeset i šest godina, dok prije ni od četrdeset još »za to nisu imali dosta vremena« ...

Tim je bila uklonjena najveća rana spolnog morala u Sv. Martinu. Dakako ostadoše u općini još druge moralne neurednosti, doduše manje napadne, ali ne manje griješne. A oko tih je bio O. Antunu posao nerazmjerno teži i sporiji. Bilo je potrebito u općini tek jačati duh kršćanske pobožnosti, revnosti u češćem primanju sv. sakramenata, koji su ovdje bili jedinim oružjem u toj borbi (kako više manje i drugdje). Ipak je prije svega bilo nužno probuditi savjest ovdješnjeg žiteljstva, koje tim stvarima nije davalo posebne važnosti, nego ih je dapače u nekim prilikama smatralo nužnim. I ovdje je uz ostalo O. Antun otrovano javno mišljenje napao javno. Bilo je to na novu godinu i crkva je opet bila veoma dobro posjećena. O. Antun se verao na propovjedaonicu s punim naručjem ogromnih, odrpanih knjiga, a ljudi u klupama gotovo iščašiše vratove gledajući, što to nosi. O. Antun mirno postavi te »registre« na naslon propovjedaonice, izmoli obične molitve, pročita evanđelje i počne propovijedati. »U novoj godini je«, reče, »običaj pogledati u prošlost i u budućnost«, a on u današnjoj propovijedi ne misli odstupiti od toga običaja. I odmah počne o njihovim davnim predima, o načinu njihova života, o njihovim krepostima. Da ne govori na prazno, otvori jednu od tih starih knjiga, bila je to matica rođenih iz

početka 19. stoljeća. Izabrao je iz nje samo dvije rubrike, u kojima je bilo zabilježeno, da li je novorođeno dijete bilo »zakonito« ili »nezakonito«. I nastavi: »Godine 1800. čita se u tim dvjema rubrikama svetomartinske matice rođenih ovako:

zakonito,
zakonito,
zakonito,
zakonito,
n e z a k o n i t o,
zakonito,
zakonito,
n e z a k o n i t o,
zakonito,
zakonito,
zakonito,
zakonito,
zakonito.«

I slično u slijedećim godinama (koje im je samo iz matice spomenuo).

»Godine 1876. pak te su dvije rubrike ovako ispunjene:

nezakonito,
nezakonito,
nezakonito,
z a k o n i t o,
nezakonito,
nezakonito,
nezakonito,
nezakonito,
z a k o n i t o,

nezakonito,
nezakonito,
nezakonito . . .

A tako i u godinama, koje slijede.«

Upozorio ih je na to, kako su njihovi oci bili ljudi s istim strastima kao i oni, kako su živjeli i gospodarili na istim imanjima, u istim moralnim zamamama, a kako je gotovo oprečna razlika među moralnim prilikama prije sto godina i prilikama, koje su kasnije zavladale. Istraživao je uzroke boljega moralnoga života u davnijim godinama i pokazao u tom pogledu osobito na primanje sv. sakramenata, na revnost u polaženju crkve, na domaću stegu, koja je nekad vladala. Naveo je također i uzroke kasnijega nazatka, naime alkoholizam, zanemarivanje češćega primanja sv. sakramenata i uopće duh moderne želje za uživanjem. Nije zaboravio da ih upozori i na socijalne posljedice takvog moralnog prevrata u općini: brojevima im je pokazao, koliko je seoskih imanja prešlo u ruke velikog posjeda (više od trećine) uprav otkad je kod njih pala ćudorednost; na nekoliko pak općenito poznatih napadnih slučajeva opisao im je, kako je spolna nemoralnost otrovom obitelji i kako obitelji jednom moralno otrovane ne mogu ni gospodarski da se opiru teškoćama vremena, s njima pak ni cjelina, općina, zemlja.

I opet je bilo bure. Ali tu su govorili brojevi i činjenice, i proti njima je bilo teško što prigovarati, osobito kad su žalosne gospodarske

posljedice svi na sebi ćutili. Grdili su — ali duh javnoga bratimljenja s nemoralnošću bio je slomljen. Župnik je sad imao slobodne ruke za privatni rad na tom polju. Kad je na koncu svoga djelovanja u Sv. Martinu sračunavao rezultate toga svog rada, mogao je Bogu zahvaliti i biti zadovoljan. Njegova župa već nije zaostajala za drugim župama, dapače je u toj stvari prednjačila mnogoj drugoj.

Na alkohol je došao red nešto kasnije. Već sam više puta spomenuo, da je alkoholizam, kako je u toj općini bio zavladao, O. Antun držao uprav za kužnu bolest župe. Sam je bio apstinent, ali umjereni, nije odbijao ni čašicu rakije, kad je katkada poslije nadljudskih napora putovanja po ledu i snijegu to bilo nužno, ili kad su ga u kojoj obitelji po tamošnjem običaju htjeli počastiti domaćom rakijom. Bio bi ih uvrijedio, kad bi im odbio tu počast. Bio je uopće toga mišljenja, da se u hladnim gorama narodu nešto nužno mora dopustiti, samo kad prestanu grozni izgredi, o kojim su mu se neprestano sve žalosnije potankosti donosile. Bilo je obitelji, gdje se već kod zajutarka rakija livala u kavu. Doznavao je od rodbine za mlade seljačke sinove, koji su dnevno pili litar ili dva kod kuće pečene ili kupljene rakije. Učitelj je zatekao pojedinu, još na školu obvezanu djecu, koji su za objed donijeli kruh i rakiju. O jednoj se majci brojne (na pola bedaste) djece pripovijedalo, da popije jedan za drugim i dva litra jake rakije, a da »toga na njoj nitko ne bi poznao«. Jednako je tvrdio učitelj, da se u općini, koja ni s djecom i ženama nema pune četiri stotine stanovnika, godišnje popije dvanaest hiljada litara rakije, a financijski stražar, koji je češće tamo dolazio i kojega je župnik o tomu povjerljivo pitao, u cjelini je potvrdio ono, što je rekao učitelj. Na školskoj su se djeci mogli opažati očiti znakovi degeneracije. Tamošnja primalja jednom se tužila župniku, kako se u cijeloj općini domalo ne će naći majke, koja će moći sama dojiti svoje dijete - -

Bilo je u općini nekoliko privatnih »trgovina« s rakijom, i na almama se podržavao taj nered. O. Antun je došao k njima i zaprijetio im sudbenim progonom, ako ta neurednost ne prestane. Jednu službeno dopuštenu prodaju rakije »bacio je dinamitom u zrak« — kako se rado nešto energičnije izrazivao. Tako je dugo agitirao po kućama, tako je dugo oprezno ali ipak dosta jasno udarao proti njoj sa propovjedaonice, dok je vlasniku rakijašnice bio otkazan stan i nitko se u cijeloj općini nije usuđivao da ga primi u kuću. Već tada je imao taj prodavalac rakije na duši dva ili tri jača seljaka i nekoliko manjih kolibara. Kad se pak O. Antun spremio da dade glavni udarac alkoholizmu u župi, nije uspio. Bio je počet proti njemu — bojkot, i on je morao uzmaknuti, ako nije htio da sve izgubi. Stvar se dogodila ovako:

O. Antun je imao ministarsku dozvolu, da smije uzajmiti knjige iz sveučilišne knjižnice. Ne

znajući, kako da se drukčije pomogne, naumi, da s propovjedaonice puku drži niz predavanja o pogubnosti i pogibli kuge alkoholizma. U tu svrhu je naručio iz c. k. bečkog sveučilišta čitavu »malu knjižnicu« (kako je on govorio) najboljih djela i časopisa o alkoholizmu, sve potpuno objektivnih radova, koji su bili na visini vremena. Prema njima je počeo da govori nedjeljom vjernicima s propovjedaonice o alkoholizmu. Govori su mu bili umjereni, stvarni, mirni; nije zabranjivao sve, samo ih je odvraćao od neumjerenosti, nagovarao, molio. Ipak je naišao na otpor. Kad je u nedjelju, koja je slijedila iza prve propovijedi i u koju je, kako je bio javio, imalo slijediti o tom druga propovijed, stupio na propovjedaonicu, bilo mu je neobično, što je u crkvi tako malo muškaraca. Ali je ipak propovijedao. Tad mu se najednom učini, da netko hoda oko crkve (s propovjedaonice se moglo vidjeti kroz prozor van). Pogleda malo bolje i zbilja, premda je vanka ležao duboki snijeg, a studen je bila barem za 15° ispod ništice, hodali su najvjerniji štovatelji alkohola oko crkve i čekali, dok propovijed svrši. Nisu to bili samo sluge, nego su bili među njima i prvi seljaci iz općine, a nije falio ni sami — »Bürgermeister« i njegov tast. Dogovorili se, kako je tek kasnije doznao O. Antun, da tako dugo ne će dolaziti na propovijed, dok župnik ne prestane govoriti proti alkoholu. Dakle bojkot *in optima forma*. Župnik ipak pukuša i po treći put da o tom govori. Videći pak, da ne će uspjeti,

prestao je uprav u najljepšem dijelu cikla i već buduće nedjelje je tumačio samo sv. evanđelje. Tim naravno nije poboljšao svoju poziciju kod načelnika i njegovih pristaša u općini, ali je bio svijestan, da je poduzeo, što je držao svojom dužnošću, a ostalo je prepustio Gospodinu Bogu.

O. Antun je doživio taj antialkoholički poraz pred Božić druge zime svoga boravka u Sv. Martinu. A ne dugo poslije toga negdje u siječnju i veljači iste zime još osjetljivije je bio javno osramoćen — l o v a č k o m*) s e c e s i j o m. Budući da ni to nije ostalo bez posljedica za dalji razvoj njegova djelovanja u Sv. Martinu, i o tom ćemo barem općenito nešto reći.

Čitava velikobistrička dolina sa Sv. Martinom, sa šumama, planinama i vodama bila je imanje moćnog gospodina, kojega ću u kratko nazivati »Njegova Visost«. Taj je gospodin namjestio u Sv. Martinu cio niz lovaca, kojima je bio na čelu t. zv. vrhovni lovac. Pravi vrhoni šumarski ured nije bio u Sv. Martinu nego nekoliko milja dalje, u velikoj alpskoj dolini u gradu zvanom Slapnik. Razumije se, da je djelovanje vlastelinskih lovaca, osobito pak vrhovnog lovca, bilo u općini uplivno i gotovo svemoćno. U crkvi je bila gospodi lovcima pridržana najprva klupa, odmah pod propovjedaonicom, a treba ujedno istaknuti,

*) Ljudi, koji su na vlastelinskim imanjima u alpskim krajevima imali da čuvaju šume i paze na zvjerokradice, zvali su se lovci. (Prev.)

da u zimi nitko nije falio na službama Božjim, jer je tako željela Njegova Visost i tako im je naredio nadšumarski ured. U to dakle vrijeme malo poslije Božića dođe vrhovni lovac u sukob sa svetomartinskim učiteljem. Stvar dođe pred sud i otegne se za cio niz sudskih rasprava. A što je bilo gore, bila je zvana čitava župa, da svjedoči ili za jednu ili za drugu stranu. Odmah je kod prvog ispitivanja bilo prisegnuto do dvadeset Svetomartinjana, muškaraca i žena. Što se iza toga o tim zakletvama govorilo po krčmama i obiteljima, bila je velika sablazan. Na neke su čisto prstom pokazivali, da su se krivo zakleli. Župnik se nađe u teškoj neprilici. Da li da o tom govori ili ne? Bude li šutio, otrov će sablazni djelovati sve dalje. Progovori li riječ opomene, taknut će u osinjak. Zbog toga pođe u Veliku Bistricu k svomu ispovjedniku, da se s njim savjetuje. A taj je bio odlučno za to, da ne smije šutjeti. Ne šutjeti dakle. - Iduće nedjelje je propovijedao sasvim »akademski« o svetosti zakletve i odmah je najavio, da će propovijed buduće nedjelje raditi o grijesima proti zakletvi, to jest o krivoj zakletvi. Od lovaca Njegove Visosti nije falio niti jedan. Kad je pak buduće nedjelje izrekao uvod svojoj temi o krivoj zakletvi i htio pristupiti samomu razlaganju o tom grijehu, tad se kao na zapovijed digne šest ili sedam lovaca u prvoj klupi i bučnim korakom ostavi crkvu. Među njima je bio vrhovni lovac. Bilo je očito, da je te propovijedi protezao na

se, da ih je tumačio tako, kao da župnik njima hoće da proti njemu agitira. Jednako je bilo jasno, a kasnije se govorilo i javno, da odlazak lovaca s propovijedi nije bio slučajan, nego da je bio već unaprijed dogovoren i zaključen.

Kad se taj odlazak dogodio, župnik nije rekao ni riječi, samo je bio poblijedio ko kamen. Svršio je propovijed, pjevao je sv. misu i dao blagoslov sa Presvetim. A kad se iza službe Božje okrenuo, da pođe u sakristiju, stupivši na prvu stepenicu oltara mirnim glasom reče župljanima: »Kako ste vidjeli, gospoda su lovci otišli s propovijedi. Možda su imali za to uzrok, a tad očekujem, da će mi o tomu dati razjašnjenje. Ako su to učinili bez uzroka, tad je to teška sablazan, koju od nikoga u crkvi trpjeti ne smijem i koju ni od njih trpjeti ne mislim.« Te su riječi imale donekle popraviti danu sablazan, a donekle opomenuti zavedene. Župnik je čekao cijelih osam dana, da dođu i da se ispričaju, pa makar samo na oko i kakogod. Upozorio je krivce privatno i preko drugih na eventualne posljedice nerazboritog koraka. Ali nije pomoglo ništa, nego su još objesnije (pa i porugljivo) govorili po gostionicama i među narodom. Tad je župnik pristupio k djelu.

Službeno je obavijestio vrhovni šumarski ured o onomu, što se dogodilo u crkvi. Nije tražio, da se krivci kazne, nego je molio, da ih nadšumarski ured ispita, jesu li imali kakav legalni uzrok, da se tako ponašaju u crkvi. Dodao je pak

i želju, da mu se saopći rezultat toga preslušanja. Ako su bez dovoljna uzroka učinili ono, što su učinili, da se tad župski ured misli obratiti osobno na Njegovu Visost, da se slična sablazan zapriječi u buduće.

Župnik na svoj dopis nije dobio nikakva odgovora. Samo se dogodilo to, da su malo nedjelja iza toga svi oni lovci, ne izuzevši ni vrhovnog lovca, došli pitati oproštenje. O. Antun ih je primio veoma ljubezno, čuvao se svega, što bi zabludjele moglo nekako poniziti, te mu je bilo drago, što je tako sve svršilo. Mislio je sam, a mislila je i cijela župa, pa i okrivljeni lovci, da je stvar tim uistinu svršena. Ali nije bilo tako.

Po prilici početkom svibnja raširi se naglo kao munja cijelom dolinom i daleko po okolici vijest, da je otpušten vrhovni lovac, a da je župnik tomu uzrok — — Kako se to moglo dogoditi? Veoma jednostavno. Vrhovni lovac je imao uprav te godine iza desetgodišnje službe stupiti u mirovinu. Ali vrhovni nadšumar ga je mrzio iz sve duše i uvijek je tražio uzrok, kako bi ga izbacio iz službe. Ipak razlozi, koje je navodio Njegovoj Visosti, nisu bili uvaženi, sav se njegov napor razbio o naklonost najvišega gospodara. U to mu dođe prijava župskog ureda Sv. Martina. Ni malo nije pitao, je li to pravedno niti od kakvih posljedica to može biti za župnika, koji ništa ne sluti, nego je jednostavno zloupotrebio njegov upit, da se oslobodi mrskoga mu vrhovnog lovca. Nije poznato, što je pisao u Beč, ali je dosta

znati, da je vrhovni lovac svetomartinski bio zbilja istjeran iz službe bez ikakve dalje odštete i da je u otpusnom dekretu bio izričito spomenut svetomartinski župnik gotovo kao jedini uzročnik toga koraka. Vrhovni lovac je bio ujedno otac sedmorice nedorasle djece, od koje je najstarije imalo jedva jedanaest godina, suviše je uprav tada imao reumatizam u križima, te je bio gotovo potpuno nesposoban da drugdje preuzme kakvu službu, kojom bi uzdržavao sebe i obitelj. Može se promisliti, kako je takova vijest djelovala na puk, kako je napose djelovala na samoga neupravnog uzročnika svega toga, O. Antuna. Na sedam sati okolo bile su toga pune gostionice, već su se toga hvatali i socijalni demokrati u bližnjem gradiću. Ali što napokon socijalni demokrate — sam se župnik bojao, da zbog toga ne poludi, da do smrti ne će biti miran, kad se toga spomene.

Uvjerivši se još autentično o cijeloj stvari, sjedne i napiše Njegovoj Visosti dugi list. Možda nikad u životu nije pisao tako doslovno krvlju i ognjem. I nije pisao uzalud. Do tri dana je dobio brzojavnu obavijest, da se otpuštenom doznačuje doživotna mirovina od pedeset kruna mjesečno i još neke druge pogodnosti.

To je bio za vrhovnog lovca ogromni dobitak. U četrdesetoj godini iza desetgodišnje službe godišnja renta od šest stotina kruna — da je služio još dvadeset drugih godina, nije mogao više dobiti. Sa suzama na očima došao je provizoru u

kuću da mu zahvali. I tako je i ta srcu O. Antuna grozna afera svršila potpunom njegovom pobjedom. Samo je na Slapniku u osvetljivom srcu nadšumara ostala rana, koju provizoru nije nikad prostio i za koju mu se u svoje vrijeme osvetio.

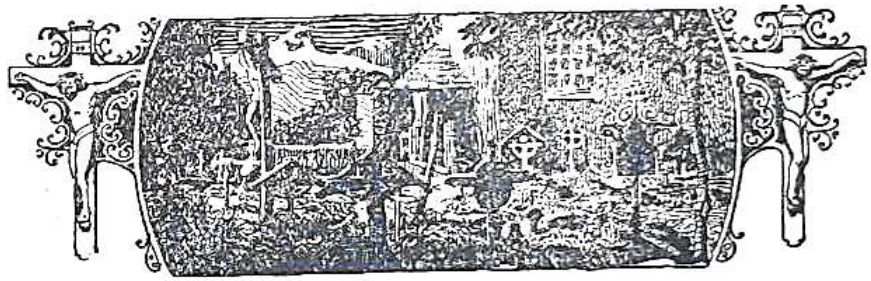

Najveći neprijatelj svetomartinskih svećenika.

Poznavao sam nekoliko župa, udaljenih od svijeta, zaboravljenih, bačenih u nepristupne gore a nadasve m a l i h, tako da nisu mogle ispuniti ni vrijeme ni dušu svojih svećenika. Najmanja je od njih (prava župa s lijepom crkvom i sjajno sagrađenom župskom kućom) brojila 60, slovom š e s d e s e t duša, i to još samo — na papiru. Uistinu je išlo u crkvu 20-30 župljana. Dapače je jednom na uskrsnu nedjelju godine 189* prisustvovalo službi Božjoj svega osam osoba, kako se čita u kronici župe, to jest župnik, njegova domaćica, crkveni poslužitelj i njegova žena, ministrant, neki na pola bedasti sluga i još dva druga župljanina . . .

Najveća od tih župa, o kojima uprav govorim, imala je po prilici oko 200—250 stanovnika, uz to su neki od njih išli u susjedne župe. Svi su svećenici na tim župama imali na sebi nešto ori-

ginalno, nažalost ne uvijek u dobrom smislu. Jedan od njih, župnik one »šesdesetke«, bio je osim nedjelje i blagdana vječno na putovanjima, gdje je bila kakva ispovijed djece, kakav konkurs, kakva svečanost u čitavoj okolici na daleko, stalno tu nije falio župnik Sv. Jakova. Hodao je uvijek pješice, u prostim kravskim postolima, u crnom hrapavom odijelu; a uvijek s krunicom u ruci, uvijek moleći. Kad je ljeti sunce peklo i dosadne mu muhe smetale u sabranoj molitvi, tad bi otkinuo sa stabla ili grma dvije prilično velike grane i zataknuo ih za prsluk (slično po prilici kako za vrućine kočijaši zaštite proti muhama glave svojih konja) i imao je mir. Još je dugo poslije njegove smrti ostala uspomena i primjer njegove stalne i neumorne molitve. Puk mu je oprostio njegovo čudaštvo i častio je njegovu veliku pobožnost. To je bila još najplemenitija, makar nešto bizarna pojava tih zabačenih župnika.

Njegov je nasljednik stvorio sebi i svojoj domaćici neoborivim zakonom načelo, da se u kući za hranu ne smije izdati više od 20, kažem više od d v a d e s e t novčića dnevno, premda nije imao niti koliko dlan polja. Premda njegovi prihodi nisu bili sjajni, nakupio je s vremenom debele tisuće, ali zbog one samoće, a možda i zbog glada, pomutio mu se na koncu mozak. Umro je u bolnici, a njegova je posljednja briga bila, kako da što luđe razbaca tisuće ludo sakupljane. Inače je bio savjestan i vjeran svećenik.

Negdje drugdje opet stao je jedan takav župnik po čitave dane kod slikarskoga stalka, s kistom u ruci, sa slikarskom paletom i »slikao«, strastveno »slikao«. Gospodine Bože, oprosti mi taj grijeh, što sam ono neukusno, nevrijedno mazanje nazvao slikanjem. Ali njim je ubio vrijeme, a to je vrijeme bilo zapravo njegov ž i v o t, dakle je ubio život. Bilo je žalosno gledati na tu samoubilačku »nevinu« zabavu. Na dnu svoje duše je čuvao ipak jednu »neispunjivu« želju: »Kad bih onako svaki dan po četvrt sata imao zgodno društvo, da bih mogao po volji igrati na tarok — —«

Da navedem još posljednji tip, kako mi nenadno ali vjerno po istini iskrsava u pameti. Bio je član staroslavnoga samostana i ujedno župnik na jednoj takvoj župi, inkorporiranoj samostanu. On je riješio problem svoga svećeničkog života ovako: Odmah u nedjelju u jutro izvršio bi »sve«, propovijed, sv. misu i blagoslov, koji je pravo imao učiniti tek poslije podne. Zatim bi objedvao, malo prije nego drugi smrtnici, pristojno se obukao i izišao sa sestrom, koja je s njim živjela, na željeznicu. Imali su do stanice dobar sat, a vlak je odlazio na jedan sat. Otišli bi oba do svog samostana i tamo bi ostali čitavu sedmicu. U župu bi se vratili tek buduće subote za podne. Kao i prošle nedjelje ostali bi »doma« preko noći, opet bi se izvršile sve službe Božje u nedjelju u jutro, a u podne bi se opet žurili na željezničku stanicu. Tako je to bilo cijelu Božju

godinu. Župsku kuću im je za njihove odsutnosti redila sluškinja, koja je sama bila u kući. Što je gospodin župnik činio u samostanu od nedjelje u večer sve do subote u podne? Ne znam pravo. A što je kroz cijelo to vrijeme činila njegova župa? Još manje mi je poznato! Ali što je mogla raditi župa bez pastira? — — U župi su krstili, davali sakramente bolesnicima, i činili sve, što je uopće bilo neodgodivo, okolni svećenici — —

U cjelini se nije moglo reći o tim svećenicima ništa zla. Nisu bili nekako duševno abnormalni, dapače je bilo među njima i ljudi zbilja nadarenih. Ali iza godina, proboravljenih na tim mjestima, svi su nekako duševno osiromašili, zanemarili se, nisu bili daleko od pada i grijeha, a neki su s vremenom zbilja i pali. A ipak se u asketskim knjigama blagosivlje samoća, do neba se uznosi tišina i pustinja! — — O. Antun je bio također na takvoj župi, u potpunoj samoći i uprav zapuštenosti... Osjećao je (barem na koncu svoga boravka u Sv. Martinu), kako se njezine pandže zabijaju u njegovu dušu, i često, često je razmišljao o tom teškom problemu, u vječnu dosadu zapalih župa, i tom groznom dosadom osiromašenih, ako ne ubijenih svećeničkih duša.

Samoća, mir, pustinja, i kako ti sinonimi još glase, filozofirao je O. Antun, jesu uprav prekinuće, izmjena, opreka nekakve vanjske djelatnosti. Jesu bitno n e g a t i v a n pojam. Za čovjeka istrganog raznim poslom, rastrešenog a

možda izvrgnutog i pogibli, da postane površan, samoća je milom izmjenom, slatkim odmorom i gotovo redovito i neophodnim lijekom. Da opet koncentrira svoje sile, da opet nađe sama sebe, da se ne otrgne od dubine. Samoća je dakle lijek — — Tko pak živi s a m o o lijeku? Tko se liječi d o ž i v o t n o, ako se osjeća zdravim? Koga da ne otruje lijek, ako nije biran prema n j e g o v o j individualnoj potrebi? Za čovjeka s b o g a t i m n u t a r n j i m ž i v o t o m, koji ima neku sklonost za intenzivniji nutarnji život, za sveca, za duboke mislioce, uopće za duše nutarnje samoća je dragocjenom prigodom, da se razviju, da otkriju sebi i svijetu nutarnje blago. Takvim je dušama samoća njihov najmoćniji saveznik i najdraži prijatelj, koga se ne mogu dosta ni nauživati ni nahvaliti. Takvim samoća može biti zbilja potrebom i družicom života, ali dakako takve duše nisu pravilom pa ni među svećenicima.

Gdje nema toga dvojega, govorio je O. Antun, to jest zbiljske potrebe primjerenog odmora ili sklonosti duše posebno unutra obraćene i bogate, tu samoća s vremenom postaje groznom dosadom, što muči i ubija. A dosada nije nikad daleko od dangube. Kao i sama danguba jest u najljepšem slučaju ukočenjem, osiromašenjem (t. zv. palijativna danguba kakva je bila n. pr. ona slikarska »strast« gore spomenutog svećenika), dapače rasipanjem života i njegovih da-

rova, nenadoknadivih za vrijeme i vječnost. U čestim, običnim slučajevima danguba je i vratima, kroz koja u svaku, pa i svećeničku dušu ulaze svakojaki neredi, tuga, nezadovoljstvo, alkoholizam i mrska nečistoća ... Zato je držao pogibeljnim za svećenika župe, koje mu bilo s kojih razloga nisu mogle dati zaposlenje, što bi mu zbiljski i potpuno ispunjalo život i dušu, nego su mu ostavljale nerazmjerno mnogo slobodna vremena.

Nije to svoje mišljenje sakrivao ni prema gore. Prigodom generalne vizitacije rekao je to usmeno biskupu, a napisao je to i obrazložio u pismenom referatu, koji je imao predati ordinarijatu. »Presvijetli«, molio je, »ima u biskupiji izmorenih svećenika, a možda i takovih, kojima je zdravlje radom pokvareno, koji će Vam biti zahvalni, kad ih privremeno stavite u zatišje i mir. Možda se također nađe i koji mlađi svećenik, koji bi se rado pripravio na teološki rigoroz ili koji bi htio mirnije učiti za župski ispit. Ovaj i onaj će moguće osjećati u sebi zvanje, da se bavi perom, što u punoj žurbi dušobrižničkog rada ne bi mogao činiti. Eto takve postavljajte na mjesta kakav je Sv. Martin i njemu slična. Takvi se ne će na njima izgubiti, a možda će neki od njih tu naći i doživotno smirenje. Ali redovito, osobito radi li se o mlađim svećenicima, ne ostavljajte tu nikoga dulje od dvije do tri godine, ako ne ćete da zakržljavi u najsvetijim svojim idealima ... A i kad ga ostavite samo dvije do

tri godine, još biste imali takvomu svećeniku svaku godinu proboravljenu u sličnim pustinjama računati za dvije, da bi imao neki poticaj, da radosnije prihvati borbu sa stradanjem i žrtvama samoće, a osobito s njezinim najvećim zlom, dosadom.«

Sam O. Antun gotovo sve do konca svoga boravka u Sv. Martinu nije poznavao dosade. Bilo je doduše u dušobrižničkom radu u Svetom Martinu dana, a kad je popravljao crkvu, i cijelih mjeseci, koji su mogli sve sile njegove duše potpuno zaokupiti. Ali u cjelini mu je dušobrižnički rad bio gotovo samo igra. Imao je iza sebe fond duhovnog rada iz svakog područja duhovne djelatnosti, te je za mnogo godina mogao iz njega crpsti za svoje župljane, a ipak stalno ostati nov i zanimiv. Redoviti dani pravog duhovnog rada bile su mu zapravo samo nedjelje i oni poludnevi u tjednu, kad je išao u školu. Inače bi bio mogao cijele dane prospavati, a da to u župi mnogo ne osjete. Ali uza sve to O. Antun nije imao vremena, bio mu je prekratak svaki dan i svaki tjedan, tako da je sam sebi katkad oštro prigovarao zbog toga, kako vrijeme brzo bježi i kako se malo njim okoristio.

Uz dušobrižnički rad, koji nije u ničem zanemarivao, imao je i drugo zanimanje — ne za igru, ne za zabavu, ne nedostojnu, zaglupljujuću i dapače zločinačku palijativu djelatnosti, nego djelatnost dostojnu čovjeka i svećenika, koja je već sama po sebi potpuno i strogo vezala njegovu

dušu. Rad, je li pravi i životni, govorio je on, jest kao borba s divom Golijatom. Koliko se žilavih borba, koliko tajnih poraza, koliko dubokih poniženja, oslabljenja i trpljenja skriva u nastojanju oko postignuća velikog životnog cilja, u dugogodišnjem možda radu za postignuće određenog poduzeća, za provedbu određene više uloge! Ali pravi rad ima i svoju otvrdnulost, svoje duševno zdravlje, svoju poniznost i dubinu, ima i svoje nebeske časove utjehe i više naplate. Rad je milost, rad je čovjeku čast, rad je pobjeda prema unutra, rad daje čovjeku njegovu individualnost, rad spojen s velikom mišlju, s višim ciljevima.

A on se je dnevno hrvao s tim blagoslovljenim divom. Kod kuće uz knjigu ili s perom u ruci kod pisaćeg pulta. Na šetnji sa engleskom ili francuskom gramatikom, kad nije bilo moguće baviti se čim drugim. Još godine kasnije pripovijedali su njegovi župljani, da nisu nikad svoga tadašnjeg župnika vidjeli bez knjige osim za pljuskavice i kiše. Među ljude, u krčme nije išao, nego kad je morao, a nije imao za to ni vremena. A kad bi ipak u toj potpunoj samoći počela slabiti gipkost njegove duše, otišao bi u samostan među braću po nove dojmove i primjere, ili bi otputovao u sveučilišni grad, katkada i za granice, po nove nacrte, ideje, a glavno — po knjige. Katkad bi nosio u svom »rucksacku« od kolodvora do svoje župe punih pet sati puta za snijega i vijavice trinaest kilograma knjiga,

koje je bio za svoju samoću uzajmio iz sveučilišne knjižnice. Tako se bio s najgroznijim neprijateljem svih svetomartinskih svećenika, s dosadom. I sretno se s njime bio, tako da ga nije ni pripustio k sebi, nego tek pri svršetku svoga boravka u Sv. Martinu.

Bilo je to jedno od najtežih doba njegova života. Znao je, da će do 5—6 nedjelja morati ostaviti mjesto svoga dosadašnjega djelovanja. Plod njegova gotovo trogodišnjeg napornog, iako ovdje sporednog rada, njegov rukopis bio mu je uništen, knjige, koje je imao, bio je sve već povratio. Njegova je duša krvavila pod jošte svježom, teškom ranom. Bio je bez knjiga, bez rada, uopće bez planova i ciljeva rada, bio je duševno bolestan. Tad je i njega svladao neprijatelj svetomartinskih svećenika, tad je poznao, što je dosada. Prosjedio je cijele dane i tjedne sam i sam. Sam sa teškim osjećajem svoje ništavosti, svoje potpune praznine, svoga beznađa. Vanka je vabilo zlatno sunce, ozivao se prvi ptičji pijev, prvi cvijetići, prvi glasnici proljeća, naviještali su njegov brzi dolazak. Ali sve to za nj nije opstojalo. On se svijao, umirao u pandžama onoga nečega, čega nigdje nije bilo, a ipak je sve ispunjalo pljesnivošću, hladom, atmosferom smrti — u pandžama dosade. Tek kad je opet imao »rucksack« na leđima i zadnji put rekao »s Bogom« Sv. Martinu, opet mu je prvi bljesak nade rasvijetlio i ogrijao dušu.

Život s prirodom. Zima.

Kako udaljenost od svijeta, kako nedostatak zanimanja, koje bi sve sile moglo zaposliti, kako fizičke patnje, tako je i sama priroda snažno zasizala u život svećenika Sv. Martina, dapače je bila ili direktno ili indirektno sudionica u svim ostalim žrtvama tamošnjih svećenika. Naša slika djelovanja O. Antuna bila bi nepotpuna i krnja, kad ne bismo posvetili i njoj posebnu i naročitu pozornost.

Vlada prirode u Sv. Martinu bila je neomeđena. Je li vas doveo put u tu dolinu, veličajnost prirode tako vas začara, te vam se čini, da se nalazite u njezinu kraljevskom gradu, u njezinoj prijestolnici. Kamogod pogledali, svud vidite njezine nebotične utvrde i kule, silne, gotovo nepristupne planine. Njezine ničim neokaljane boje, gore modru, dolje zelenu, ili bijelu, ako se odjenula zimskim odijelom. A kad ste se

popeli na te utvrde i stupili na te kule, kad ste se našli na onim nebotičnim planinama, otvara vam se veličanstveni pogled, doklegod oko dopire, pred vama se rasprostire njezino kraljevstvo, daleko i nepregledno kao more, koje se talasa dolinama i bregovima, te vam dušu zanosi svojim neizrecivim veličanstvom. Što je značio čovjek u toj potpunoj prevlasti i uprav samovolji majke prirode! Njegova najponosnija djela, njegove gradnje, tu su se pokazivale kao jedva zamjetljive ljage na njezinu sjajnom plaštu. Jednom se O. Antun na takovoj visini susreo s liječnikom iz Hamburga. Stao je obuzet tim pogledom, oko mu se sjalo, a na licu mu se vidio izražaj ganuća. »Ja sam dosad viđao samo more«, rekao je kao da se hoće ispričati, »a ovog ljeta prvi put gledam gore. Ne mogu se tog pogleda dosta nagledati, i ne znam je li veličanstveniji pogled na more ili na te jednako veličanstvene gore — —«

Kako u tom gotovo netaknutom i djevičanskom sijelu prirode ima što za oko, tako ima dosta toga i za uho, za njuh, za cijelog čovjeka. Ovdje na nijednom mjestu ne možete utećí zvuku njena govora, koji svuda prodire. Temeljni ton, koji nigda ne utihne, daju vode. S daleka se odziva alpski vodopad najdubljim basom kao šum brzovlaka, koji se približuje. S desne i lijeve strane, dapače s pet i deset raznih strana miješaju se s tim basom višim i nižim glasovima, ovdje mirno, tamo brzo i uznemireno, ovdje tiho,

tamo bučno alpske bujice, kaskade, izvori i potoci. Nema ništa ljepše, ništa, što bi srce više umirivalo, nego pjevanje alpskih voda. Katkada utihne cijela cjelcata priroda, a samo one pjevaju svoj solo. Katkada se samo s daleko pomiješa zvuk zvončića objesnih alpskih krava na zelenoj strani. Katkada ptičji ćurlik. Nekad i po cijele dane prodirno i krješteće jecanje meluzine, drugda opet ljeti udarci groma, koji odjekuju deseterostrukom jekom.

Sve je to imalo i svoju privlačivost u tom netaknutom alpskom kraju. Kad se katkad u noći O. Antun probudio, s ljubavlju je prisluškivao uspavanku potoka, koji je tekao nedaleko od župske kuće. A i kad bi zimi bijesnila najžešća oluja, nije se mogao suzdržati, da iz bliza ne čuje njezin silni koncerat. Tad bi redovito privezao na noge skije, uzeo bi u ruke, zaštićene rukavicama, čvrsti alpski štap, da ga vjetar ne baci, i hajde van na udar snijegu i buri, u huku neopisive alpske mećave. Vraćao se za sat-dva u licu crven i išiban vjetrom i kao pijesak tvrdim snijegom, po cijelom odijelu kao mlinar bio od snijega, ali bodar, svjež i veseo. Tad bi se preobukao, užgao svijeću, te tiho, pun nutarnje radosti sio u siromašnoj sobici k omiljeloj knjizi.

Vlada je prirode bila svemoćna i — tvrda. I ljeti je vodila svoje tamošnje podanike po kamenitim, na satove dalekim putevima, gotovo uvijek gore, dole, po kiši i vjetru, kako bi joj uprav šunulo. Ali najokrutnija je njezina vlada

bila za duge i oštre zime. O. Antun je jedanput o tomu činio u koledaru posebne bilješke. I tad je našao, da je kroz cio siječanj one godine samo jedan dan bio potpuno sunčan i vedar. Osim toga je bio još jedan dan toga istoga mjeseca, koji je bio barem na pô podnošljiv. U ostale dane toga siječnja bile su s dana na dan bure i mećave, k tomu pak takva zima, da je toplomjer stalno pokazivao od 20—26 stupanja Cels. ispod ništice. Za cio taj mjesec mogla su djeca samo oko tri puta doći u školu, a učitelju, koji se usred dana (oko jednog sata poslije podne) vraćao od župnika s matematičkog sata i nedovoljno bio zaštićen, smrzle su se obje ruke, tako da je prošlo mjeseci, dok je opet mogao pisati. Slične su snježne vijavice bijesnile i drugih mjeseci, osobito u ožujku, često dane i noći izasebice, nagomilavajući ogromne namete snijega u dolini i na gorama i dovodeći sa sobom neposrednu pogibao — lavina.

U Sv. Martinu lavine nisu bile nepoznate, niti uopće neobične i rijetke. U tamošnjem kraju spadale su prije u redovite prirodne pojave. - Svetomartinski puk razlikuje dvije vrsti lavina: zemljane (»Grundlavine, Grundlahn«) i vjetrene (»Windlavine, Windlahn«). Zemljane lavine su nastajale u proljeću djelovanjem toplih sunčanih zraka. Zbog sunčane topline topi se snijeg, nagomilan na gorskim kosama, a voda od rastopljenog snijega prodire dublje i dublje, sve do same zemlje crnice, koju razmoči i razrijedi. Ta raz-

močena zemlja, koja nije visoka a koja krije strme, kamenite strane, ne može držati teški, na nju naslagani snijeg, te se počne puzati dolje u dolinu. Sa zemljom, koja popušta, popušta naravno i umekšani snijeg, koji je s njom tvorio jednu masu, te se zemlja i snijeg, ali dakako snijeg više, počnu rušiti s visine od mnogo stotina metara prema dolje vukući i trgajući u propast sve, štogod nađu na putu, na planini čitave snažne šume, a u dolini ljudska imanja i stanove. Štete, prouzročene od tih lavina, su grozne. Ipak su zemljane lavine imale pred drugim, »vjetrenim« lavinama, tu prednost, da je po danu bilo moguće iz doline vidjeti, kako nastaju i rastu, i da je radi toga mogao čovjek pred njima spasiti barem svoj život.

Dok se zemljane lavine pojavljuju u proljeću, »vjetrene« lavine nastaju u pravo zimsko doba i za dana najvećih sniježnih vijavica. U vrtoglavim visinama od dvije hiljade i više metara stvaraju se u takove dane čitave ogromne sniježne tvrđave, koje onda gotovo vise u zraku. Tu je pak dovoljan često samo novi zamah vjetra, ili i neki slučajni potresaj zraka (n. pr. samo udaljenom jekom glasa), da se sniježni grad, koji lebdi u zraku, poput munje sruši u ponor. Pogubna sila tih lavina bila je još strašnija nego »zemljanih«, jer je bila naglija, te je nije bilo moguće predvidjeti. Silna stabla možda stoljetnih omorika lomila je kao žigice, a jao čovjeku, koji bi joj se samo iz daleka za to vrijeme približio. Gotovo na svakom koraku bio je cio Sv. Martin i njegova okolica pun predaja o lavinama, pun tužnih tragova njihova bjesnila. Župnika Rollera umalo lavina nije usmrtila. Išao je upravo iz škole, kad se preko Bistrice njemu na desnu spustila ogromna vjetrena lavina. Kao perce ga je bacio vihor, prouzročen tlakom lavine, po prilici do tri hvata u duboki snijeg. Ljudi, koji su mu bili izašli u susret, znajući pogibao toga dana i mjesta, nađoše ga bez svijesti, ali živa. Drugdje u mjestu pod tim istim župnikom lavina je pokopala cijelo seosko imanje i sve njegovo stanovništvo. Godinu prije dolaska O. Antuna izgubiše od nje život tri drvara, a kroz vrijeme njegova boravka opustošila je u najbližoj blizini župske kuće čitave jake šume, zasula mnoštvom kamenja najkrasnije alpske pašnjake, razorila usred široke doline zgrade prostrane alme, zatvorila silnim brvnima i čitavim klisurama put, koji je vodio sredinom župe. U takvo vrijeme je bio Sv. Martin kao opsjednut od neumoljivog neprijatelja. Dolje, na podnožju gora ležale su ogromne hrpe svježeg snijega, da su konji sve do trbuha u nj zapadali, te se nisu mogli s mjesta maknuti. A gore, visoko na gorama sebdjela je u zraku smrtna pogibao lavina. U takvo je vrijeme O. Antun za cijele sedmice bio odijeljen od ostalog svijeta. Jao onomu, komu bi u to vrijeme trebao liječnik. A uprav u takvo vrijeme odmah prve zime poslije svog dolaska bio je obolio O. Antun.

Bilo to jednom malo poslije Božića. Vani dan za danom bura i snijeg, ali je njega nešto čisto ko užetima vuklo, da opet jedanput pohodi svoj samostan. Još nije poznavao podmuklost vremena i planina u to doba i uzdao se u svoje »konjiće«, svoje omiljele skije. O Božiću je u crkvi uhvatio bronhijalni katar, ali mu nije davao nikakve važnosti. »Sutra ću kući«, radosno je ponavljao u duši, i kad se približila večer, htio je još pokušati, kako će to »sutra poći«. Pričvrstio je na noge skije i već je bio vani. Dobro pô sata se hrvao s burom i snijegom i ne misleći na svoj katar. Ali je to svršilo nekako zlo. Kad se vratio kući, osjećao je, kako ga hvata vrućica. Bio je toliko naučio od svojih bolesnika, da je gotovo stalno znao, što bi to skupa s nekim drugim stvarima moglo značiti. Moglo je značiti — upalu pluća. I nije dugo razmišljao, što da čini. Svjetovati se nije imao s kim, a ni pomoći nije bilo ni otkud očekivati. Brzo je postavio posred sobe odmah do postelje praznu kadu i nalio ju do polovice vode. Tad je počeo svoje »liječenje«. Po prilici triput na noć stavio je na se studeni oblog i triput pljusnuo sobom odmah iz postelje u kadu. Drugi dan slično. To je pomoglo, ali kad se iza nekoliko dana O. Antun pojavio među svojim gorštacima, oni su se zgrozili videći ga, kakav je. Obitelj mu je crkvenog poslužitelja bila barem toliko u pomoći, da su mu upalili peć i učinili što je bilo najpotrebnije u kući.

Kad je tada O. Antun tako sam te sam ležao u postelji u nestalnosti, kako će bolest svršiti, daleko od svećenika i još dalje od liječnika, a najdalje od pomoći obojice, tiho je promišljao, gdje bi na svetomartinskom grobištu imao odrediti za se mjesto. Misao na smrt nije za nj imala ništa trpka ni grozna, možda uprav radi te udaljenosti od ljudi, radi te blizine viših sila, kojima vlada Bog. Ali još nije bio došao njegov čas — izvukao se iz te nenadne i doista teške pogibli.

Naumice sam pripovijedio tu epizodicu iz života O. Antuna u Sv. Martinu. I ona osvjetljuje jednu, možda najtežu stranu okrutne vlade tamošnje zimske prirode. Ali inače i ta tvrdoća bila je više prema vani nego unutra, imala je i svoje ljepote i radosti, za onoga, koji joj se — prilagodio. Tako je učinio i O. Antun.

Nije nikad izlazio iz kuće bez teških, alpskih postola, potkovanih željezom. Dao ih je posebno sašiti od kože mladoga vola, koja nije propuštala vode, i kad bi čitav dan gazio po snijegu i vodi. Preko hlača je nosio sve do nad koljena debele čarape od dlake švedske koze, koje također nisu propuštale ni vlage ni studeni, i kad bi sve do pasa gazio kroz snijeg, što se u ostalom češće događalo. Ostalo odijelo za put bilo je lagano, gotovo ljetno (osobito, kad je išao na skijama), ali vuneno i nepromočivo. Što se tiče topline, nije bilo zlo niti kod dvadeset stupanja studeni, kad je bilo naporno gaziti smetovima snijega mjesti-

mice visokim do dva metra i više, i kad se trebalo boriti s vjetrom, poput strjelice oštrim i brzim.

Dobra obuća, primjereno odijelo i u gorama skovani oštri alpski štap, i O. Antun se nije strašio nikakvog nevremena, nikakve pljuskavice, nikakvog puta i nikakve daljine. Hvalio je Sveti Martin uprav radi tih »šetnja« i do pet i šest sati dugih. »O da sam to imao u samostanu«, govorio je, »koliko bih bio okrutnih, neprekidnih boli glave uštedio!« To je bilo za obično vrijeme, dobro ili slabo. A za velike snijegove oboružao se O. Antun — skijama. Najkrasniji časovi njegovih zimskih radosti bili su spojeni s ta dva duga, uska drva; ne srdite se, ako se kod njih nešto zadržim.

Skijaštvo O. Antuna nije bilo šport. Bio je za to prestar, a i preveć ozbiljno zaposlen, da bi se time mogao i htio športski baviti. Suviše vidio je u športu zanatlijski provađanom, kao u svemu, što spane na puki zanat (pa bilo to po sebi i najviše), nešto, što ubija dušu, što obraćajući cilj u sredstvo a sredstvo u cilj ne da, da se u čovjeku razviju više radosti, nego uprav te više i najčistije radosti čisto uništava. I to je znao iz vlastitog opažanja, da šport, kako se provodi u gomilama, stadimice, na poticaj velikih zimskih hotela i sličnih špekulantskih poduzeća, kao n. pr. na Sjeverniku i drugdje, može biti uprav nemoralnim i zastirkom nemoralnosti. Ako je O. Antun, ne imajući mnogo do pedesete, još posegao za skijama, na to ga je navela samo potreba. Ne toliko prava pastoralna potreba. I ako je na skijama išao u školu i k bolesnicima, a katkada i ispovijediti se u susjednu župu, ipak bi sve to napokon mogao bio izvršiti i bez skija, a bez bitnoga povećanja običnih poteškoća i napora. Ali u dugim zimskim mjesecima bile su skije jedinim njegovim počinkom, gotovo jedinom njegovom radošću. Često se događalo, da po cijele dane ne bi s nikim progovorio niti jedne riječi, te je bio vezan na svoju tamnu sobicu, na svoje knjige. Nego kako dugo da čovjek izdrži takvu neprekidnu napetost? Ljeti i uopće kad nije bilo snijega, priroda bi mu nadoknadila općenje s ljudima. Kakvogod vrijeme bilo, ako se osjećao umoran i nesposoban za dalji rad, uzeo bi štap i lutao bi gorskim prodolima i šumama, što više divljim, njemu to milijim. Ili bi uzeo udicu, pa pošao loviti pastrve. Ili kad je umor bio veći i jača potreba temeljitoga osvježenja, služio bi sv. misu odmah rano još prije petog sata, a tad bi ručao i stavio u žep alpskoga sira i kruha, pak pošao za cio dan visoko u gore. Kući je pak dolazio tek poslije zapada sunca, kao ciganin opaljen suncem i oštrim vjetrom, oznojen tako, da mu je bilo mokro i gornje odijelo, s klobukom cijelim okićenim krasnim alpskim cvijećem, bijelim, žutim, crvenim i modrim, a pri tom svjež kao da se vraća s kupanja. Tako je bilo za vrijeme ljeta.

Ali u zimi? U zimi je bio kao ozidan snijegom. Nekad je snijega bilo na metre sve do pro-

zora prvoga kata župske kuće. Hodati takvim snijegom nije bilo nikakvo uživanje. Deset minuta takvog napora više je umaralo nego ljeti šetnja od više sati. Takva je šetnja snijegom umarala tijelo, ali nije osvježivala, razveseljivala dušu. Tu su dobro došle skije. Nije se bilo lako naučiti klizanju na njima bez učitelja i samo po uputi iz knjige. Zato je i O. Antun prve dane kod svog sklizanja bio više glavom u snijegu, a nogama u zraku, nego protivno. Falila mu je također puna mladenačka snaga, koja je potrebna za to, osobito pak potrebna gipkost mišica u koljenima. Ali toliko, koliko mu je trebalo, naučio je dosta brzo. I tada nije bilo gotovo dana, da se ne bi nekoliko vremena podao toj zdravoj zabavi. Pri tom nije bilo nikakve pogibli, osobito kad je svladao prve poteškoće. Samo jedanput je zašao na nepoznatom mjestu na strmi, zamrzli gorski obronak. Mislio je, da je pokrit snijegom, ali mjesto na snijegu nenadno se našao na ledu glatkom kao staklo. Tu nije preostajalo drugo, nego brzo se baciti na tle i upotrebiti cijelu dužinu tijela za zapor. Tada je O. Antun pripisao gotovo samo obrani Božjoj, što nije slomio vrat ili barem ruku ili nogu. Imaju gore svoje podmuklosti, imaju svoje skrite pogibli ljeti i zimi.

Za dalje izlete, katkad po čitavo popodne, najradije je birao tihe, vedre i sunčane dane. Tiho, brzo i sigurno kretali su se njegovi drveni konjići po bjelasavoj sniježnoj ravnini, i kamo u to doba nije zalutala ni lagana srna ni jelen sa

svojim rožnatim kopitom, visoko i daleko od svega ljudskoga, od svega života uopće, tamo je on dosta lako dolazio na skijama. Sva priroda oko njega, ta već po sebi silna, sveovladna alpska priroda, kao da se utjelovila u jednu strogu misao nepokvarene nevinosti: kamogod je oko pogledalo, sve se sjalo i ljeskalo najčistijom snježnom bjelinom ne izuzimajući ni zamišljenih šuma ni strmih klisura. Bila je dirljiva ljepota u toj nepokvarenoj čistoći silne prirode. Kako je uopće čistoća uvjetom ljepote, i sama je ljepotom. Bila je zanosna ljepota u toj jedinstvenosti, koja je sve prožimala, kako je uopće u sabranju u strogom jedinstvu moć i snaga. Ali zar to nije bila ljepota i jedinstvo smrti? U blizini nevinosti i smrt postaje krasnom, zanosnom, i uzdiže nas neposredno k Bogu. Niste li još nikad stali nad otvorenim grobom nevinoga djeteta, majke u junačkom vršenju dužnosti umrle, svećenika preminulog u glasu velikih kreposti — — —? Nešto od tih misli i dojmova jedinstvene snage donosio je O. Antun svaki put s tih izleta u svoje poslove i brige, u borbe i žrtve.

Osobito se utisnuo u pamet O. Antuna jedan od tih zimskih izleta. Bilo je to u nedjelju pred rođenjem Gospodinovim. Kad je svršio popodnevni blagoslov i uredio za sutrašnji blagdan neke neodgodive stvari, popodne je bilo već odmaklo i želudac se javljao i tražio večeru. Pregledao je svoju spremnicu i našao je u njoj uprav

na taj »darežljivi«*) dan malo, veoma malo. Ostatak studenog zelja od podneva, komadić tvrdoga kruha i dva »limuna« — to je bilo sve. Večerao je, ali mu je bilo nekako sama sebe žao. Taj čas se bojao svoje vlastite samoće i svoga siromaštva, bojao se spominjanja i uspoređivanja ... Odluči, da tomu uteče. Priveže skije i izađe van u još veću samoću, ali bliže prirodi i bliže Bogu. Kad je bio daleko za mjestom, sunce je bilo već zašlo. Samo je nebo još bilo zapaljeno njegovim žarom, samo su strmi natrag potisnuti kulisi gorskih litica bili poliveni nekakvim neobično divljim i tvrdim bojama, koje su se gigantski nad njim uzdizale. Dugo nije mogao da se nasiti pogleda na njih. Ali i one izblijediše i na nebu se pojavi tisuće i tisuće jasnih, sjajnih, malih i velikih zvijezda. Tiho, jedva čujno, puzle su njegove skije naprijed kroz svježi meki snijeg. I u toj tišini kao da je na nj čekalo ono, čemu je kod kuće htio uteći. Predstavilo mu se sve, što takav dan neopazice u duši čovjeka pobuđuje, i predstavilo se tako živo i tako potpuno kao nikad prije ni poslije. Djetinstvo i mladost, selo i velegrad, živi i mrtvi, ljudi i čežnje, predstavili se, gibali se tiho s njim po snijegu, koji se kroz noć bjelasao, spominjali priče davnih dana, govorili njegovoj duši. I čudnovato, čega se kod kuće bojao, nije se dogodilo.

*) Česi zovu badnji dan »stědrý« (darežljivi) den«. (Prev.)

Ništa mu nisu prigovarali, ničim ga nisu posramljivali, dapače mu se činilo, da je krasniji, srodniji, slađi njihov govor u tom siromašnom, samotnom gorskom kraju. U tom siromašnom kraju pod »vječnim zvijezdama« u predvečerje siromašnoga djeteta betlemskoga. Dugo se s njima tiho šetao i s njima se kući povratio. Tad je otišao imajući dušu još punu njihovih glasova pred svetohranište, da se pripravi na polnoćku ...

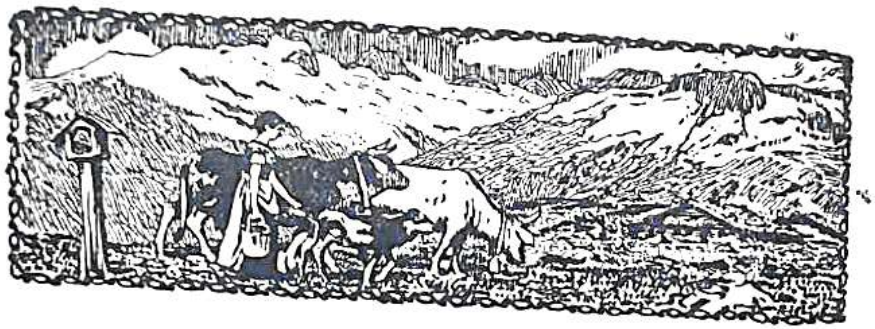

Život s prirodom. Ljeto.

Ako je svetomartinska zima imala svoje draži i stroge radosti, što da se tek reče o tamošnjem ljetu? Kao da je priroda sad htjela nadoknaditi ono, što je zanemarila dugim zimskim snom; radila je brzo, radila je svestrano i najednom, radila je s rasipnim bogatstvom i nedostižnom veličanstvenošću i krasotom. Još jučer su bile gore bijele, a u dolini je puhao vjetar oštar kao nož ili padao snijeg. Ali u malo dana je toplo sunce stjeralo snijeg s vrhunaca u gorske potoke, tako da su oni nabujali i promijenili se u potpune rijeke, koje svojim divljim veselim pijevom napunjaju dolinu noseći na nečistim svojim valovima, što se vratolomno valjaju, tisuće i tisuće silnih debala i čitave šume greda, koje uprav u to i samo u to vrijeme po njima plove u veliku alpsku dolinu. Ne možeš se nasititi pogleda na te raspojasane,

bučne i kao strašću zamućene valove, što se žurno tiskaju preko greda i panjeva, ne možeš se naslušati njihove rike, koja te sjeća ratne vike davnih barbara i s kojom bježe dalje sve vukući za sobom i sa sobom. Ali jao, ako im uspije izaći iz korita i razliti se po dolini. Što je još jučer bilo ponosom i možda jedinim imetkom čovjeka i čitavih obitelji, oranice i sočne livade, za čas iščeznu i za čas stupi na njihovo mjesto neplodna i tvrda kamenita gomila možda i za uvijek. Ti grozni potoci svojim naglim nabujanjem, svojom neslomivom silom, svojom zemljanom i nečistom bojom, službama, koje izvršuju, dok se drže određenih međa, ali i nesrećom, koje za dugo, možda za uvijek prouzroče, ako su se »pobunili«, ničim nesuzdržavani, slobodni od svake ograde i međe, slika su razbujalih sila i strasti mladosti.

Još jučer su polja i livade bili bez boje i bez života, čitav kraj se činio kao odrpan i prosjački. A kroz kratko vrijeme razeleni se najprije dolina, a tad se to zelenilo brzim korakom popne na strane, da za malo čvrsto stane i na samim gorskim visinama. Pojavi se i alpsko cvijeće, modri gorčac *(Gentiana acaulis*)*, bijela i nježna alpska sasa (šumarica, *Anemone nemorosa**), zasićeno žuti i aromatični alpski jaglac *(Primula veris**), mirisavi, tamno-ružičasti cvijet nigritele *(Nigritella angustifolia*)*, a na nepristupnim ka-

*) Bilj. prev.

menitim klisurama, gdje je najmanje hranive zemlje a najviše stradanja, ali najviše čudotvornoga sunca, bijeli i poput svile fini runolist *(Gnaphalium leontopadium*)*. Čim više na planinama, čim bliže hladnim udarcima vjetra pa i snijega i leda, čim pjeskovitija i siromašnija zemlja, tim krasnije, čistije i ljudskom srcu milije raste alpsko cvijeće — slika prave ljudske kreposti, a ujedno i prave, više-ljudske sreće.

Nakon teškog rada kroz čitavu sedmicu na polju i livadama ustaje u to vrijeme u Alpama mladić u nedjelju katkad već oko jedan ili dva sata u noći i ide četiri-pet sati u gore i hridine za alpskim cvijećem, za nigritelama, jaglacima, a osobito za bijelim, alpskim runolistom. Često izvrgava pogibli život radi te krasne djece Florine i našavši ih, kiti njima klobuk, jedan dio daje izabranici svoga srca, a ostatak nosi kroz cijelu godinu u svečanim časovima kao izraz i znak svoje odvažnosti, ali i poezije svoje mlade duše.

U to vrijeme kao da bi i O. Antuna uhvatila »gorska bolest«. Kad bi se gore zazelenile i sunce kroz neizrecivo čisti uzduh prodiralo u kraj i gaj, tad bi mu bilo smrtno teško u stanu, njegova se duša punila gotovo bolesnom čežnjom za gorama, a knjiga bi mu postala svagdanjom i odvratnom. Tad je vidio pred očima samo raj gorskih visina, sisao miris alpskog cvijeća, opijao

*) Bilj. prev.

se već unaprijed divnim pogledom u beskonačne daljine. Tad nije mogao da se smiri, dok ne bi uzeo alpski štap u ruke i uputio se onamo, gdje cvatu alpske anemonke, gdje su u blizini čovjeka skakale alpske divokoze, gdje mu se činilo i nebo bliže. U to doba je njegova siromašna sobica bila urešena najkrasnijim alpskim cvijećem, a same almarke, koje su mu nedjeljom u jutro donosile s alma prvo alpsko maslo, nisu zaboravile dodati i kiticu krasnih, svježih i gotovo još orošenih alpskih cvjetova.

Tko da opiše osobitu i jedinstvenu krasotu potpuno čistog alpskog ljetnog dana? Kad bi O. Antun usporedio takav dan i s najkrasnijim danom u ravnici, bilo mu je kao da je m i r i s a v u alpsku potočnicu stavio pokraj nježne i modre, ali ipak samo o b i č n e potočnice iz doline.

Prvim danima ljeta početkom lipnja počimao je u Sv. Martinu i u njegovim dosad tihim dolinama posebni život. Najprije dolazio voz za vozom, koje su polagano vukli teški alpski konji. To je bila predstraža vojske, što je imala brzo doći. Na tim vozovima su seljaci prenosili u svoje alme najpotrebnije stvari za novo razdoblje alpskoga gospodarstva, koje je počimalo: nešto kuhinjskoga posuđa, veliki mjedeni kotao za pripravljanje alpskog sira, brašno, kruh, sô za blago, slaninu, sušeno govođe meso, rakiju za ljude, lijekove za blago. U jednoj bi od dvije gostionice kod crkve s blagom otpočinuli, prema potrebi i prenoćili, a tad bi otišli dalje sve više

u gore sve težim, vratolomnijim putevima. Ostali bi pak na svojoj almi nekoliko dana popravili stanove za ljude i za blago, ako su ih štogod pokvarile zimske bure i vihori. Katkada su ih morali i iznova graditi, ako ih je možda lavina razrušila. Nasjekli bi drva i lijepo ih izravnali. Ponovno bi uredili i učvrstili primitivne ograde i plotove, očistili malu rezervnu livadu kod alme — i priprave za dolazak stada i njegovih čuvara bile su gotove.

Malo dana iza tih »ukonačitelja« pružali su svetomartinski putevi opet drugi pogled. Stado za stadom, većinom kravâ, kretalo je napred umornim korakom, a ipak s nekom veselom žurbom. (Sitno su blago, u glavnom ovce, seljaci već davno izveli u gore puštajući ga sve do kasne jeseni njegovoj vlastitoj instinktivnoj opreznosti i vlastitoj sudbini. Konji su imali doći tek iza krava, kasnije.) Samo se mlada telad, ako je bilo hladnije vrijeme, tresla od zime i nekako bojažljivo stupala u nepoznate im dosad gore. Uz svako je stado bila starija ili mlađa almarka i blagu vješta sluškinja, a njoj na pomoć dječak pastir. Bilo je i takovih alma, gdje su pasle mlade, dvogodišnje i starije jalovice, ili opet samo mladi volovi, ili samo ždrijebad i konji — na takvim pak almama s »jalovim« blagom upravljali su sluge.

Do dva, tri i četiri sata daleko od crkve nalazile su se alme ili alpe, kako su ih također tamo nazivali. Bile su napravljene od drveta, krovovi

su im bili pokriveni teškim kamenjem zbog vjetra, prozorčići im jedva kao dlan veliki, razdijeljene su bile na dva odjela, na stan almarke i prostoriju, gdje se varilo, sirilo i drugi slični poslovi obavljali. Neke su bile niže, a neke pod samim vrhuncima gorskih kosa; neke osamljene, a neke su sačinjavale čitava alpska seoca. Najkrajnije takvo almsko seoce bilo je kod t. zv. Visokog Jezera, 1800 *m* nad morskom površinom. Tamo je O. Antun najradije zalazio. Sa tri strane je bilo jezero okruženo visokim planinama, po dnu obraslim grmljem, alpskim borom*) i travom, osobito pak alpskom ružom. Sa četvrte je strane bilo uprav ono alpsko seoce. Na jezeru se nalazio i čamac, na kojemu je bilo vanredno uživanje provesti se jezerom osobito u drugoj polovici lipnja. Čitave su strane sačinjavale čarobni sag, satkan od najbujnijeg uprav u to vrijeme alpskog zelenila svih nijansa i stupnjeva i poput krvi crvenih cvjetova alpskih ruža. A sve se to zrcalilo, ljuljalo i odrazivalo u čistom zrcalu dubokog nazelenog alpskog jezera.

Gospodarstvo je na almama trajalo po prilici od početka lipnja pa do konca rujna. Na mjestima pak dulje ili i kraće prema nižem ili višem položaju alma. To je gospodarstvo za težaka u Alpama imalo i ima bitnu važnost, tako da se imanje, kojemu nije pripadala i alma, nije

*) Pinus montana, niski bor sa polegnutim, koljenastim deblom; zato se njemački zove »Knieholz«. (Pr.)

ni računalo među težačka imanja. Na imanju s almom bilo je moguće gojiti gotovo još jedanput toliko blaga koliko na imanju bez alme (blago je u tamošnjim krajevima maldane jedini izvor prehrane i bogatstva), a osim toga zimi živi cijela seoska družina od masla i sira, što je almarka kroz ljeto nakupila na almi. Brojne svetomartinske alme nisu pripadale samo Sv. Martinu, nego i seljacima iz drugih tuđih općina u okolici, udaljenih do 10 i više sati.

U to vrijeme se O. Antunu činio čitav Sv. Martin kao jedna velika alma. Sve je bilo življe, bučnije, radosnije. Nije bilo dana, da ne bi u dolinu došli tuđinci, gospodari, koji su dolazili da pregledaju svoje blago, almari i almarke, koji su u teškim uprtnim košarama snašali s gora dobiveno maslo i nakupljeni sir, trgovci blaga, a katkada već, premda Bogu hvala ne često, i moderne ptice selice — razni turisti. Kamogod došao, svud si nalazio na paši u odijeljenim dolinama i klancima stada objesnoga alpskoga blaga, koje je već iz daleka trkalo k došljaku radi komada hljeba ili još radije za malo soli. Na udaljenim stranama gora bjelasala su se stada krava i činila su se u tom travnom moru kao neznatno stado gusaka na zelenom jezeru. Pod večer, kad je uzduh bio zasićen onim teškim mirisom cvjetnih alpskih livada, šuma i strana, kad je već sunce zašlo za gore i samo još neke gole nebotične klisure gorjele crvenkasto a mjestimice zlatno i modrikasto, tad bi dolazili s gora lovci

stasiti kao bori, u jelenjim kožama, s opaljenim licem i golim koljenima, sa sjajnim okom, s puškom na leđima, i dugim alpskim štapom u rukama. U to su vrijeme istrčavale pred alme marne almarke i dozivale dolje krave s gora, imenujući svaku svojim imenom, umiljavajući se oko njih najnježnijim glasom i govoreći im gotovo kako majka govori omiljelom djetetu. A krave bi odmah ostavile sočnu pašu i polagano silazile niz strmu stranu svaka svojoj staji. Dolinom su se pak razlijegali glasovi zvončića, koje su nosile krave, u svakom stadu samo po jedna, i to ona, koja je bila najbolja. Čitav je kraj bio kao opijen neizrecivom ljepotom i oštrom, čistom i jakom atmosferom alpske ljetne večeri.

Tada je O. Antun po nekoliko puta sedmično izlazio u gore, da pohodi po redu svaku almu. »Svoje« je ljude već znao; druge, koji su bili iz tuđih župa, htio je poznati, da se o svima osvjedoči, kako i na alpama izvršuju kršćanske dužnosti. I što bi alma najbolje imala, stavili bi preda nj: drvene zdjele masnog alpskog mlijeka sa skorupom, masla, kruha, pa i kavu bi mu pripravili (što je na almi rijetka počast), katkad bi mu pripravili od brašna, grožđa i masla dobri i krepki alpski »koch«, nešto najbiranije, što alma uopće poznaje i ima. U nedjelju je opet on primao pohode iz alma. Zato, što im je zimi blagosivao stanove i staje, slali su mu ljeti seljaci s alma maslo, jedan, dva, tri kilograma prema tomu, kako je veliko bilo imanje. Katkad je

bio okrugli stol u njegovoj sobi čitav napunjen posudama s maslom, staklenicama s mlijekom, krhkim alpskim uštipcima, a među njima se nalazile kitice krasnog i mirisavog alpskog cvijeća. A kad je nedjeljom stupio u crkvu, bilo mu je opet kao da se nalazi na almi. Dobra polovica vjernika bili su ljudi s alma, u živom svečanom alpskom odijelu, s licima punim života i zdravlja, ženske u zelenkastim klobučićima, okićenim šarenim alpskim cvijećem. Pjesme, koje su se razlijegale s kora, nisu bile u nijednoj službenoj pjesmarici, nego su se baštinile od pređa i prelazile od koljena na koljeno. Drugdje bi možda bile nemoguće, ali u toj sredini zvučile su samomu O. Antunu pobožno i zanosno, premda su i one bile uistinu nekakva jeka pjesama s alma. A kad bi kod sv. mise podigao oči i slučajno pogledao kroz prozor, tad je njegov pogled pao najprije na cvjetnu brekinju kod župske kuće i na zelene gorske strane, koje su se iza nje dizale, i na alme po njima amo tamo rasijane — — Dakako morao je biti i na to pripravan, da dobra četiri sata oštra hoda bude morao ići u gore k bolesniku, ali je to bilo rijetko, što u ostalom nije bilo ni tako neugodno, kao kad bi ga zimi zvali bolesnicima, na satove udaljenim, koji su stanovali na osamljenim brežuljcima.

Od osobitog značenja bili su za O. Antuna u ljetno doba pohodi prijatelja i znanaca, koji su svako ljeto iz udaljene domovine k njemu dolazili. Prvu godinu su ga pohodila dva profesora

svećenika, oba iz plodne Hane, o kojoj je svetomartinski provizor govorio ne bez nekog podrugivanja, da »je u Hani najviša planina krtičnjak«. Neopisiva je bila radost O. Antuna, kad je iz daleka ugledao u tom kraju njihova suncem i krasotom dana i kraja obasjana lica. Ali nije mala bila ni njegova neprilika, kad je vidio, kako su opremljeni došli u »njegove« teške i kamenite planine — jedan od njih je imao na nogama »cipele čisto za ples« od nekakve uzdušaste stvari — — A on im je htio pokazati ono, što se njemu samomu činilo najljepše, planine, i to ne »odozdo«, nego visoko na samih njihovih vrhova. Odmah je saopćio svoju nepriliku tamošnjemu postolaru, kojega je nazivao katkada »genijalni postolar«, katkada pak »užasni postolar«, prema tomu, kako je zaslužio. (Znao je sve, zvijeri krasti, grobove kopati, opijati se, za vrijeme lova zvijer naganjati, strance u gore voditi, a kad drugoga nije bilo — znao je i postole napravljati.) - Uz pomoć toga »genijalnoga« čovjeka uspjelo mu je toliko preurediti obuću i odijelo svojih gostova, da je mogao s njima poduzimati i dalje šetnje, dapače odvažiti se jedanput i na visoku planinu.

Dakako kod tog izleta u planinu nije išlo sve glatko. Kad su bili stigli po prilici do trećine brda, na koje su se htjeli popeti, tad najednom jedan od njih (zvali su ga Kato) sjedne u meku alpsku travu, prihvati objema rukama koljena, ozbiljno se zamisli, pa mirno izjavi iznenađenim

vodičima, da on ima već dovoljno te ljepote, te da se ne će dalje derati uz gore i da se misli povratiti. Nego namjerila se kosa na kamen. O. Antun ga je najprije ko nekako u neprilici gledao, zatim se i sam nešto zamislio, pa jednako mirno rekao: „Dobro dakle. Kako hoćete, gospodine doktore. Možemo se i vratiti. Ali u idućem broju »Obzora« izaći će zabavni članak pod natpisom »Hanak u Alpama«, koji će razveseliti čitaoce a možda i Vaše vlastite đake i kojemu će se od srca nasmijati — —" Jadan »Kato« iza tih riječi pogleda nekako nepovjerljivo na O. Antuna, da vidi, misli li on to zazbilj ili se samo šali. Zatrepće očima kao da će plakati — i ništa više ne govoreći ustane i počne da krepko stupa dalje. I čim se više penjao, tim više je hvalio krasni izlet u planine.

Tako je bilo prvu godinu. Drugih godina je došlo gostova i više, duhovnih i svjetovnih, većinom profesora, premda su bila među njima i dva đaka i jedan željeznički inžinir. S gospodinom profesorom iz Beča došla je također i njegova gospođa. Bila je to gotova »akademija«, kako se ponosno izrazivao O. Antun. To vrijeme je bilo najveselije od čitave godine. U župskoj kući je bio zaposjednut svaki kut, a koji nisu imali mjesta u kući, stanovali su u bližnjoj gostionici, gdje su se i hranili. (Komandu u stvarima želuca predao je O. Antun kroz to vrijeme na svoju najveću radost gospođi profesorovoj.) Nije bilo među njima ni staleških ni narodnosnih

razlika, nego je među njima vladala potpuna jednodušnost, zadovoljnost s onim, što se moglo imati, nastojanje kako da najviše učine veselje jedan drugomu. Kad je u subotu pred večer gospodin župnik donio posudu punu namočene pilotine, da sam i bos izmete crkvu (tlo crkve je bilo nedavno popločano novim cementnim pločama, a crkveni poslužitelj još nije znao, kako se čisti), tad najednom se oko njega okupiše gospođa profesorova i gospodin profesor te budući gospodin doktor i još jedan drugi pravi doktor prihvatiše svaki za svoju metlu — i kroz malo vremena je bio crkveni pločnik kao staklo.

Drugi dan jedan profesor je držao propovijed na veliku radost prostih gorštaka i govorio je s takvom gorljivošću, da je morao biti s propovjedaonice »sazvonjen«. Kad je pak počela sv. misa, sio je za orgulje g. doktorand a pjevanje je preuzeo odabrani profesorski kvartet. Možda još nikad u Sv. Martinu nisu čuli takvog crkvenog pjevanja. Iza mise je došla seljanka, za koju je bila misa služena, i sjajnim očima zahvaljivala je svoj gospodi za to odlikovanje. Kroz cijelu sv. misu bilo joj je da plače od radosti, a pjevanje je bilo »so schön, daß man dabei hätte hupfen können.« Tada su se možda prvi put tom dolinom čule krasne češke pjesme i nitko se tomu nije čudio ni zamjerao, dapače je domaće žiteljstvo bilo ponosno radi takovih gostiju. Najviše im je ipak imponirao već postariji školski savjetnik svojom strogom, radom izmore-

nom pojavom, ali i svojom dobrotom i svojom iskrenom pobožnošću. Zvali su ga »der alte Herr Lehrer« i govorili su o njem s ljubavlju i dubokim poštovanjem. Samo jedanput O. Antuna njegovi gosti iznenadiše. Donesoše nenadno dijete na krštenje i provizor rado pristane na ponudu jednoga od njih, da će dijete krstiti. Ali kakvo je bilo njegovo iznenađenje, kad je poslije krštenja pri upisivanju u matice saznao, da je gosp. doktor snažnomu alpskomu djetetu dao ljubezno i nježno ime — Amalija . . .

Tako je tražio i nalazio O. Antun sve svoje zabave u prirodi, i zimi i ljeti, premda drukčije ljeti, a drukčije zimi. Često je promišljao o tom važnom problemu u životu svakoga čovjeka pa i svećenika. Ne može čovjek biti bez radosti, govorio je u duhu, samo neka izabire takove radosti, koje su najbliže njegovu zvanju i uopće njegovim životnim prilikama, koje, da tako rečem, izviru iz samoga njegova položaja, te ga jačaju i popunjuju. I pri tom je mislio na gorske drvare, koji tamo daleko na stranama gora, gdje sijeku šume, naprave sebi i kolibe i tamo za vrijeme svoga posla spavaju, kuhaju, počivaju, da ne bi putujući svaki dan u dolinu izgubili najveći dio dana određenog im za posao. Takova ima biti radost, promišljao je O. Antun, i radost svećenička. Primjerena svetomu staležu, bliza njegovu zanimanju, prema staleškim prilikama, da ne odvodi svećenika od dužnosti, nego da ga utvrđuje i jača u vršenju dužnosti.

Još je jednu radost imao O. Antun, kojom se nije nikomu hvalio — jer se ticala njegove duše. Priuštio si je u svako vrijeme, bilo lijepo ili ružno, ljeti i zimi, obično jedanput sedmično ili za deset dana, a najdalje za dvije nedjelje. To je bila sv. ispovijed. Njegov je ispovjednik bio mladi svećenik, koji mu je zbog prevelike skromnosti malo kad u ispovijedi dao pouku. Ako se je htio ispovijediti, morao je O. Antun svaki put učiniti najmanje šest, a u zimi do osam i više sati napornog puta. Osim toga je katkada zimi prijetila pogibelj lavina, a drugda opet bilo je putem zbog poledice moguće ići jedino privezavši na postole željezne potkove. A ipak, kadgod bi kleknuo u ispovjednicu, bilo mu je tako ugodno u duši, kao da zbilja počiva na milosrdnom srcu Božjem. Nikad nije tako toplo osjećao Božju blizinu i Božju ljubav, nego za tih kratkih časova. I ni prije ni poslije toga nije mu ispovijed bila tako slatka. Obično bi iz ispovjednice otišao na klupu prazne crkve i pokrivši lice rukama molio pokoru. A kroz stisnute prste tiskala se suza za suzom, tiho, neopaženo, sretno. Njegove sedmične ispovijedi su spadale među najčistije i njemu najdraže duševne radosti, koje je doživio za svoga boravka u Sv. Martinu.

Za očišćenje škole.

Za duševni razvoj u Sv. Martinu poslije crkve je imala najveće značenje škola. Već s toga gledišta, i kad ne bi bilo prirođene mu ljubavi prema djeci, župnik je držao za jednu od najprvih dužnosti brinuti se svim marom za unapređenje svega, što je bilo u kojojgod vezi sa školom. U prvom redu su to bila sama djeca, uz njih pak i odmah poslije njih dolazio je učitelj.

Videći siromaštvo većine djece, koja su često odlazila od kuće u školu još prije svanuća oko šest sati ujutro, vraćali se pak opet kući tek uvečer gotovo u sumrak, a morali su se zadovoljiti s komadom tvrdog kruha za objed, ustanovio je na svoj vlastiti račun t. zv. školsku kuhinju. Sam je kupio potrebne lonce za kuhanje, žlice, tanjure i sl. za djecu, namjestio jednu siromašnu udovicu za kuharicu, naručio kod poznatog mu

bečkog veletrgovca pasulja, leće, graška i sličnog variva i tako je bila glavna stvar osigurana.

Imućniji stanovnici, kojima je bio tu stvar preporučio prigodom propovijedi i nedjeljnog kršćanskog nauka, podupirali su ga kruhom, brašnom, mašću, kako je tko mogao i kako je bila potreba. Kuhalo se u samoj školi, jer učitelju, koji nije bio oženjen, kuhinja i onako nije trebala. I tako je dobivalo dnevno preko trideset djece iza jedanaest sati po veliku šalicu hranive, tečne čorbe, u koju su drobili kruh, što su ga donijeli od kuće ili u školi dobili. U one dane, kad je župnik imao školu, uvijek je bio jedan abonenat više: O. Antun je uzimao i sam za se šalicu čorbe i izvrsno mu je išla u tek.

Još mnogo vremena prije Božića obratio se na neka potporna društva u glavnom gradu i uz njihovu pomoć uvijek mu je uspjelo da lijepi broj najsiromašnijih učenika i učenica daruje sad dobrim postolima sad kojim drugim potrebnim dijelom odjeće. Postole i jakete je dao raditi u mjestu čvrsto i primjereno tamošnjem kraju.

Najveća poteškoća je bila s crkvom. Škola je bila udaljena od crkve do jednog sata i pô ne gledajući na druge poteškoće ružnog puta, nezgodnog vremena i slično. Većina djece nije išla na službu Božju ni o najvećim blagdanima. Zato je O. Antun došao na misao, da odmah pokraj škole podigne dosta prostranu kapelu, gdje bi svećenik u one dane, kad je u školi poučavao

vjeronauk, prije škole djeci rekao sv. misu. Već je za to imao i dopust svoga biskupa, a i nešto je novaca bio za to sakupio. Ali provedbu te misli zadržavao je prvih godina jednako potrebiti popravak crkve, a kad je crkva bila popravljena, bio je O. Antun ne dugo poslije dignut sa službe iz Sv. Martina. Tako se nije izvršila ta njegova omiljela osnova.

Veće brige nego djeca zadavao je O. Antunu njegov odnošaj prema tamošnjemu upravitelju škole. Već smo rekli, da je O. Antun načelno i uprav radi djece nastojao da s njim živi u dobrim i gotovo prijateljskim odnošajima. Načelno nije htio da razumije aluzije, što su ih katkad činili njegovi župljani o učiteljevu životu, dapače ga je, gdje je mogao i kako je mogao, proti njima i branio. Ali s vremenom mu je to postajalo sve teže, dok nije najednom gotovo kroz noć bio prisiljen da javno i otvoreno istupi proti njemu. Svetomartinski učitelj nije bio glup ni bez naobrazbe. Naprotiv bio je dosta načitan (njegovo evanđelje bio je Nietzsche-ov »Zarathustra«) i umio je govoriti kao knjiga. Dakako u njegovoj naobrazbi nije bilo dubine. Uz to je umio dosta okretno i pisati, te je bio revnim dopisnikom nekolicine predjelnih političkih listova. Ni na tom području njegove »djelatnosti« nije bilo ništa višega, ništa plemenitijega, ali svakako ljudi su za to znali — i zato su ga se bojali. Svoj učiteljski je ispit prošao kao — politički agitator. U gradu njegovih učiteljskih nauka razbijesnila

se borba među konservativnom i naprednjačkom strankom, a on, tad još »preparand«, sa znanjem i poticajem nekolicine mogućnika revno je pisao članke proti konservativcima, a za naprednjake. Naprednjaci su pobijedili, te su pomogli opet njemu, da sretno prođe učiteljski ispit, na kojemu je jedanput prije bio pao. Bio je učiteljem dvanaest godina, a kroz to je vrijeme promijenio četrnaest mjesta i »djelovao« u tri pokrajine. Na zadnjem mjestu bio je prijavljen, da je, imajući nadzirati djecu kod sv. mise, čitao pred djecom roman s nepristojnim ilustracijama. Morao je otići i Sv. Martin je bilo njegovo najnovije utočište. Bavio se je raznim praznovjerjima vjerskim, spiritističkim, teosofičkim, indijskim, a možda i slobodnozidarskim. Nije se dalo ustanoviti, nije li član kakve vjerske sekte, ali O. Antun je to gotovo kao stalno o njemu nagađao. Maldane dnevno su mu dolazila pisma iz svih krajeva države, osobito pak iz glavnog grada pokrajine i države. Ti su dopisi bili pisani o »duševnim« prilikama te se uopće činilo, da je svetomartinski učitelj »ispovjednik«, »duhovni vođa«, »biskup« cijelog niza svojih vjerskih sljedbenika i sljedbenica. Sakriven, udaljen, od nikoga ne kontroliran Sv. Martin je bio kao stvoren za takvu vrst učiteljeve »djelatnosti«. Za župu je njegovo djelovanje moralo postati tim kobnije, što se ticalo neposredno pitanja vjere i crkve, i što on nije krio svoje prevratne vjerske misli ni pred tamošnjim prostim seljacima. Bio je ne-

oženjen, ali u moralnom pogledu veoma slaba glasa. U crkvu nije išao, nego kad je morao. Sv. sakramente nije nikad primao.

S tim je dakle čovjekom morao O. Antun raditi oko duhovnog i moralnog odgoja osamljene svetomartinske župe. S početka nije te stvari vidio tako jasno, a većinu od njih nije ni slutio. Ali s vremenom se slika učiteljeva u njegovoj duši dopunjala novim crtama sve zagonetnijim i sve sumnjivijim. Tada je već O. Antun često pitao sam sebe, kako se uprav ima prema njemu ponašati, nema li naprosto svaki odnošaj s njim prekinuti. Ali bila su tu djeca. »Počnem li s njim borbu, platit će to djeca«, bio je njegov aksiom o školi. A u Sv. Martinu je bilo u školi tako nužno, da svećenik radi što više i što mirnije. — Međutim se dogodilo nešto nepredviđeno.

Bila je druga godina boravka O. Antuna u Sv. Martinu nekako oko svršetka mesojeđa u nedjelju. O. Antun svršivši u Pustinji kršćanski nauk, pođe u Veliku Bistricu da se ispovijedi. Kad se poslije svršene pobožnosti s tamošnjim župnikom šetao pred župskom kućom, na jedanput se obrati njegov susjed k njemu s pitanjem:

»Znate li, što je kod Vas u Sv. Martinu nova?«

»Nisam ništa čuo«, odvrati O. Antun. »Što bi to bilo?«

»Vi zbilja o tom ništa ne znate?« upita ponovno i nepovjerljivo g. župnik.

»No, ne znam«, reče odlučno svetomartinski provizor; »ali ako Vi imate kakvu novost, pripovijedajte!«

I župnik, koji je rado kupio novosti iz okolnih mjesta, pripovijedi mu, da se govori, kako je učitelj već dulje vremena dovodio u školu dobro poznatu ženetinu... U zadnje vrijeme da se s učiteljem nekako raskrstila i sada hoda po mjestu i pripovijeda svakomu, koga sretne, što je učitelj s njome činio. Bit će da ta žena ima koje kolo više ili manje, ali u toj stvari joj vjeruju svi. Neki se tomu smiju, drugi na to napadaju. Ali je najžalosnije to, što već i školska djeca svu tu prljavu aferu do potankosti znadu. Svetomartinski opć. odbor da se sprema predati o tom tužbu školskom vijeću, ali da to taje pred župnikom držeći ga za pristašu i za zaštitnika nevrijednoga učitelja. - Tako je svršio velikobistrički župnik pitajući O. Antuna, što o tom misli poduzeti.

»Ako stvar uistinu stoji tako, kako su Vam kazali moji ljudi«, odvrati iza nekog razmišljanja upitani, »tad je put, koji mi kaže dužnost, tako jasan, da ne smijem niti čas oklijevati, da nastupim. Sutra ću o tom izvijestiti kotarsko školsko vijeće. Ali ću poći svojim putem i sam. Ne ću se miješati u to, što će poduzeti opć. odbor, da se ne bi činilo, kao da stvaram stranku u općini.« Njegov ispovjednik ga je u tom utvrdio i u svemu pohvalio njegovu namjeru.

Vraćajući se iz Velike Bistrice, pohodio je O. Antun već za mraka nekoliko prvih općinskih odbornika, a ti su mu do riječi potvrdili ono, što mu je bio rekao velikobistrički župnik. Nije niti riječi rekao o tomu, što sam misli započeti, ali njegova je odluka bila jasna i čvrsta.

Odmah u ponedjeljak ujutro pisao je kotarskom školskom vijeću. Prikazao je ukratko, što se u mjestu o učitelju govori. Upozorio je na svoje osobne simpatije i žrtve obzirom na školu, ali i na pogibelj, koja prijeti samoj školi i čitavom mjestu zbog takvih sablažnjivih riječi i podsmijeha. Konačno je tražio, da se stvar što prije istraži, da se ili ustanovi učiteljeva nevinost i tako prestane govorkanje, ili, ako je kriv, da se sablazan dokonča brzim premještenjem. Još istoga dana navečer sretnuvši se slučajno s učiteljem, lojalno mu je kazao, što je proti njemu poduzeo i zašto je to poduzeo.

To je bio početak borbe, nelijepe borbe, koja se razvila među župskim uredom i svetomartinskom školom. Trajala je cijelu godinu i svršila odstranjenjem učitelja, ali koliko je trpkih časova pripravila O. Antunu, koliko li ozbiljnih pogibli! Samo nekoliko ulomaka iz nje mislim ovdje opširnije opisati.

Na izvješće O. Antuna nije se od kotarskog školskog vijeća poduzelo ništa. Zato je poduzeo nešto učitelj proti — O. Antunu. Opet je bio na sv. ispovijedi u Velikoj Bistrici. Bilo je to uprav na cvjetnu nedjelju iste godine, opet se šetao

s g. župnikom na suncu pred župskom kućom. I tad se najednom ustavi njegov ispovjednik i obrati se k njemu s pitanjem:

»Znate li, što se o Vama govori?«

»Što se o meni govori?« odgovori dosta nehajno O. Antun. »Što bi se moglo govoriti o meni? Ne znam.«

»O Vama se govori, da imate odnošaj s gostioničarkom Kamzikovom. U velikoj alpskoj dolini to je razglašeno po svim župama, a zna za to i g. dekan.«

Tad najedanput sine O. Antunu u glavi. Ostade kao u zemlju ukopan. Bio je po prilici pred četrnaest dana u svom samostanu i tamo je čuo istu novost o sebi. Ali nije na nju dalje pazio, nije istraživao, otkud dolazi, i o čemu se pravo radi. Srdačno joj se nasmijao a s njim ostala braća i stvar je barem za tada bila svršena. Više nije na to mislio. Ali što je sad doznao, više nije bilo za smijeh; tu se već radilo o njegovoj svećeničkoj časti, ili se barem moglo o njoj raditi.

Gostioničarka Kamzikova bila je ona ista, koja je uprav taj dan O. Antuna bila tako ugrijala, da mu je gladnu, dok se je tresao od studeni poslala za objed šalicu »zafriganog« graha od jučer. (Još ga je osjećao u želucu!) Bila je već baba i imala je dvostruki podbradak pod bradom. O. Antun uopće nije išao u krčmu, nego kad je morao, te je njegova intimnost s tom gostioničarkom sastojala u tome, što joj je nekoliko

puta oštro prigovorio zato, jer je za vrijeme popodnevne službe Božje u svojoj krčmi uvodila svakojake zabave i tako odvraćala od službe Božje osobito mladež. Jednom je pak oboljela od slatkih riječi, što joj ih je izgovorio, a njezin je muž došao u župski ured da se za to tuži. I sad s njom ima riječi — —

Ali odakle su ti govori potekli? To ga je pitanje najviše zanimalo. Velikobistrički župnik ga je naveo na pravi trag, koji su kasnije potvrdile izjave drugih. Nedavno prije toga bio je u Sv. Martinu, da tu župniku pomaže, neki redovnik, čija su braća po cijeloj onoj velikoj alpskoj dolini bili stalnim i čestim gostima. Govorilo se o tim redovnicima, da su živa kronika i da, koju novost u jednoj župi čuju, raznesu je po drugima. O. Antun to nije znao, ali je znao o tom župnik velikobistrički i — svetomartinski učitelj. Bilo je očito, a i kasnije istraživanje je to potvrdilo, da je početnik te đavolske zlobe učitelj, a njegovo oruđe, i ako nesvijesno, onaj redovnik, koji je nedavno u Sv. Martinu pomagao župniku. Kao slučajno ustavi se s tim redovnikom jedna od učiteljevih prijateljica. Pripovijedali su jedno drugomu razne novosti i učiteljeva znanica sa smijehom povjeri tuđemu svećeniku »uspjelu dosjetku«, da tobože njihov župnik ima ljubavne odnošaje s gostioničarkom Kamzikovom. Jednako sa smijehom pripovijedao je redovnik tu »šalu« za vruća u susjednoj župi, a zatim u svom samostanu. Odatle se ta vijest raširila kao trubljama na kilometre okolo, pa i do samostana O. Antuna.

Ne treba opisivati, kako je bilo u duši provizoru, kad se s tom novošću vratio u svoju župu. Niti istraživati o tom dalje nije smio, da ne bi tek tim pobudio pozornost i slučajno utvrdio zlojezične duše u njihovoj sumnji. Sjedio je tako tri, četiri dana u svojoj sobi i grozno trpio. Ali dalje nije mogao da tako izdrži. Na veliki četvrtak za vrijeme svečane sv. mise crkva je bila puna i veliki broj naroda je pristupio na sv. sakramente. Poslije nego se pričestio svećenik, ministrant je molio konfiteor u ime puka, a O. Antun je imao ciborij već otkrit na oltaru i već se htio okrenuti, da puku dade opće odrješenje. Kad je pokleknuo pred Gospodinom, dođe mu na pamet misao, koju je držao nadahnućem odozgo. Okrenuo se puku, ali mu nije dao blagoslov, nego mu je progovorio glasom, prožetim nutarnjom boli, uzbuđenim, ali i čvrstim i sigurnim. Sadržaj njegovih riječi bio je po prilici ovaj: »Našao se u ovoj župi podli čovjek, koji u okolici širi klevetu, kao da je vaš župnik poput Jude počinio izdaju na svojoj savjesti, na svojoj časti i na vama. Evo ovdje pred licem svoga Učitelja i Gospodina jamčim vam, da nisam nikad bio Juda ni pred Bogom ni pred vama. Nego da sam uvijek nastojao tako među vama živjeti, da bih mogao svaki čas čistom savješću dati račun svoga župnikovanja i svojih djela među vama. Vi ste i sami svjedoci, kakav je život vodio i vodi vaš

župnik. Neka dakle te klevete padnu na glavu nesretnika, od koga potječu. Ja vam pak s ovoga svetoga mjesta obećajem još samo to, da ne ću mirovati, dok taj nevrijednik ne bude od nas odstranjen.«

Dojam tih riječi bio je velik, a njihov sadržaj širio se poput munje po dolini i okolici. Još iste večeri primio je O. Antun pismo svoga ispovjednika, u kojem mu je u kratko javio: »Zarezali ste do živa.« Općenito se gotovo prstom pokazivalo na učitelja kao na začetnika zločina, koji je župnik javno osudio, ali o čemu se uprav radi — u dolini, u svetomartinskoj župi nije nitko ni slutio. Neprestano su dolazili u župsku kuću ljudi i žene izrazujući svoje negodovanje zbog sramotnog čina, ali o samoj stvari, a osobito, da bi se moglo raditi o kakvoj ženskoj, nisu ni u snu mislili. Tad je tek O. Antun jasno vidio, da ta prljavština nije bila izmišljena za njegove vlastite župljane, nego za — tuđe župe. U svetomartinskoj župi svaki bi se tomu bio nasmijao, ali u daljini, gdje nisu poznavali ni O. Antuna ni druge prilike, moglo se tomu lakše povjerovati. Što je učitelj time htio postići? Možda je time mislio onu uredovnu župnikovu prijavu učiniti nemoćnom. Možda mu se htio osobno za njegovo posredovanje osvetiti. Možda je namjeravao jedno i drugo. Ali mu nije pošlo za rukom. Udarac, koji je spremao župniku, bio je odbijen, i vratio se na samu njegovu glavu. Tek su se sada

O. Antunu bile potpuno otvorile oči te je vidio, koga svetomartinska škola ima.

Dalje faze te borbe za očišćenje škole u Sv. Martinu navest ću samo u kratko.

Svetomartinski opć. odbor učinio je svoju prijavu na pokrajinsko školsko vijeće nešto neoprezno. Učitelj, dobro upućen i s velikom osobnom praksom u tim stvarima, tužio je prijavitelje na sud i — dobio je. Dobio je i drugi put i kod pokrajinskog suda. Dva člana odbora bila su kažnjena novčanom globom, ostali su odsjedili osam do deset dana u tamnici. Tako je triumfirao učitelj i smijao se ne samo svojim protivnicima u općini, nego osobito župniku, kako se je svojim koracima kod školskoga vijeća samo blamirao. To je bio jedini odgovor na službenu prijavu kod okružnog školskog vijeća. Općina se već nije usuđivala ni prosloviti. Ipak O. Antun nije popustio.

Pošao je u tu svrhu u glavni grad pokrajine i potražio neke članove pokrajinskog školskog vijeća. Saslušali su ga, požalili i na koncu mu odgovorili: »Imamo sličnih škandala toliko, da se u njima već topimo.« Nade mu nisu davali nikakve. Dade se najaviti kod namjesnika i bude primljen. Što je rekao namjesniku, bile su stvari veoma teške i potpuno stalne — ali prema vani nije za njih imao svjedoka. Kad je namjesniku rekao sve, što je znao, upita ga on: »Velečasni gospodine, mogu li se svim tim javno poslužiti? Ako mogu, onda taj čovjek za dvadeset i četiri

sata ne će biti više u Sv. Martinu.« Ali to je bila najosjetljivija strana župnikove prijave. »Ekscelenco«, odgovori, »moji podaci su autentični, ali, dođe li stvar pred sud, oni, koji ih mogu potvrditi, zanijekat će ih, kako su mi unaprijed rekli.« - »Tad žalim, da u toj žalosnoj stvari ne mogu ništa dalje poduzeti«, završi namjesnik. To je bilo sve, što je donio put O. Antuna u glavni grad, a bilo je veoma malo. Nada, da bi se stvar mogla nekako neslužbeno riješiti na korist škole, potpuno je izdala. Nego župnik se nije dao ni tim zastrašiti. Otide u glavni grad države i ravno u parlamenat.

»Turite taj škandal u javnost, iznesite to sve u novinama«, svjetovali mu poslanici te pokrajine, »a ostalo ćemo učiniti mi, kad bude zasijedao pokrajinski sabor.« Obzirom na javnost ponudiše mu se, da će mu sami biti pri ruci. I to je konačno pomoglo. Jedva je prošlo nekoliko sedmica, već je O. Antun dobio privatnu vijest, da će svetomartinski učitelj »iz službenih obzira« biti što prije premješten. I uistinu, kad je malo zatim svršila školska godina, dijelio se sa srdžbom i plačem nevrijedni učitelj sa školom, kojoj je tako malo bio na čast.

»Da ništa drugo ne budem ovdje učinio«, govorio je češće O. Antun sam sobom, »ne bi bio tu uzalud već zato, što sam svetomartinsku školu očistio od toga čovjeka . . .«

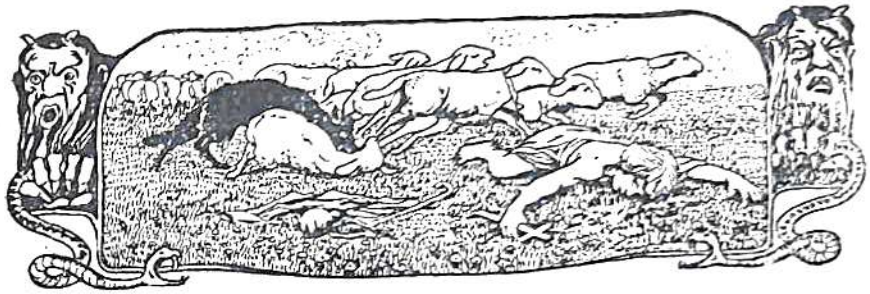

Protiv činovničke samovolje. Šah Njegove Visosti.

Dušom svih namještenika Njegove Visosti u Sv. Martinu, dapače utjelovljenjem sve vlastelinske moći u čitavom tom kraju bio je uprav vrhovni nadšumar slapnički. Neki su njegov privatni život hvalili, a mnogi drugi nešto i tu grdili i korili. Mi preko svega toga namjerno šutnjom prelazimo ograničujući se jedino na to, kako je taj čovjek radio u javnosti i kako se ponio prema svetomartinskom župniku.

Vrhovni nadšumar Njegove Visosti bio je tip stalne vrsti činovnika, kakvih se u to vrijeme moglo dosta naći u Alpama: bezobzirnih, tvrdih prema puku, pa stoga i malo obljubljenih, ako ne omraženih. U to vrijeme se u nekim alpskim zemljama vodila borba na život i smrt među

težakom i velikim posjedom, među malim obrađivačem zemlje i među — jelenom. Razumije se, da je u toj borbi gotovo uvijek pobjeđivao veliki posjed proti malomu težaku, jelen proti seljaku. Službeno je ustanovljeno, da je n. pr. u jednoj takvoj zemlji za 10 godina broj malih seoskih posjeda spao okruglo sa 18.000 po prilici na 10.000. U nekim je mjestima tako narastao broj zvijeri, koje su pustošile seljačka polja, livade i vrtove, da su seljaci (osobito osamljeni, koji su stanovali među šumama) bili prisiljeni prodati svoja imanja, da ne dođu potpuno na prosjački štap. Odštete, koje su im vlasteoski činovnici davali za gubitke pretrpljene na polju, bile su često neznatne, a i to je katkada trebalo sudom tražiti. U tom pogledu su bile zavladale osobito teške prilike u Sv. Martinu, jer je tamošnje stanovništvo zbog historijskog razvoja još i u drugim važnim gospodarskim uvjetima bilo plemstvu predano gotovo na milost i nemilost.

I to je vremenom natjeralo O. Antuna u borbu proti vrhovnomu nadšumaru i njegovim skutonošama. Zato, što nije znao, da umjereno upotrebi svoju premoć prema slabim i odvisnim težacima, i onda, kad su uistinu nekako pogriješili. Što je naprotiv do skrajnosti iskorišćivao svoju nadmoć prema sitnomu puku. Što se uvijek pravdao, svakomu se samo odvjetnikom prijetio, a pri tomu tamošnji narod prikazivao pred Njegovom Visosti kao nemirnu i nezahvalnu svjetinu,

koja nije vrijedna nikakvog smilovanja. Ipak je Njegova Visost bio čovjek dobra i ljubezna srca.

Odmah kod prvog pohoda, koji je učinio novi župnik vrhovnomu nadšumaru, pokazao se načelni ponor, koji je njih dva dijelio. Mimogredce zađoše na polje uprav spomenutog problema sačuvanja težačkoga staleža u alpskim zemljama i župnik nije ni namanje tajio tople simpatije, koje je imao za maloga težaka, za sitni, tlačeni puk, koji mu je bio povjeren na duhovnu upravu. Izvanjski je naravno i pri tom govoru bio sačuvan društveni takt i rastali su se stiskajući ruke i naklanjajući se jedan drugomu. Ali unutra odnošaj među njima bio je — jasan. I taj je odnošaj među njima dugo trajao. Oba su imali uzroka, da prema vanka sačuvaju nekakav *modus vivendi*, ali pod tom vanjskom društvenom koprenom odigravale su se među njima bezobzirne borbe, kad je nadšumar puk tlačio, a župnik se za nj zauzimao. Da već tada nije došlo do otvorene borbe među njima, zapriječila je, kako se čini, naklonost Njegove Visosti, koju je O. Antun kratko poslije svoga dolaska u Sv. Martin znao steći.

Njegova Visost je imala u Sv. Martinu, uprav u jedan sat udaljenoj Mešnoj lovački dvorac. Dolazio je u velikobističku dolinu obično samo na jesen na lov jelena i divokoza, kojih je u kosama tamošnjih gora bilo na stotine. Dovodio je sobom jednako odlične goste i iz vladarskih obitelji evropskih. Lov je trajao obično oko četr-

naest dana i bio je neobično zanimiv ne samo radi ličnosti, koje su u njemu sudjelovale, nego i svojim kavalkadama, gozbama, čitavim načinom, kako se provodio, plijenom na večer izloženim itd. Bio je za stanovništvo izvorom prehrane, jer su za dobru plaću u njemu sudjelovali svi muškarci općine. Znao je O. Antun tu prigodu iskoristiti i za siromahe. U ostalom Njegova Visost bila je već u poodmakloj dobi i ne posve zdrava. Bio je uistinu dobar čovjek, čijemu se dolasku O. Antun već dugo unaprijed veselio, i na kojega je zauvijek sačuvao zahvalnu i milu uspomenu. Imao je jednu manu, koja je zajednička svoj velikoj gospodi: nerado je slušao potpunu istinu. Činilo mu se, da može lagodnije i bezbrižnije živjeti samo sa polovičnom istinom. Ali polovična istina jest i polovična laž, ona je često krinka bespravlja i moralnog blata.

Bilo je oko polovice listopada poslije dolaska O. Antuna u Sv. Martin, kad se očekivao dolazak Njegove Visosti. Nije bio patron svetomartinske crkve i zato nije bio običaj u Sv. Martinu, da mu se tamošnji župnik ide predstaviti. Možda je i sjaj njegova dvora župnike suzdržavao od toga posjeta. I O. Antunu su svjetovali okolni svećenici, da ne ide u lovački dvorac Njegove Visosti. On se ipak odluči drukčije. Nije trebao naklonost Njegove Visosti za se, ali ju je trebao za svoj puk; i što ne bi bio za ništa učinio kao prosti redovnik, tomu se podvrgao kao dušobrižnik. Kad je Njegova Visost došla i lov za-

počeo, očisti župnik sapunom i vodom svoj pastrvama nekako obilježeni talar, zamijeni željezom okovane postole sa postolima više salonskim, brižno uredi svojih pet vlasi na glavi, napiše na posjetnici pod svoje ime novi impozantni naslov »svetomartinski provizor« i krenu prema vrtoglavim visinama Njegove Visosti.

Bilo je pod večer poslije prvog uspjelog lova, kad je O. Antun u dvorcu predao svoju posjetnicu tražeći, da ga najave Njegovoj Visosti. Bio je odmah pušten i veoma prijazno primljen. Sjedoše jedan prema drugomu na balkonu, s kojega se otvarao pogled na crne šume i gorske strane, koje su bile već počele žutjeti. Njihov razgovor, formom neprisiljen, sadržajem važan, tonom srdačan i mio, trajao je preko tri četvrta sata. Njegova Visost se među ostalim tužila na ovdješnij puk (to je bila jeka tužbe vrhovnog nadšumara), a župnik je razjašnjivao, ispričavao, branio. Zatim se opet župnik stao tužiti, kako je crkva zanemarena i potrebna brzog popravka, a Njegova Visost ga tješila — odmah pri tom prvom posjetu bilo je obećano O. Antunu za crkvu 1600 kruna. Bilo mu je, da od radosti cikne. Na koncu je bio pozvan za drugi dan na diner.

Sve se to događalo gotovo pred očima cijele župe, a osobito pred očima svuda prisutnog činovništva, koje je sve opažalo. O. Antun je bio veoma zadovoljan s rezultatima toga posjeta. Tomu se nije radovao, nego je sve to s nemirom

pratio vrhovni nadšumar i njegovi pristalice. Možda se je bojao župnikova upliva kod Njegove Visosti. Otada je tražio prigodu, da novog župnika kod visoke gospode omrazi. I pošlo mu je to za rukom. Ne doduše odmah, ali s vremenom i barem na čas.

Bilo je već spomenuto, kako se odmah pri prvom posjetu O. Antuna kod vrhovnog nadšumara pokazala jasno i određeno načelna oprека među njima u prosuđivanju izrabljivanja domaćeg stanovništva sa strane vlastelinskih činovnika. Čini se, da je taj razgovor bio prikazan Njegovoj Visosti po prilici tako, kao da je novi župnik uistinu — socijalni demokrat.

Dalje. Negdje u proljeću vidio je O. Antun iz daleka dva tuđa i njemu potpuno nepoznata mladića gdje u potoku nedozvoljeno love. Nadšumar je to nekako saznao, i on nije imao drugog važnijeg posla, nego tražiti od župnika a kasnije i sudbeno, da mu kaže imena obaju krivaca. Dakako da župnik to nije učinio, a uprav nije ni mogao učiniti. Ipak je nadšumar to uzeo za uzrok da indirektno i aluzijama okrivljuje O. Antuna, da — pomaže zvjerokradice i uopće vlastelinske lupeže i štetočince.

K tomu je došlo još treće. Na mjesto onoga otpuštenog vrhovnog lovca došao je u Sv. Martin čovjek doduše slijepo i kao pas odan nadšumaru, ali koji je inače kroz kratko vrijeme postao poznat po cijeloj dolini sa svoje nemoralnosti. Domalo se pred njim tresla svaka almarka i svaka

sluškinja. Veoma je vjerojatno, da je taj čovjek, nastojeći se ulaskati svomu nadležnom u Slapnici, lagao, što je god mogao, o svetomartinskom župniku. Bilo je dakle već dosta pogibeljnog gradiva, koje se moglo do zgode upotrebiti proti župniku. I kako se čini, bilo je i upotrebljeno.

Opet je bila jesen i život stanovnika Sv. Martina bio je opet uznemiren dolaskom visoke gospode, bučnim lovačkim izletima. K lovačkomu dvorcu je išao u određeno vrijeme g. župnik, da se kao uvijek predstavi Njegovoj Visosti. Vidio ga je kroz prozor već iz daleka, kako šeta na prvom podu puštajući iz smotke oblake dima. Ipak sam nije bio od njega opažen. Stupivši u dvorac bio je iznenađen nekim malo uljudnim ponašanjem vlastelinske služinčadi. Ali se ipak dao najaviti. Nakon malo vremena vrati se sobar javljajući, kako je Njegova Visost bolesna, i zato g. župnika ne može primiti. Da će odrediti kasnije, kad se g. župnik ima prijaviti. O. Antun je već znao, na čemu je, i slutio je, otkud vjetar puše. Njegovom župom je pak od usta do usta letjela nečuvena senzacija: župnik je tražio audijencu i Njegova Visost ga je odbila.

O. Antuna to nije uznemirilo. Tä nije tražio sebe. A uostalom stalno je znao, da će još doći i njegov čas. Mirno je dakle čekao. Ali prođe drugi, treći i četvrti dan, a ono obećano određenje Njegove Visosti nije bilo došlo. Župnik je pazio jedino to, da se s Njegovom Visosti i njegovim gostima nigdje na putu ne susretne.

Prošao je osmi dan, a bila je već srijeda i još nije bilo ničega. Tad na večer donese glasnik list od dvorskog meštra Njegove Vilosti. U listu mu je bilo javljeno prostim tonom, da, »ako hoće, može sutra doći na diner«. Uprav je na to pismo čekao O. Antun. Nije se više brinuo za dvorskog meštra i njegovo prikriveno prostaštvo, nego se odmah uhvatio Njegove Visosti. Odsluživši drugi dan sv. misu, sio je uz svoj pisaći stol i napisao: »Vaša Visosti! Kad sam prije malo dana kao svećenik i dušobrižnik ove župe zatražio da budem primljen od Vaše Visosti, nisam imao časti biti primljen. Za današnjih okolnosti s drugoga gledišta (kao dvorska kreatura mislio je O. Antun) stupiti pred Vašu Visost držim za tešku osobnu žrtvu, koju Vaša Visost od mene ne traži i ne smije tražiti. Ja sam se i ovaj put kao i drugih godina već dugo unaprijed veselio dolasku Vaše Visosti u našu župu, jer sam držao stalno, da ću ove godine kao i dosad biti dobrotvorno primljen. A bio sam na oči sve svoje župe odbijen. Ne znam, s kojega uzroka se to dogodilo, nemam također prava nagađati, koji bi mogao biti uzrok neljubeznog ponašanja Vaše Visosti. Ali iz toga mi je potpuno jasno, da Vaša Visost ne želi govoriti sa mnom. A ta želja mi je mjerodavna. Niti Vaša Visost niti najsvjetliji član Vaše obitelji ne će dočekati to, da sadašnji svetomartinski dušobrižnik nepozvan i netražen prestupi prag stana Vaše Visosti . . .«

List je bio po posebnom glasniku predan Njegovoj Visosti. I sad je počelo zanimivo dopisivanje među Njegovom Visosti i siromašnim, poslom izmučenim provizorom Sv. Martina. Tri puta (vazda večerom i jutrom) izmjenjivali su se glasnici među župskom kućom i lovačkim dvorcem. I tri vlastoručna pisma Njegove Visosti bila su predana O. Antunu, koji naravno kod sve čvrstoće u čuvanju osobne časti nije ni na čas zaboravio, kakve obzire i poštovanje je dužan imati prema čovjeku, koji je bio u krvnom rodstvu i s najvišim vladarskim obiteljima. Konačno je bilo sve razjašnjeno i ispričano, a Njegova Visost je »molila« g. župnika, da bi u subotu na jedan sat poslije podne došao u dvorac, »ako mu to nije preveć velika žrtva«. O. Antun je odmah taj čas uljudno odgovorio, i sam sa svoje strane ponovno i formalno (ništa ne pazeći na učinjenu mu ponudu) molio za dobrohotno saslušanje u vrijeme određeno od Njegove Visosti. Tim je bila stvar među Njegovom Visosti i župnikom razbistrena i O. Antun je čekao mirno i sigurno, što će još dalje doći. I došlo je.

U petak navečer bilo je ugovoreno ono saslušanje s Njegovom Visosti. Razumije se, da obadva dana ne samo čitava župa, nego osobito činovništvo napeto je slijedilo dopisivanje, koje je visoki gospodin vlastoručno vodio sa župnikom. Još taj isti petak uvečer općenito se saznalo, da će župnik doći drugi dan u dvorac. Župnik se dalje nije brinuo za to i kao obično

rano je išao leći. Kad iznenada oko jedanaest sati u noći probudi ga od sna lupanje na vratima. O. Antun ustane, prebaci talar, i otvorivši prozor upita, tko je vani i što želi. To je bio glasnik iz dvorca, koji je donio list — svetomartinskoga vrhovnog lovca. List je bio pisan na velikom formatu, pun poniženja i najtoplijih molba, da »najvelečasniji gospodin oprosti«, »da niže potpisanog izvoli samo primiti na saslušanje, da će sve razjasniti, da će se od svega ispričati« i t. d. Mimogredce budi spomenuto, da O. Antun s tim čovjekom ni usmeno ni pismeno nije imao ni najmanjega posla, i da zato nije znao, što uprav hoće kod »milostive audijence«, za koju je molio, razjašnjivati i od čega se ispričavati. Ali bilo je vidjeti, da negdje gori...

Kad je sutradan između prvog i drugog sata poslije podne O. Antun išao u dvorac, na pô puta ugleda u polju gdje stoji čovjek, koji je tako tužan dojam činio, da bi se nad njim i kamen bio ganuo. Bio je to divski stas vrhovnog lovca, ali ponizno sagnut, i tresući se od straha, s licem gotovo zelenim, s očima žalosno i ponizno prevrnutim. Sklopljenim rukama je molio župnika, neka mu obeća, da »ne će ništa proti njemu reći«. Župnik samo reče, da nije doušnik, da brani svoje, ali da se ne dira u druge. A kad je ponovno navalio s molbama, obeća mu izričito, što je tako pljačljivo molio.

Audijenca kod Njegove Visosti trajala je dugo, po prilici sat i pô i bila je veoma srdačna

i više nego inače povjerljiva. Rastao se s moćnim gospodinom u najboljem sporazumljenju. Ali kad se O. Antun približio mjestu, gdje ga je prije bio dočekao vrhovni lovac, tko da opiše njegovo začuđenje, kad je vidio, da taj čovjek u istom položaju tu sve dosad stoji i žalosnim kretnjama njemu se obraća. Da li se g. župnik uistinu nije ništa na nj tužio, da li mu se ne treba ničega bojati itd. O. Antun ga je u kratko umirio i išao dalje svojim putem.

Od toga vremena je imao naš provizor s te strane u općini sveti mir. Nisu se usuđivali da što učine proti njemu i znali su zašto. Samo još jedanput, po prilici poslije godine dana, nadšumaru nešto nije dalo mira, te je župniku uprav za ništa napisao prostačko pismo, u kojemu je po svom običaju grozio kaznom i sudom u ime Njegove Visosti. O. Antun nije dugo razmišljao. Uzme pismo, crveno podcrta uvredljiva mjesta i nesmislene prijetnje, pa onda to pošalje Njegovoj Visosti.

»Visosti«, pisao je, »tako se prema meni ne ponaša ni najposljednji seljak. Čim sam to zaslužio kod Vas, da to moram trpjeti od Vaših činovnika?« Tad je nadšumar dobio strašni ukor i samo je zadlaku falilo, da nije bio umirovljen! »Umirovio bih ga«, ispričavala se Njegova Visost kasnije O. Antunu, »ali onda ja sam to moram platiti.« U cijelom mjestu je to bilo poznato i Njegova Visost je sama to pripovijedala, što je stiglo omraženog činovnika, a nije bilo nikoga,

koji se tomu ne bi od srca radovao. Nego njegova služba je bila i bez O. Antuna još za malo, i sudbinom siromašne općine svetomartinske počeli su doskora odlučivati drugi ljudi, a ne Njegova Visost i njegovi činovnici.

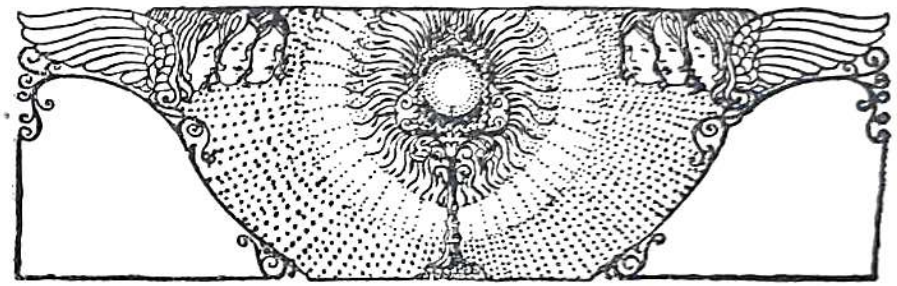

Popravak crkve. Priprave.

Crkva u Sv. Martinu ni svojom vanjskom gradnjom ni nutarnjom uredbom nije bila djelo jednog doba a još manje djelo jedne glave. Na njezinom mjestu je, kako se govori, prvotno, već u 12. vijeku stala gotska kapelica, sagrađena u glavnom za pastire, koji su ljeti boravili s blagom na almama. Ta je kapelica pretvorena u sadašnjoj crkvi u presbiterij. Pravu i prosto posvođenu lađu crkve sagradio je prije trista godina tadašnji gostioničar, koji je imao gostionicu kod crkve, a stalno je to učinio ne samo na slavu Božju, nego i obzirom na svoju kuću i na obrt, koji je tjerao. To je dakle bio početak sadašnje župske crkve u Sv. Martinu, a tim se razjašnjuje i zašto je bila sagrađena na najzadnjem kraju župe, u najvećoj blizini alma, po prilici jedan sat daleko od već nam poznatog i tada mnogo upotrebljavanog svetomartinskog

klanca. Služba Božja se u novoj crkvi u prvom stoljeću činila samo valjda *excurrendo* sa susjedne župe, i to najviše u nedjelje i blagdane. Tek mnogo kasnije za Josipa II. bila je podignuta u Sv. Martinu samostalna župa i naša crkvica je postala župskom crkvom. Uz crkvu prislonjen uz prvotnu kapelicu, a na strani evanđelja sadašnjeg presbiterija, nalazi se zvonik s crvenim jakim kubetom sa neobično debelim zidovima kao da su građeni za vječnost. Posvođena prostorija dolje u prizemlju služi za sakristiju. Gore nad svodom sakristije se nalazi crkveni sat, vise konopi od zvona, a tu je i ulaz iz zvonika u crkvu s raznom tamo nagomilanom stareži. Posebnog ulaza k satu i zvonima na zvoniku nije bilo ni iz sakristije ni izvani, nego je ulaz bio napravljen iz crkve i to tako, da je sva crkva tim bila iz temelja nagrđena. To je pitanje bilo tada riješeno veoma primitivno i ujedno za crkvu veoma nesretno. Uprav nad vratima, koja su vodila iz sakristije u crkvu, u visini svoda sakristije na zidu presbiterija na strani evanđelja učinjen je novi otvor i zatvoren vratima. Pred taj otvor u visini po prilici jednoga poda bio je učinjen preko čitave te strane iz dasaka jaki balkon, obojen tamno-zeleno i tamno-modro, po stilu potpuno bez značenja i samo na smetnju. Stepenice, koje su vodile odozdo na balkon, bile su također jake i široke, te se nisu u ničem razlikovale od stepenica, kakve vode iz tamošnjih seoskih kuća na zemlju ili iz staje u pojatu. Taj nezgrapni, kao

velika tamna drvenjara u presbiterij obješeni balkon rušio je potpuno svaki samo nešto skladni dojam crkve na gledaoca. Nedjeljom bi se rado tu popeli sedamnaestgodišnji seoski momčići i odatle kao iz lastavičjeg gnijezda gledali neposredno lica i kretnje ostalih vjernika u crkvi, stalno ne na nikakvu pobudu, nego na ne malu sablazan pobožnih. Toliko je, mislim, dovoljno znati o crkvenoj zgradi. Da je krov na njoj bio slab, da se zimi moglo nad crkvenim svodom klizati i da su zbog toga trpjeli izvanka i glavni zidovi crkve a unutra mjestimice žbuka opadala, kazano je već prije.

Više bi se dalo reći s umjetničkoga gledišta o nutarnjem uresu crkve. Pravim biserom crkve bio je — po sebi — glavni oltar. Potjecao je od početka 17. stoljeća, a bio je izrađen u t. zv. njemačkom renesansnom slogu. Bio je posvećen sv. Martinu i prvotno udešen za njegovu sliku. Sa strane slike su bili podnošci za kipove dvaju drugih biskupa, sv. Nikole i sv. Ruperta. Kasnije kad je slika sv. Martina zbog starosti izblijedila, bila je zamijenjena kipom sv. Martina. Pri prosuđivanju estetske vrijednosti oltara ne smije se nikako zaboraviti osobito na to, da je oltar u početku bio b e z s v e t o h r a n i š t a, jer se tada u svetomartinskoj crkvi nije trajno držalo Svetotajstvo. Tek kasnije, kad je crkva postala župskom, riješeno je pitanje, kako će se na glavni oltar postaviti svetohranište. Tko je to pitanje riješio, ne zna se, ali da ga je riješio sasvim po-

vršno i nesretno po crkvu, bilo je jasno pri prvom pogledu na oltar, kako ga je našao O. Antun.

U doba, o kojem govorimo, izgledao je glavni oltar svetomartinske crkve ovako. Glavnu pozornost je svraćalo na se svetohranište — ne svojom sasvim prostom izradbom, nego svojom nerazmjernom veličinom. Prema dojmu, koji je činilo na gledaoca, zauzimalo je možda tri četvrtine oltara, tako da su uza nj svi ostali dijelovi oltara gotovo iščezavali. Kad je O. Antun gledao na taj tabernakul, dolazila mu je na pamet usporedba lijepo odjevena čovjeka, koji je imao tako velik klobuk, da mu je dopirao sve do ispod brade. A i ti ostali dijelovi glavnog oltara, kad se uklonila slika, kojoj su prvotno činili krasan okvir, bili su nekako bez ikakve uzajamne i organičke veze, bez jedne ujedinjujuće misli, bez duše. Kad je bila odstranjena slika i u prazni okvir postavljen kip sv. Martina, ostalo je sa svake strane kipa još slobodnog mjesta. Da bi se te praznine nekako napunile, naslikao je bojadisar sobâ iz susjednog gradića dvije seljakinje s nosovima nakrivljenim prema gore u živo bojadisanom naduvenom kroju. Te dvije ženske imale su kredstavljati bl. Djevicu Mariju i sv. Barbaru, a bili su jedna s desne a jedna s lijeve strane sv. patrona crkve. U istoj visini kao kip glavnoga zaštitnika župe, bili su na oltaru, kako je već spomenuto, još dva druga kipa, sv. Nikole i sv. Ruperta. Sva ta tri kipa bila su O. Antunu sve do dna duše odvratna. Na kratkom zdepastom trupu bile su odmah glave, a na njima biskupske mitre. Uzalud bi ko na tim kipovima tražio vratove. Sama lica su se O. Antunu činila kao tip onih nelijepih opisa »popusina«, kako ih nalazimo u neprijateljskim romanima i pripovijetkama: bile su to ugojena, glupo napuhana lica, koja su s povišenog mjesta bešćutno i tvrdo gledala na puk, što im se molio. Na gozbi u Njegove Visosti uzvišeno društvo je zbijalo s njima šale (nije bilo u tom nikakve zle namjere), a sam župnik dugo i dugo nije mogao prema njima dignuti oči, da ne bi bio pometen u svojoj pobožnosti. Ta tri »sveca« su mu bila u cijeloj crkvi najodvratnija. Oni i onaj balkon u presbiteriju prvi su u njem potakli misao, da odlučno i brzo poduzme popravak crkve. Da je oltar i inače bio nagrđen starošću, prašinom i nečistoćom, ne treba posebno spominjati.

Često i dugo je stajao O. Antun pred glavnim oltarom ne znajući, kakav sud da stvori o njemu. Osjećao je, da je bolestan i smrtno nagrđen, te da treba liječenja. Ali gdje je uzrok njegove bolesti, kako bi se imao ozdraviti, to dugo nije mogao da nađe. Jednom, kad je opet u crkvi oltar promatrao gledajući ga sa svih strana, s raznih daljina i položaja, padne mu na pamet sretna misao, da ukloni s njega tabernakul. I odmah pripravi pobočni oltar bl. Djevice Marije, na kojem je također bio tabernakul, i prenese tamo Svetotajstvo. Zatim odstrani s glavnog oltara svijeće i svijećnjake, skine s njega oltarno

rublje i antipendij a također i kipove. Iza toga izađe iz crkve, pozove nekoliko snažnih ljudi i dade skinuti s glavnog oltara jaki, teški tabernakul na pločnik.

Prvo, što mu se pokazalo, bilo je »opušćenje na mjestu svetom«. Na oltaru, a osobito na mjestu iza tabernakula, bile su se nakupile ogromne hrpe prašine — u kraju, gdje je uzduh bio neobično čist i skoro potpuno bez prašine. Uz prašinu i u njoj bile su čitave zalihe pocrnjelih, nečistih voštanih otpadaka, stijenja od svijeća, te drugih i opet drugih raznih manjih i većih predmeta, koji su se možda već od vijekova tu nagomilavali. Našao je tu za svetohraništem i mrtvu lastavicu, koja se već na pola raspadala. »Bože, Bože«, promisli tjeskobno O. Antun, »a to je stan Gospodina, od kojega mi svećenici imamo sve, kojemu potpuno pripadamo — —.« Bilo mu je da zaplače, a ujedno se stidio pred tim laicima, koji su to čudno gledali. Izuje cipele i skočivši na oltar sam očisti, što se u taj čas dalo očistiti, ništa ne pazeći na to, da je izgledao kao da je prošao kroz dimnjak. Tad je tek sišao i očistivši ponešto svoje odijelo stao promatrati oltar.

Bože, kakvo je bilo njegovo iznenađenje! Sad mu se oltar činio kao krasna kitica, umjetnički napravljena od livadnog cvijeća. Nije bio bogat, ali je bilo na njemu ono nešto, što govori iz svake prave umjetnosti. Nije bio veličanstven, ali je pri svoj svojoj jednostavnosti imao nešto tako skladno i meko, tako srdačno i milo, da se

je srca hvatalo. Osobito na mjestima, koja su O. Antunu dosad bila skrivena tabernakulom i gdje su se još u potpunoj svježini sačuvale prvotne lijepe oltarne boje.

Već je znao O. Antun, u čemu je bolest glavnog oltara. U nezgrapnoj nerazmjernoj veličini tabernakula. Vidio je sad na vlastite oči, kako su bili dolje cijeli, krasno izrađeni dijelovi prvotnog oltara surovo otsječeni sjekirom, da se tu uzmogne staviti novi tabernakul. Kasniji »popravljači« hrama pogriješili su najviše u dvije stvari, što su odstranili s glavnog oltara prvotno stavljenu sliku i što su oltar okrnjili, da dobiju mjesta za novi nerazmjerno veliki tabernakul. E da uopće nisu nikad te »popravke« ni proveli!

Župnik već nije bio u dvojbi, kojim putem treba udariti, da oltar zasjaje u prvotnoj ljepoti. Prije svega treba napraviti novi tabernakul, mislio je u sebi. Primjeren slogom, da tako organički sraste s cjelinom. Ne prevelik nego radije malen, da opet ne ubije oltar na kojem stoji. Prijatan i da govori srcu kao i ostali dijelovi oltara. Ali nadasve lijep, da ljepota nadoknadi veličinu, jer on ima da bude srcem cijele crkve i da najviše k sebi privlači oči i duše svih, koji ulaze u crkvu. A mjesto kipa sv. Martina mora doći opet slika, da ostali dijelovi oltara ponovno dobiju zajedničko središte, oko kojega bi se sakupili i po kojem bi našli jedinstvo. I ona dva izobličena pobočna kipa moraju biti zamijenjena drugim — — Tako je promišljao O. Antun. Za

danas mu je to bilo dosta. Postavi opet na staro mjesto skinuti tabernakul, prenese u nj Svetotajstvo i povrati se u župsku kuću, pun novih planova, ali i novih — briga.

Malo dana kasnije nastavio je temeljitu reviziju drugih dvaju oltara u crkvi. Na strani evanđelja bio je pobočni oltar, koji je u svoje vrijeme izradio po prilici jednako vješt majstor i gotovo jednako umjetnički, kako je bio izrađen i glavni oltar. Bio je stalno poslije glavnog oltara najkrasnijim biserom crkve. Ali u kakvom se stanju i on nalazio! Bio je posvećen sv. Franji Ksaverskomu, ali nitko od župljana već to nije znao, a po slici to se nije dalo poznati. Sam starješina nekoga samostana, koji je tu češće pomagao, držao malo vremena prije čitavu propovijed o sv. Franji Serafinskom, koji je tobože na pobočnom oltaru sa strane evanđelja naslikan! I na tom nekad veoma krasnom oltaru falili su čitave vrijedni dijelovi, doduše neodsječeni sjekirom, ali uništeni starošću, sagnjili i istrunuli zbog vlage, otpali od cjeline i već nikad od nikoga ne nadomješteni. Taj prije bogati oltar slavnoga apoštola zapadne Indije doimao se kao polovična ruševina.

Treći i najkasnije napravljeni oltar, posvećen Bl. Dj. Mariji, bio je na strani poslanice. Potjecao je također iz vremena, kad je žiteljstvo Sv. Martina plivalo u obilju, te se prvotno i on isticao umjetnom i ukusnom izradbom. Ali ga je stigla sudbina veoma slična sudbini glavnog oltara. Slika Bl. Djevice na njemu s vremenom se je pokvarila, te ju je bilo potrebno popraviti. I ovdje je bio popravak izveden tako, da je mjesto nove slike, koja bi bila dostojna crkve i oltara, na oltar bila postavljena »pobožna« — karikatura, da ne upotrebim oštriju riječ. Prvotnu sliku je zamijenio »kip« Majke Božje Zellske, kojoj je »popravljeni« oltar bio posvećen. Razumije se, da je ovdje pomoću sjekire i pile »prilagođeno« ono, što je na oltaru pravo pristajalo slici i što se sada moralo nekako dovesti u sklad sa kipom. Jednom je O. Antun zatvorivši crkvena vrata podvrgao kip toga oltara temeljitoj pregledbi. Već unaprijed malo se nadao kod toga naći, ali je našao još mnogo manje. Pod bijelim plaštem s nepravim zlatnim i srebrnim uresima našao je sasvim običnu, glatku, na trokut odrezanu dasku. Na vrhu nad daskom bila je pričvršćena glavica. Bila je malo ljepša nego glavice lutki, s kojima se igraju djeca, samo što je ovdje predstavljala glavu Nebeske Kraljice. Nešto niže na lijevoj strani bila je druga manja glavica, jednake »umjetničke« vrijednosti, koja je imala biti glava božanskoga Djeteta. Obje su glavice bile urešene umjetnim cvijećem i nekakvim krunama, samo s tom razlikom, da je glava »Majke Božje« bila pokrivena ženskim vlasima, koji su bili tvrdo slijepljeni nekakvom mašću. Ipak je tih vlasi straga bilo malo, te je bilo vidjeti na miloj glavici veliku ćelu, koja je neugodno povrijeđivala estetski osjećaj. Još treću stvar treba napomenuti o

drvenom »kipu« Majke Božje. Na desnoj strani daske virio je drveni, rukavom odjeveni kóčić, koji se završavao ljudskom rukom. »Ruka« je držala žezlo i predstavljala milosti punu ruku Božje Majke.

Takav je bio oltar Marijin u crkvici Sv. Martina. I opet se napunila duša O. Antuna tugom i zlovoljom ne na puk i svetomartinsku crkvu nego na one, koji su imali biti puku pastiri i puni ljubavi, brižljivi i savjesni upravitelji crkve.

O ostalim ću stvarima u crkvi reći samo u kratko nešto. Još je bila u najboljem stanju propovjedaonica, inače dosta lijepa. Orgulje se uopće nisu mogle upotrebiti, i zato se kod službe Božje upotrebljavao pozajmljeni i jednako slabi harmonij. Put križa je imao četrnaest slika, koje već nisu ni zasluživale to ime, kad se u četrnaest malih okvira nije vidjelo drugo, nego pocrnjelo platno sa nekoliko ostataka predašnjih boja. Likove osoba na tim slikama bio je već davno uništio zub vremena. Veoma tužan utisak činilo je crkveno tlo. Bilo je iz prostog, kamenitog, neizravnanog kreča. Uvijek je bilo vlažno i nečisto, a dobro ga očistiti metlom ili krpom nije bilo moguće. Ljeti se na njem pokazivala tanana mahovina dajući mu nečisto žutu i slabo zelenu boju. Zidovi crkve bili su pokriveni mnoštvom raznih slika i sličica na platnu i na papiru, najniže vrijednosti i sa umjetničke i sa materijalne strane. Bio je u Sv. Martinu običaj, da je skoro svaka obitelj objesila u crkvi sliku »svoga« zaštitnika

ne pitajući nikoga za dopuštenje. Dosta prostrani presbiterij bio je zaposjednut suvišnim klupama, nagrđen nelijepim kipićima i raznim drugim »uresima«. Crkva već odavna nije bila obijeljena ni očišćena od prašine, sve je činilo dojam zanemarenja, neukusa, opušćenja. A bilo se je bojati, da će s vremenom propasti i ono, što u njoj bilo uistinu vrijedna, ako se ne poduzme brz i temeljit popravak.

O. Antun je odmah s početka pomišljao toga se najodlučnije prihvatiti. A odakle da nabavi potrebita sredstva? Takav je popravak nužno tražio tisuće. Da bi se religiozni fond odlučio provesti restauraciju crkve u nutarnjosti (to mu je najviše ležalo na srcu), tako kako je tu bilo potrebno i kako bi odgovaralo njegovu revnom nastojanju oko ljepote kuće Božje, nije bilo očekivati. Zadovoljili bi se s najnužnijim, najjeftinijim, najpovršnijim popravcima, a drugo bi ostavili, kako je bilo. Suviše njegova je župa bila tako siromašna, da ni za te najnužnije i najjeftinije unutarnje popravke nije mogla prinijeti dvije trećine, kad su i izvanjski popravci jednako tražili ogromne svote. A onda, kakva bi bila provedba tih popravaka pod upravom općine, gdje bi o tom odlučivali razni općinski poglavice i nesposobni seoski zanatlije? Koliko je zapao nedavno od općine poduzeti popravak župske kuće, a kako je sramotno i jadno izveden - - O. Antun se s pravom bojao, da bi kod sadašnjeg siromaštva općine novo popravljanje crkve moglo samo

dovršiti i učvrstiti vandalizam, proveden u crkvi predašnjim popravljanjem. Zato su sve njegove težnje odmah u početku išle za tim, da barem nutarnji popravak provede sam i naravno da se sam pobrine i za sredstva. Ali tim je navalio na se i beskonačne brige, kako da pribavi za to potrebne novce.

Ustanovi u župi društvo u svrhu sakupljanja novaca za popravak crkve. Tajno je pohranjivao svaki novčić, koji bi pretekao od crkvenih prihoda i za koji nije morao davati račun državnoj vlasti. U manjim crkvenim stvarima je trpio i oskudicu (nije bilo urednog misala, nije bilo pristojnih liturgičnih knjiga, nije bilo boljih paramenata), a samo je glavni cilj uvijek imao pred očima. Štedio je i na sebi. Njegov godišnji prihod iznosio je prema zakonu 1080 kruna. Uz to je imao dnevno dosta visoki misni stipendij. A on sam prema načinu svoga života nije dnevno trebao niti jednu krunu. Što mu je preteklo, pohranjivao je s dopuštenjem svojih starješina za crkvu. Katkad je njegova štednja mogla pobuditi dojam i sramotne lakomosti i biti drugim na sablazan. Tu pak nije oklijevao, da onima, koji su ga izazivali, da bi se nešto »više za se pobrinuo«, otvoreno reče, zašto štedi i mora štediti. I tad mu to već nisu zamjerali, premda se i tada našlo ljudi, koji su njegovo ponašanje nazvali ludošću. Na koncu se tako sakupila svota, koja je veoma dobro došla za njegove popravne osnove i poduzeća.

U glavnom je nastojao izvan svoje župe naći za crkvu velikodušnih dobročinaca. Uzvišena obitelj Njegove Visosti osim nekih sitnica dosad nije bila učinila za crkvu ništa. Njemu je pošlo za rukom odmah na prvu molbu dobiti 1600 kruna. Kasnije je iz istog izvora dobio još punih 1000 kruna. U biskupskom gradu uspjelo mu je uprav kao čudom, da iz jednog fonda dobije 400 kruna. Sam g. biskup je gradio na svoj trošak veliku crkvu i zato nije mogao dijeliti potpore za druga crkvena poduzeća. Ali u tom slučaju učinio je izuzetak i darovao mu oko 1600 kruna. Osim toga je imao O. Antun poznanstva u nekim plemićkim obiteljima i često boravio u bogatom Beču. I svim se tim koristio za svoje ciljeve moleći ili za novce ili za preporuku kod tvrtka i umjetnika, da mu barem jeftinije daju ono, što je morao za crkvu nabaviti. A osobito je jedno svojstvo imao O. Antun, koje je tako rijetko kod svećenika: znao je nadzirati poduzetnike, koji su za nj radili, ne samo da solidno i savjesno izvedu svoj posao, nego da ga ni u računima ne varaju. I tim posljednjim je neizmjerno olakšao svoju tešku zadaću. Ali o tom će biti govora na drugom mjestu.

Tako je promišljao, štedio, sakupljao, prosjačio gotovo tri godine, prije nego se dao na popravljanje, koje mu je toliko bilo priraslo duši. Novci, o kojima je bio govor, nisu se sakupili odmah u početku i uopće nisu bili tako stalni. I ono, što mu je obećala Njegova Visost, postalo

je najednom dosta sumnjivim, kad su njegovi činovnici upirali sve sile, da bi krivim tumačenjem zapriječili izvršenje riječi svoga gospodara. Prve dvije godine bile su nade u provedbu te osnove veoma nesigurne, a u nekim časovima je gubio gotovo svaku nadu. Ali je Bog bio s njim. Polako, polako su rasla njegova sredstva, ali su ipak rasla. A sa porastom sredstava i njegove su osnove dobivale određeniji oblik i čvršće tlo. Konačno je mogao početi osnove izvađati. Ni to nije bilo bez žrtava, pa ni bez borba, ali sve je svladao pomoću Božjom i svojih plemenitih dobročinitelja.

Popravak crkve. Pravi rad.

Onačinu, kako se negdje provode crkveni popravci, imao je O. Antun dosta žalosno iskustvo. Eto sama njegova sadašnja crkvica bila je uprav strašnim primjerom: od tri crkvena oltara dva, što su bila prvotno vrijedna umjetnička djela, bila su od kasnijih župnika, koji su popravljali crkvu, svedena na puke karikature oltara.

Negdje drugdje upravitelj crkve je sam naveo radnike, da kao »slučajno« bace jaku gredu na pobočni i naravno neukusni oltar, koji je poslije te katastrofe bio tako pokvaren, da je morao biti nadomješten novim. A novi je bio sa gledišta umjetnosti i ukusa — gori od staroga.

Poznavao je glasovito mjesto, na »poljepšanje« kojega su se u malo godina potrošile silne tisuće. Ali sve onako na sreću, bez osnove, bez ikakve jedinstvene više misli tako, da kad je

cjelina bila gotova, doimala se izobraženijeg posjetnika kao »hanačka svadba« ili bolje kao malogradski pazar. Niti jednog uistinu monumentalnog spomenika nije bilo tu vidjeti.

U krasnoj xnoj crkvi zapali su slikani prozori 120 tisuća kruna. O. Antun se jednom dao u tu crkvu zatvoriti i čitavo pô dana išao od prozora k prozoru, proučavao lik po lik, i našao je, da niti jedan nije bio ispravno izveden. Upravitelj te crkve je rekao: »Da bi Bog dao da krupa te prozore razbije, barem bismo ih se oslobodili - -« (Danas su bez krupe uklonjeni iz crkve.) Onaj, koji je te prozore izrađivao, oglašuje u svim crkvenim listovima kao prva firma za crkveno slikanje na staklu.

Jednom prije više godine trebao je za sakristiju t. zv. lavabo — prosti i dosta maleni, žuto obojadisani umivaonik. Uđe u prvi dućan sa crkvenim stvarima i upita za cijenu. »Dvanaest kruna« glasio je odgovor, a on budući u kupovanju još novajlija, uzme lavabo, međutim samo na račun. I pisani račun glasi na »dvanaest kruna«. Drugi dan je prolazio mimo velikog limarskog dućana. Samo iz radoznalosti uđe i pita, koliko zapada tamo među ostalim stvarima izloženi umivaonik, veoma sličan onomu, što ga je jučer bio kupio, i još nešto veći i ljepši. »Š e s t kruna«, kaže mu prodavačica — i O. Antun izlazi iz dućana ko hladnom vodom poliven.

Takovih je primjera znao O. Antun još više, iz domovine i iz tuđine, iz samostana i župa svje-

tovnih svećenika. Nisu nam služili na čast, a — oštećivali su nam, a katkada i gadno naruživali naše hramove i svetinje. Tim se razjašnjuje i to, zašto su njegovi sudovi o toj strani svećeničke djelatnosti bili oštri i ujedljivi. Bili su stalno i pretjerani i nepravedni, kad bi se imali razumjeti o svima. Donosim ih ipak, da se ne izgubi zrnce istine, koje je u njima sadržano barem za mlađe svećenike.

»Nema staleža«, govorio je svetomartinski župnik, »koji bi skuplje plaćao svoju glupost i komoditet nego naš!«

»Naručujemo komodno iz župskih ureda, mjesto da se osobno i na mjestu dogovorimo sa prodavačem.«

»Činimo sve narudžbe bez stalnog plana, barem bez plana potanko i duboko promišljenog.«

»Ne možemo kontrolirati ono, što nam se šalje za crkvu, niti sa strane umjetničke niti sa strane cijene. Ali često plaćamo užasno velike cijene za vašarsku robu, kojom onda zapremamo svetinju Gospodnju.« (Pri tom se je uvijek s gorčinom sjećao, kako je za starinski glasoviti hram u Y. natrag godina veoma »agilna«, dapače do dosade nametljiva češka tvrtka prodala oltar za 5000 kruna. A bila je to jadna, posve stolarska radnja, za koju bio bi platio jedva deseti dio te svote — — —)

Ali gdje su nadležne crkvene vlasti, koje nadziru takve popravke? Znao je, da nekoje od njih razvijaju na tom području veoma blago-

slovnu djelatnost. Ipak u cjelini nije o toj uredbi imao — preveć laskavog mišljenja. Ograničuju se više na to, što se u crkvu ne može pripustiti. Ali pozitivni poticaji s te strane bivaju svakojaki, nepraktični, šablonski, kao gotovo sve, što dolazi od »zelenog stola«. Često ne znaju da razlikuju crkvu Božju od muzeja. Dušom svakog popravnog rada u crkvi ostat će uvijek više manje sam župnik, ne kao da bi imao i mogao sve sam razumjeti, sam o svem odlučivati, nego zato što mora nastojati, da bi uza se imao druge u tom iskusne ljude, a glavno zato, što — mora znati ozbiljnost, interes, strogu savjesnost i energiju svog duha prenijeti i na sve one, kojima taj popravni rad povjerava. To je bilo mišljenje O. Antuna o toj važnoj stvari, a po njemu se i sam najsavjesnije vladao.

Odmah od početka je imao pred očima strogo određeni cilj. Sabirao je novčić po novčić, ali se jednako odmah s početka starao i za to, da u zgodan čas bude mogao zauzeti stalno i jasno stanovište kako prema radnjama i njihovoj izvedbi, tako prema tvrtkama, s kojima je ugovarao, da bi i kod samog rada neprekidno mogao kontrolirati ono, što je izvedeno, te odobriti, što vrijedi, a odbiti, što ne vrijedi.

Poštujući crkvene zakone, najprije se obratio na ured, za to od biskupa određen. Pribavio je dakle potrebne fotografije i naumice izbjegavajući dugi put birokratskog pismenog rješavanja, htio je da osobno pođe u sijelo biskupije. Prelat kustos N., na kojega se imao obratiti, bio je i preko granica na glasu kao vještak u umjetničkim stvarima, ali je bio raznim poslovima uprav zagušen. Primio je seoskog župnika dosta rastreseno i, kako se činilo, gotovo nestrpljivo. Uopće je bagatelizirao seosku crkvicu i pitanja, koja su se na nju odnosila. Predlozi, koje je učinio, O. Antuna su uprav uvrijedili svojom površnošću i svojim malim ukusom. Kasnije je o tom predmetu češće raspravljao sa svjetskim ljudima i u pravom smislu stručnjacima, ali nijedan ga se nije dojmio tako slabo i jadno kao ona crkvena instanca. Vratio se u svoje gore pometen, ako ne pokoleban u svojim osnovama. I u toj svojoj malodušnosti pisao je onomu prelatu onako, kako je osjećao, i ne opažajući, da piše neotesanosti. Pisao je po prilici u ovom smislu: »Vidim, da će do popravka svetomartinske crkve jedva doći. Imao sam doduše srčanosti da ovdje provedem ono, što je najteže, čega bi se tko drugi na mom mjestu jedva usudio prihvatiti: skupio sam novac potrebit za popravak crkve. Ali hoću li poslije toga imati odvažnosti otirati kvake na vratima velike gospode i dati se na koncu možda još moralno izbaciti, to zbilja ne znam.« - Kasnije se O. Antun sam stidio za tu neotesanost, koja nije bila namjerna, nego mu je izbjegla u časovitom uzbuđenju. I na čast toga velikog i inače veoma zaslužnog gospodina treba spomenuti, da se zbog toga nije ni malo srdio. Dalje se nije starao za

svetomartinsku crkvu i O. Antun je imao barem s te strane u buduće mir.

Tražio je savjeta drugdje i tražio ga je marljivo i savjesno. Prema gore pak nastojao je da se pokrije glavom biskupije. Potanko je razložio biskupu, kakve osnove ima, s kim se savjetuje, tko i kakve mu je učinio ponude, kakva je sredstva sakupio. A biskup je u nj imao toliko povjerenja, da mu je bez dugih formalnosti sve dopustio. Sve dakako s vremenom, korak po korak.

Kad nije uspio u biskupskom gradu kod ureda, koji je bio formalno za to uređen, obratio se je O. Antun drugamo. Bio je često na putovanjima i tad je često pohodio poznate mu stručnjake u crkvenoj umjetnosti. Svjetovao se je u Beču, u Pragu, u Salzburgu, u Štajerskom Gracu, pošao je dapače i do Münchena. Jedan susjedni župnik mu se u oči izrugao, kakva čuda čini radi jedne seoske crkvice; ali svetomartinskomu župniku bilo je uprav siromaštvo tamošnje crkve i stanovništva, kojemu je pripadala, još jačim poticalom, da provede što temeljitije i ljepše popravke, koji bi kroz stoljeća imali biti izvorom pobude i podignuća za cijelo mjesto. I čudnovata stvar, sami pravi stručnjaci su priznavali, da je to »težak problem«, osobito kad ih je pitao, kako da preuredi glavni oltar i drugi pobočni. Razlagali su, svjetovali, nekoji se i ugibali, međutim on nije dobio određenog odgovora. Uza sve to O. Antunu su u razgovorima s njima mnoge stvari postale jasnije i određenije.

Još u tom stadiju razmišljanja i svjetovanja obrati se on na dvije prve crkvene firme, jednu bečku, drugu u sijelu biskupije, razloži im svoje osnove i zamoli ih za nacrte. Podale su mu svoje proračune, koji su se razilazili za malenkost, samo za 3000 kruna. Doduše je skuplja firma činila dojam kao solidnija. Odlučio se dakle za skuplju, ali ne odmah, nego tek tada, kad je bio stavku po stavku u njezinoj ponudi podvrgao neumoljivoj pismenoj kritici. »Sviđaju mi se Vaši nacrti«, pisao je na koncu, »i bit će mi od srca žao, ako ne budem mogao posao povjeriti Vašoj firmi. Ne ću da Vas stiskam u cijeni, ali ne mogu drukčije. Moja je crkvica siromašna, na sve strane treba popravaka, a ja moram svaki novčić gotovo isprosjačiti. Ili snizite svoje cijene (ali nipošto na štetu solidnosti) ili ću biti prisiljen, da pođem drugamo — —« I oni su svoj proračun snizili tako, da je O. Antun mogao biti veoma zadovoljan. Ostali su do danas iskreni prijatelji i međusobni štovatelji.

Brzo iza sklopljenja obveznog ugovora poslala je tvrtka svoje nacrte za popravak glavnoga oltara. Bili su crtani od poznatog auktoriteta u crkvenoj umjetnosti, od prof. B. Ime i osoba auktora doduše su imponirali O. Antunu, ali nacrti, nacrti ga nisu nikako mogli oduševiti. Opet je putovao, opet se dopisivao, opet se svjetovao, ali nije mogao ni do čega stalna da dođe. Skupio je sve i poslao u München društvu za kršćansku umjetnosti moleći za njihovo mišljenje. Iza ne-

kog vremena dođe lakonski odgovor: »Radije nek oltar ostane, kakav je sad, nego da bude popravljen prema predloženim nacrtima.« To je odlučilo. Nacrti gospodina profesora odoše u koš i O. Antun prihvati se stvari sam. Pođe u Beč u glavnom radi toga i potraži profesora C. Taj se zamisli nad nacrtima. »Težak problem. Ali imam uprav u tisku umjetničku povijest katedrale N-ske, oprostite, ne mogu se tim dalje baviti.« Na to O. Antun pođe u kraljevski muzej za umjetnost i uputi se ravno knjižničaru. »U neprilici sam. Treba mi knjiga, koja radi o njemačkoj renesansi, molim Vas, potražite mi nešto — —« Činovnika je zanimao slučaj O. Antuna i na koncu mu je dao veoma dobar savjet. Na savjet toga gospodina uputi se dakle O. Antun k ravnatelju austrijskoga umjetničkog muzeja, državnomu savjetniku S. Kad je vidio fotografije oltara, kakvi su prvotno bili, veoma ih je pohvalio. »Takovi oltari i tako čistog sloga nalaze se samo još u kraju oko M.«, doda i mnogo preporuči župniku, da nastoji da ih sačuva. Zatim ga odvede gore u knjižnicu muzeja. Tu izvadi krasno izdanje crkvene umjetnosti bavarske u nekoliko velikih folijanata. Tu su bili savjesno izvedeni nacrti oltara, kipova, propovjednica, svetohraništa, i mnogi su od njih na dušu neobično djelovali. Gospodin državni savjetnik sam je pomagao O. Antunu tražiti, što bi bilo zgodno za njegovu crkvicu. Na koncu su se odlučili za uzorke proste, ali i umjetničke i veoma ugodne

kako za tabernakul, tako za kipove i ostale potrebe svetomartinske crkvice. I to je bilo dozvoljeno O. Antunu, da može sa sobom uzeti cijeli dragocjeni folijant i slobodno ga kod sebe zadržati, da ga pošalje tvrtci, da ona prema njemu izvede popravke — —

Naumice sam potanko opisao savjesnost O. Antuna u poslu popravka crkve. Možda će više nego jedan brat svećenik ovdje naći svoj primjer ili barem svoju utjehu. Zato pravu izvedbu popravka crkve mislim prikazati samo u nekoliko crta. I kad je bilo sve do najmanje stvari ugovoreno, pripravljeno, ostajale su još posebne mjesne prilike, koje su veoma oteščavale provedbu popravaka. Na milje okolo nije bilo uopće zanatlija, a još manje vještih. Trebalo je dakle sve radne sile nabaviti od druguda, većinom iz Beča a jedan dio iz jednako udaljenog sijela biskupije. Od najmanje do najveće stvari, n. pr. za pločanje crkve cigle, šamotke*), kasnije slike, kipovi, sve se moralo dovažati sa željezničke stanice, koja je 6 do 7 sati udaljena (bliža postaja je samo za osobe), po grozno kamenitim putevima, nad strmim obroncima, pokraj razbješnjelih voda. Uz to tamošnji seljaci nisu imali kola ni drugih prevoznih sredstava, uređenih za takove terete. Koliko je župnik imao brige, da se ne bi što oštetilo ili od kiše ili od pada ili od kojeg drugog nesretnog slučaja, dok je često

*) Ploče od tvrde pečene gline. (Prev.)

imao na stotine i stotine kruna skupo kupljenih crkvenih stvari postavljenih na ta kola. Nije mu ostajalo, da plati prevoz. Morao je dakle od seljaka do seljaka, od jednoga kraja mjesta do drugoga svaki dan kroz sedmice ići, prositi, ustanovljivati red vožnje, morao je nekada i osobno ići na kolodvor radi iskrcanja robe — bilo je dana, da je za svakakova vremena skoro od jutra do večera proboravio na tim putevima, često samo o komadiću sira i o vodi, koje se nekad iz cijevi pred kućom napio. Kad bi pak u večer umoran pao na postelju, tu bi ga opet zaokupile druge brige, da li će provedba biti učinjena na opće zadovoljstvo, da li će doteći novca, kako će platiti ovaj ili onaj račun — i san je dugo bježao od njegove zabrinute i bolne glave. A niti onda, kad je najintenzivnije radio za dobro sebi povjerene župe, niti tada nije našao sveopćeg priznanja, dapače morao se boriti proti zlobi u župi i u uredima.

Bilo je već rečeno, da je O. Antun odmah u početku, osobito borbom proti konkubinatima i proti alkoholizmu, razdražio proti sebi moćnu stranku u općini, kojoj je pripadao i ne baš značajni načelnik i njegovi prvi savjetnici. Ti su sada proti njemu tajno među pučanstvom rovarili, da tobože uopće ne treba tih popravaka, da će O. Antun njihovu dragu crkvu upropastiti (o njegovoj nerijetko bezobzirnoj energiji kolale su u općini gotovo priče), da će nagomilati suvišnih dugova, koje će tad morati platiti općina itd. Nije

im bilo teško naći vjere, jer je tamošnji narod uistinu bio uvjerenja, da je njihova župska crkva veoma lijepa (susjedna crkva, u koju su također katkad išli, doimala se još žalosnije), a osim toga uopće nisu mogli ni iz daleka predstaviti, što novo ima u crkvu ući, već su samo slušali što se iz nje ima odstraniti. Bilo je seljaka, koji su svomu župniku kod popravka crkve uskratili potpuno svaku pomoć. I to nije bilo još sve. Svoje su nelijepo ponašanje okrunili, kad su O. Antuna — tužili kod c. k. okružnog poglavarstva.

Prvi popravak svetomartinske crkve, u onim prilikama od svih najteži, ticao se novog crkvenog poda. Drugi se odnosio na one stepenice u presbiteriju, koje su imale biti odstranjene. Taj posljednji popravak proveo je O. Antun tako, da je dao probiti svod sakristije, da dobije mjesto, kroz koje će se ulaziti k satu i zvonovima. Vrata pak, kroz koja se je prije sa onih stepenica ulazilo nad sakristijom, dao je zazidati, a stepenice ukloniti. Već tim je crkva neizmjerno dobila. Razumije se, da se O. Antun nije usudio, da te popravke provede na svoju ruku. Od prigode do prigode je sve pokazao kotarskomu inžiniru i već unaprijed se osigurao njegovim pristankom, premda nije za to tražio formalne komisije, jer je stajala mnogo novaca. Osim toga još se je u kratko prije toga o svemu obavijestio kod dvorskog graditelja u Beču.

Kad su dakle obadva ta posla bila u najljepšem toku, tad se najednom pojavi gospodin

»Bürgermeister«. Sa službenim licem počeo je ispitivati o zamišljenom radu, o dobivenoj dozvoli, a htio je i da zapovijeda, što se smije i što se ne smije. O. Antun ga mirno sasluša i ne davši mu ni odgovora pođe svojim radnicima. Znao je, što pohod načelnikov znači, i po njegovom odlasku je još više tjerao s poslom naprijed, da sve bude svršeno prije nego počnu posredovati uredi.

I počeli su. Treći dan (to je bila kod tamošnjih poštanskih i putnih prilika jedino moguća brzina) dođe O. Antunu od poglavarstva preporučeno pismo. U njemu je bio strogi ukor, što provađa popravak crkve bez službene privole, da je prolomom svoda u sakristiji sam zvonik u pogibli, da se sruši itd. Na koncu je bila kategorička zapovijed, da ustavi sav rad oko popravka do odluke komisije. Ta komisija je imala doći malo dana kasnije. Župnik je odgovorio jednako odlučno i oštro. Opisao je popravke, koji su se uprav tada izvađali i prikazao je smiješnost tužbe, da bi se zvonik zbog njih mogao srušiti. Nabrojio je imena profesorâ stručnjakâ, bečkih državnih savjetnika i upravitelja muzeja (nije zaboravio ni na dvorskoga graditelja), s kojima je u vezi i po kojih se uputama vlada, spomenuo je i svoj privatni razgovor sa kotarskim inžinirom, koji tada nije bio u mjestu. I svršio je ovako: »Mislim dakle, da ni sa stvarne ni sa formalne strane nije propušteno ništa, što traži umjetnička i inače u svakom pogledu pouzdana izvedba popravaka u crkvi. Jedini, koji bi imao razloga da

bude nezadovoljan, jest sv. Bureaukratius . . . U cijeloj okolici na daleko nije mi poznata tako zanemarena, a djelomice već trošna crkva, kao crkva svetomartinska. Bila je dužnost općine a možda i c. k. ureda da ne dopuste, da ta crkva bude u tolikoj mjeri zapuštena. Nitko se nije javljao, kad je prijetilo — opušćenje hrama Božjega. I tad je izveo sadašnji svetomartinski provizor gotovo luđački posao: prosio je u dobrih ljudi u dalekoj tuđini, preuzeo je na se teške osobne žrtve i stradanja, da na vlastiti trošak provede popravke, koji su kroz malo godina neizbježivo morali pasti na općinu i na c. k. državne blagajne. Nije pri tom mnogo računao na zahvalnost i priznanje domaćega pučanstva, ali je mislio, da je barem siguran sa strane c. k. ureda. Je li se u tom prevario? Gotovo se čini, da jest, kako se vidi iz posljednjeg dopisa c. k. okružnog poglavarstva. Bilo bi to žalosno, ali ga ne bi uplašilo . . .«

A posljedica toga dopisa? Najavljena istražna komisija bila je brzojavno opozvana. Načelnik je u prisutnosti župnika dobio po »nosu«. I O. Antun je otada imao mir. Više se nije nitko usuđivao da mu dosađuje. Kad je svetomartinski župnik po prilici godinu kasnije učinio na okružnom poglavarstvu posjet radi odlaska, gospodin poglavar iskrenim i srdačnim riječima žalio, što odlazi iz područja poglavarstva, te je zatražio i njegovu novu adresu, da bi mogao s njim ostati u vezi.

Rad oko popravka u crkvi trajao je od proljeća do jeseni. Gotovo neprekidno su se u župskoj kući izmjenjivali zanatlije, pozlaćivači, a s vremenom i umjetnici. Ali kad se je na planinama već pojavio prvi snijeg i kad je posljednji radnik ostavio već negostoljubivu velikobističku dolinu, tad je nutarnjost svetomartinske crkvice bila kao promijenjena. Nestalo je iz presbiterija ružnih stepenica i s velikog oltara oblih likova nakaznih »svetih biskupa«. Nestalo je također s Gospina oltara načičkano drvo s ćelavom glavicom »Djevice Marije«. Na glavnom oltaru je bilo novo, sve pozlaćeno svetohranište, ne veliko, ali tako fino izrađeno, da je pri pogledu na nj srce u grudima od radosti zaigralo. Sjekirom negda otkinuti dijelovi izvornog oltara bili su nadomješteni novim radom. I u izvorni okvir na oltaru bila je postavljena nova umjetnička slika sv. Martina. S obje njegove strane bili su postavljeni jednako novi kipovi sv. Nikole i sv. Ruperta. Sav se je oltar sjao u izvornim bojama i u novoj pozlati. I pobočni oltari su sjali i gledali na vjernike krasno kao djevojke. Sa crkvenih zidova su iščeznule razne slike i sličice, a bio je obješen na nje samo novi put križa. Iz presbiterija je bila izbačena suvišna starež, novi crkveni pod sjao se kao staklo, klupe su bile očišćene i djelomično popravljene. Preostajalo je još provesti i vanjski popravak, koji je ostavljen općini i vjerskoj zakladi. Potrebne korake učinio je na vrijeme O. Antun sam, a pošto je mogao pokazati

na nutarnji popravak, razmjerno je lako postigao, što je još izvani želio. Samo daščice (Schindel), potrebne za krov crkve i zvonika, isprosio je još kod vlastelinstva, da i tu općini olakša posao i smanji trošak. I za nove orgulje je imao već najveći dio potrebnih novaca sakupljen.

Kad je pri svečanosti posvete novih dijelova crkve gospodin dekan, koji je bio iz daleka doveo veliku procesiju stranih učesnika, krasnim riječima razlagao značenje onoga, što je bilo učinjeno, nije bilo nikoga, koji se tomu ne bi radovao. Stari seljaci su plakali od radosti, što im je crkva sad tako lijepa i govorili su župniku, da nisu držali, da je nešto takovo moguće.

Otada je O. Antun bio pobjednik na svim linijama. Štogod je gdje bilo gorčine i nesporazumljenja između duša i upravitelja duša, sve je bilo izravnano tim jedinim činom. Sad su priznavali žrtvu, koju je za njih učinio, po njoj su mjerili ljubav, što ju je prema njima imao. Crkva mu je bila prvi i najbolji saveznik u daljem upravljanju njihovih srdaca i njihovih duša.

Pastirski pohod. Priprave i prvi dan pohoda.

Uprav posred rada oko popravka crkve, oko 13. srpnja, pao je u Sv. Martinu generalni biskupski pohod. Nije došao naglo, naprotiv imao je O. Antun cijelu godinu unaprijed službenu obavijest o njemu u rukama. Mogao se dakle pripraviti mirno i bez žurbe na dolazak svoga biskupa i obzirom na puk i školu, i obzirom na crkvu i svoje kućanstvo. A to je uprav i bio razlog, zašto je u toj biskupiji načelno uvijek cijelu godinu pred početkom pastirskih pohoda bio javljen svim župnicima, kojih se to tiče, njihov slijed, dan i raspored. »Da pojedini dušobrižnici mirno i bez žurbe urede, što je potreba, stave u red crkve, kaleže, crkveno ruho, da već unaprijed temeljitije izvježbaju u nauku kršćanskom školsku djecu i odrasle vjernike, i tako što više prinesu, da se savršenije i svestranije postigne svrha pohoda.«

Uostalom bile su u biskupiji i neke druge naredbe, izdane posebno za pastirske pohode, koje su se O. Antunu veoma sviđale. Tako je bilo uvedeno, da za vrijeme pastirskog pohoda budu iz katekizma od župnika ispitivana ne samo djeca nego i odrasli. Dakako da taj ispit odraslih za vrijeme pastirskog pohoda nije mogao doći naglo i nepredviđeno, nego je pretpostavljao posebnu pripravu sa strane puka i svećenika. Dalje izdao je Ordinarijat formalni proglas, da je dovoljno, kad školska djeca uopće pri pastirskom pohodu znadu samo sadržaj maloga katekizma. Naravno da je svaki svećenik nastojao da kod djece postigne više, ali to određenje najmanje mjere vjerskoga znanja nemalo je prinosilo tomu, da su vjeroučitelji mirnije i sigurnije čekali vizitacijski ispit z vjeronauka. O hrani je bilo naređeno, da se uvečer smije uz juhu dati samo jedno jelo i jedno piće — pivo ili vino. Za objed su se osim juhe smjela pripraviti dva jela, a bilo je dopušteno uz pivo i vino. Ali svako drugo jelo, pod kojomgod izlikom dano, bilo je strogo zabranjeno, kako za biskupa, tako i za svećenike, koji su s njim došli.

Čim je dakle O. Antunu došla službena obznana o pastirskom pohodu slijedeće godine, najprije je počeo puk vježbati u katekizmu. Uredio je stvar tako, da je svake nedjelje uzimao s pukom u crkvi dva ili tri pitanja iz katekizma, katkada i više ili manje. Prije i poslije propovijedi bi ustanovljeno pitanje pročitao glasno i

slobodno s propovjedaonice. Zatim bi ga puku kratko i jasno rastumačio. Dalje ponovno stavivši to pitanje, sam bi na nj odgovorio doslovno po katekizmu. A istom tada napućivao puk, kako će odgovarati, i vježbao je s njima odgovore tako dugo, dok bi mu sva crkva odgovarala kao jedna usta. Bila je to izvrsna i za tamošnju župu osobito blagoslovna uredba. Razumije se, da nije bilo moguće naučiti sva pitanja katekizma. Ali su se birala samo najpotrebnija pitanja i za vjernike prema mjesnim prilikama najpraktičnija. Prigodom pastirskog pohoda ovisilo je o samom župniku, koja će pitanja dati puku, i naravno svaki je župnik pitao samo ono, što je kroz cijelu godinu s pukom vježbao.

To je bila gotovo jedina priprava, koju je kroz cijelu godinu O. Antun posvećivao budućem pastirskom pohodu. Drugih nije bilo mnogo. Za matice i slične pismene stvari nije imao posebne brige. Te su bile u redu. U školi je radio mirno, kao i dosad. Znao je doduše, da biskup pri pohodu gotovo isključivo pita samo iz katekizma, ali je uza sve to ostao kod svoga načina poučavanja u nauku vjere. Nije u ničem ograničio gradiva niti iz biblijske povijesti niti iz hagiografije niti iz liturgike niti iz drugih praktičnih strana nauka vjere. Neću, da moja djeca pred biskupom igraju ulogu paradnih konja, ponavljao je često i odlučno, i ostao je kod metode, koju je za djecu smatrao najkorisnijom. Popravci crkve su već bili ugovorena stvar, samo je neke od njih pospješio

i uredio obzirom na vizitaciju. Iz Beča mu je poslala gospođa profesorova krasni i veliki oltarni sag. Drugi bečki dobročinitelji radosno su ga iznenadili lijepim bojadisanim tapetima, koji su bili dovoljni za cijeli presbiterij. Iz sijela biskupije paramentno društvo darovalo mu je cijelu zbirku crkvenoga rublja i veoma pristojnih crkvenih odijela.

U svibnju, malo prije nego je biskup počeo pohoditi biskupiju, O. Antun pođe k njemu u sijelo biskupije. Nadpastiru je bilo ugodno, kad bi dušobrižnici, koji bi do malo imali pastirski pohod, došli još posebno k njemu u residenciju, da se osobno dogovore o svemu, što je još bilo potreba. Kod tog pohoda biskup je iz vlastitog poticaja O. Antunu zapovijedio, da obzirom na udaljenost Sv. Martina nema ići da ga pozdravi ni na dekanat niti na koju drugu župu, nego da ima ostati kod kuće i urediti, što mu se još učini potrebitim. O. Antunu je to bilo ugodno i zadovoljan se povrati u svoju župu. Tim je bila svršena »dalja priprava« na pastirski pohod. - Preostajala je za tako mnoge svećenike neugodnija još bliža priprava. Ni zbog te se nije O. Antun mnogo uznemirivao.

Neposredno pred vizitacijom držao je puku o njoj dvije propovijedi, u kojima im je srdačno i prosto rastumačio značenje toga događaja ne toliko za biskupa ni za njihova župnika koliko za njih same i za njihovu djecu. O slavolucima i sličnim stvarima nije rekao niti jedne riječi.

Poticao ih je osobito na to, da u velikom broju dođu u crkvu (bila je upravo kosidba sijena) i da upotrebe tu milost, da očiste svoja srca u sv. sakramentima. Javio je potanko raspored za obadva dana pohoda, kazao je, koliko će svećenika i u koje vrijeme ispovijedati itd. Ostalo je ostavio njima samim. Pouzdavao se je u nje i držao je, da ga ne će osramotiti, a i kad ne bi bilo vanjskih uresa u mjestu — već unaprijed nije polagao na to nikakve važnosti. Sam se je brinuo, kako da primi biskupa i svećenike u župskoj kući i da pristojno uresi crkvu.

Radi primanja i opskrbe u župskoj kući pošao je gospođi gostioničarki na Pustinji. Bila je veoma vrijedna žena, u općini ljubljena i štovana, a uz to dobra kuharica. Nju je zamolio, da za vrijeme pohoda kod njega preuzme malo zahvalno mjesto župnikove gazdarice. »Dajem Vam punomoć«, reče joj, »uredite, kupite, što i kako Vam se bude činilo potrebnim! Iza pohoda ćemo učiniti račun.« - »Nije mnogo toga, što će mi trebati«, odgovori, »samo zelen i govedinu dovest ću iz grada. Pred pohod mi sami ćemo ubiti tele, teletinu ću dakle imati svoju, a za ostalo će se pobrinuti dobri ljudi.« O. Antun je bio potpuno zadovoljan i samo joj je još to javio, da je i Njegova Visost za pohod darovala lijepog srndaća. I kako su ugovorili, tako je i bilo. U srijedu poslije podne, malo prije dolaska biskupova, došla je na svojoj kočijici gospođa gostioničarka i dovezla govedinu, teletinu, a možda i tanjure

i zdjele. — O. Antun nije imao vremena, da se za to zanima. Dođoše druge seljakinje i njihove kćeri i donesoše skorupa, mlijeka, masla, jaja, brašna, soli i drugog, što je za kuhanje potrebito. Za malo je u osirotjeloj župskoj kuhinji praskala vesela vatra, župskom kućom se širio miris kave (kako bi ženske mogle biti bez kave! mislio je O. Antun) i u cijeloj zgradi je bilo živo i bučno.

Župnik se je tomu uistinu radovao, ali je nastojao, da se sam ne upliće u kuhinjske poslove, jer je i bez toga imao dosta svoga posla. Briga, što se ticala župske kuće, bila je gotovo sva ženska. Druga se ticala župske crkve, i tu je on preuzeo osobno.

Crkveni poslužitelj je bio već star i na nj se nije mogao osloniti. Sam je župnik morao na sve misliti i prema potrebi sam svuda ruku staviti, ako je htio da crkvica pri pohodu bude dostojno izgledala. Desnom rukom bio je O. Antunu tih dana u svim tim brigama već poznati i taj put uistinu »genijalni« postolar. Skupa su tražili u šumi mlade, vitke, uprav u najbujniju zelen odjevene jele, i skupa iz šume kući donijeli. Na pristranku nad crkvom kao razlivena krv crvenili su se grmovi alpskih ruža, na livadi je bilo puno cvijeća, da se srce smijalo — iz toga se dalo napraviti kitâ do mile volje. U crkvi se sjao novi pod u svojoj prvoj nepokvarenoj ljepoti. Uzduž zidova presbiterija objesiše crvene ko vatra zidne sagove, a oko njih razastriješe fini novi sag. Postavili su kao o Božjem danu po crkvi

jelâ, same oltare okitili cvijećem — i crkva je bila pripravljena na dolazak vrhovnog pastira.

Nije falilo ni slavoluka. Jedan su postavili sami župljani odmah na ulazu u župu u Pustinji, drugi u Mešnoj, a treći pred hrpicom zgrada i stanova, što su sačinjavali pravi Sv. Martin. I na čast tamošnjih župljana treba reći, da su svi slavoluci bili ukusni, učinjeni od bujnih zelenih hvoja, s veselim bojadisanim vrpcama, s natpisima, koje su župljani doduše još odavna čuvali, ali srdačnim, koji su se i tuđim gostima veoma sviđali. O. Antun se malo ili ništa za to brinuo, dapače oba udaljenija slavoluka vidio je — tek poslije pohoda.

Ali ipak je radi toga bio nešto tašt i svomu je »genijalnomu postolaru« platio, dakako poslije pohoda cijeli — forint skupa za pomoć u crkvi i za rad oko svetomartinskog slavoluka. Je li se on po svomu malo časnom običaju u redu »namazao«, ostalo je O. Antunu za uvijek sakriveno.

Bila je srijeda, oko tri sata i pô poslije podne, kad je O. Antun u bijeloj roketi i sa štolom s procesijom izašao pred mjesto da pozdravi vrhovnoga pastira biskupije i svoje župe. Biskup nije primio ponuđene kočije i imao je biti čekan kod posljednjeg slavoluka, koji je od crkve bio prvi. Dan je bio nešto oblačan, ujutro je padala kiša i po cesti je još bilo vidjeti lokvice vode. Ali cijela je dolina mirisala jakim mirisom alpskoga sijena, i jako zelenom bojom polivene gore

gotovo su se slivale s tamnim oblacima na nebu i sa sjajnim modrilom nebeskoga svoda, koje se je na mjesta vidjelo. Bilo je ipak u taj čas raskošno krasno, iako to nije bila vesela ljepota alpskog sunčanog dana.

Na zvoniku radosno zacilikaše nevelika zvona. Uzduž potoka, gdje se je iza bujnih jasika savijao put, pokaže se crna hrpica ljudi. Naprijed visoki koštunjavi lik biskupov, a njemu na lijevu gospodin dekan. Za njima je koracao biskupov ceremonista, dobro poznati O. Antunu župnik slapnički, a s njim i župnik velikobistrički. Najposlije nosio je jedan čovjek dosta veliki biskupov putni kovčeg. To je bila cijela biskupova pratnja. Biskup je imao na sebi crni, modro orubljeni talar i jednako crni široki klobuk; noge su mu bile obuvene u jake gotovo seoske cipele.

Kod slavoluka pozdravi župnik biskupa i pratnju kršćanskim pozdravom: »Hvaljen Isus« i doda: »Dobro došli, Presvijetli!« I poljubi mu s poštovanjem ruku. Drugoga pozdrava nije bilo ni ovdje ni kasnije; to nije bio u biskupiji naprosto običaj. - Dok se O. Antun pozdravljao s drugim pridošlim svećenicima, okružiše njegovi župljani biskupa ljubeći mu ruku i povjerljivo i veselo gledajući na nj. Biskup je skoro sa svakim od njih ljubezno progovorio, svakoga opazio. Zatim se stavi procesija opet u red, a biskup izvadivši krunicu sam je prvi počeo visokim glasom: »U ime Oca i Sina ... Vjerujem u Boga ...« itd. Moleći izmjenično dođoše do

župske crkve. Kod ulaza u nju nije biskupa pozdravio pijev »*Ecce sacerdos*«, ali zato se ugodno doimala inače mračna crkvica svojim, istina, prostim ali samoniklim uresom. Svježe zelenilo stabala miješalo se s krvlju zidnih sagova, s modrim finim uzorcima pločica crkvenog poda, sa šarenim cvjetovima na sagu. Po bogatim kitama rododendra i nigritela razlivalo se zlatno svijetlo svijeća i kandila. Bile su to pune, jake boje, koje su se tu slivale u jednu cjelinu, gotovo fantastičnu a ipak krasnu, i nehotice sjećajući u toj fantastici na marijansku crkvu krakovsku, slikanu od Matejka. I svuda po crkvi bio je razliven miris šume i miris alpa, miris svježih uprav donesenih jela i miris tamno-crvenih nigritela, modrih alpskih potočnica i bijelosivih i modrikastih alpskih ljubica. Svečani likovi izrazitih gorštaka, koji su s biskupom i svećenicima nagrnuli u crkvu, dopunili su i povećali svečani dojam u taj čas tako mile crkvice.

Poslije svršene pobožnosti u crkvi otišao je biskup s pratnjom u župsku kuću i sad je tu počelo obično predstavljanje općinskih funkcionera. Prije nego je biskup prekoračio prag sobe za nj pripravljene, uprav kad je ljubeznim kretom ruke otpuštao svoju pratnju, obratio se k njemu O. Antun s pitanjem: »Presvijetli«, molio je, »što imam prirediti za večeru? Pripravili smo govedu juhu, pastrve i pečenu teletinu. Molim, Presvijetli, pastrve ovdje ništa ne stoje — —« Tu posljednju opasku učinio je župnik gotovo prosećim

tonom, nadajući se, da će mu uspjeti proti diecezanskom propisu prokriomčariti jelo, koje ga uistinu nije ništa stalo a koje je u tim gorama bilo kao posebna delikatesa. Ali prevario se je u računu. Biskup odgovori: »Dobro dakle. Dajte nam za večeru govedu juhu i pastrve! Te ovdje ništa ne stoje — —« ponovio je smijući se riječi O. Antuna. Uzalud je župnik protestirao proti posljednjoj opasci — ostalo je na tom, kako je biskup odredio, i kad je kasnije za večerom na svoju ruku stavio pred biskupa samo još dvije jabuke, nije ih se biskup ni dotakao, iako kod kuće nikad nije išao u postelju, da ne bi uzeo nešto voća.

Međutim, dok je biskup primao posjete (nije ih bilo mnogo), sjedoše svi ostali svećenici u ispovjednice i ispovijedali su marljivo sve do preko osam sati uvečer. Samo jedanput je otišao O. Antun iz ispovjednice, da biskupa pita, treba li što. Odgovorio je, da ima sve, i kad se O. Antun već bio okrenuo k vratima, vidio je, da u cijeloj sobi nema niti jedne sjedalice. Kako je dugo biskup bio bez stolice i kako se je međutim pomagao, župnik svetomartinski nije nikad saznao. Ali biskup se nije za to ništa srdio i niti riječ o tom nije dalje govorio. Uostalom se to nije dogodilo krivnjom O. Antuna, nego najprije stoga, što su ženske u župskoj kući trebale stolice negdje drugdje, i dugo ne razmišljajući uzele ih, gdje su ih našle.

Bilo je nešto iza osam uvečer, kad su sjeli za zajedničku večeru. Nije bilo jela mnogo, a i piva iz krčme popilo se je malo. Ali ipak dugo im se nije dalo od stola. Sjedili su i razgovarali se, bez ikakve napetosti, bez ikakve formalnosti, povjerljivo i gotovo obiteljski. Mjesne prilike i događaji, iskustvo uže i šire, crkvene stvari sadašnje i prošle bile su predmetom tih razgovora, i nije sam biskup govorio, nego što je tko znao, pripovijedao je bez plašivosti. Kad su se napokon kuharice oprostile, kad se i biskup od stola digao, otišli su ostali svećenici na određena im mjesta u gostionici i u lovačkoj kući, a u župskoj kući je ostao jedino biskup i svetomartinski provizor. Otpravivši biskupa do njegove siromašne sobice s jednako siromašnom slamnicom na postelji, zatvori O. Antun kuću, te i sam pođe na počinak. Dugo nije mogao zaspati. Iz daljine je velikobistrički potok pjevao svoju pjesmu a u njegovoj se duši nizala misao za mišlju. Ali te su misli bile mirne, dapače zanosne i radosne, kao da je pod svojim krovom gostio ne svoga biskupa, nego oca, kojega je ljubio, cijenio i koji je došao iz daleka da ga pohodi — —

Pastirski pohod, drugi dan. Što je donio svetomartinskom župniku.

Bilo je oko četiri sata u jutro, i blistavo je alpsko jutro u grimiznom odijelu već naviještalo dolazak kraljevskoga sunca, kad se O. Antun u bječvama krao tihim domom, da nađe biskupove postole. Ali je njegovo traženje bilo uzaludno, postola nije mogao nigdje naći. Približi uho vratima biskupove sobe, ne bi li čuo kakvo gibanje i polagano zakuca. Začulo se iznutra odrješito »*Ave*«. O. Antun stupi unutra, ali njegova molba ostade neuslišana. S kakvim je postolima biskup jučer došao, takve je danas obuo i s takvim je kasnije išao na oltar. Nato župnik odmah pođe u crkvu da reče sv. Misu.

Domalo su došli i ostali svećenici, i koji su mogli, odmah su počeli sv. Misu, a drugi su sjeli u ispovjedaonice, koje su bile okružene brojnim

pokornicima, premda je bilo još rano a oni su morali doći iz daleka. Ispovijedalo se marljivo, a samo bi župnik od vremena do vremena izašao iz ipovjedaonice, da vidi, gdje što treba. Kod jedne takove ophodnje susretne se župnik u župskoj kući s biskupovim ceremonistom.

»Velečasni gospodine«, reče taj, »Presvijetli želi, da ispitujete uglavnom katekizam i da djeca na Vaša pitanja odgovaraju skupno.« - »Gospodine ceremonisto«, odgovori provizor nešto u neprilici: »Žalim, što to nisam znao prije. Djeca nisu navikla na taj način ispitivanja, te sam prisiljen, da kod ispita postupam tako, kako sam uvijek postupao u školi.« - »Ali Presvijetli to želi.« - »Sad već ne mogu drukčije.« — I tako su se rastali.

Poslije osam sati bila je biskupova sv. Misa, kod koje su gotovo svi odrasli župljani a osim njih i neki iz drugih župa primili iz ruku svoga nadpastira Tijelo Gospodnje. Nisu kod pričesti biskupu ljubili prsten. O. Antun im je to zaboravio reći, a oni se sami nisu sjetili. Inače je pobožnost pričesnika bila dirljiva, i biskup se osobito veselio, da u tako zloglasnoj župi toliko vjernika tako revno pristupa svetim sakramentima. To je proizvelo potpuni preokret u njegovu mišljenju o župi Sv. Martina. »Ta to je dobri kršćanski narod«, sam je kasnije hvalio O. Antunu njegove župljane, »i vidi se, da znadu cijeniti svećenika.« Kadgod se kasnije ispraznila svetomartinska župa, nije odgađao da je popuni,

nego im je odmah imenovao novog župnika. I nije već slao u Sv. Martin slabije svećenike, nego svećenike uistinu vrijedne, iako nekud nervozne ili inače boležljive. Poslije toga im je jednom poslao za župnika i jednog doktoranda. To je bio jedan od najljepših učinaka pastirskog pohoda. O. Antun je zato u srcu zahvaljivao Bogu. Zaboravljeno ljubljenje biskupskog prstena nitko nije ni spomenuo a sigurno najmanje biskup.

Poslije biskupove sv. Mise pristupiše školska djeca zauzevši mjesto u presbiteriju uprav pred oltarnom ogradom. Nije ih bilo mnogo, najviše četrdeset, jer su najmanji radi daljine bili ostali kod kuće. Presvijetli biskup stupi pred njih, s njim župnik i ostali svećenici — i katekeza počne. Župnik najprije dade pripovijediti događaj o Kainu i Abelu. Što se iza toga dogodilo? pitao je dalje, kako je obično činio u školi; koliko je grijeha učinio Kain; kamo koji grijeh treba prema katekizmu obrojiti; koji drugi grijesi u određenu vrst spadaju? itd. »Upotrebljava münchensku katehetičku metodu«, rekao je kasnije Presvijetli Biskup. Neopravdano. Jer O. Antun uistinu nije bio pristaša te metode, iako ju je poznavao i katkad je i upotrebio, ne stideći se ni malo da uzme dobro, gdje ga nađe.

Odmah po prilici iza trećeg upita O. Antuna umiješa se sam biskup u ispitivanje i dade djeci nekoliko upita iz katekizma. Djeca ne znajući njegove metode ušutjela i bojažljivo pogledala na svog vjeroučitelja. On mirno dopuni i razjasni

biskupovo pitanje novim svojim pitanjem, i djeca odgovoriše brzo i točno. Biskup dade novi upit, i opet je župnik bio prisiljen da ga novim upitom djeci razjasni, da shvate i odgovore. Iza toga dobri i zbilja očinski natpastir nije više ni jednim pitanjem pokušao da se upliće u katekiziranje župnikovo, nego okrenuv se pošao je do sjedala, koje je za nj na stepenicama oltara bilo pripravljeno, i tu je ostao šuteći do konca ispitivanja i pažljivo prateći svaki upit i odgovor.

Ispit je trajao preko sata, što nije bilo malo, uvažimo li mali broj djece. Pitanja su bila sad iz starog sad iz novog zakona, dotakla se svega, što je u vezi s praktičnim vjerskim životom u crkvi i u obitelji, kod kuće i na polju, u radne dane i u blagdane. Nisu bili zaboravljeni ni obredi ni svete slike, ni omiljele pjesme ni obične molitve. Zanimanje puka, koji je punio crkvu, bilo je veliko i živo, a i sami su prisutni svećenici sa zanimanjem pratili ispitivanje. Posljednje pitanje ticalo se hagiografije: koliko znadu sv. Ivana. Djeca nabrojiše sv. Ivana Krstitelja, sv. Ivana Evanđelista i sv. Ivana Nepomučkog, dodavajući kod svakog što o njemu pobliže znadu. Uprav su opisivali sliku sv. Ivana Nepomučkog, koja je visila na jasiki kod potoka nedaleko od crkvice, kad biskup završi ispit. (Kasnije za objedom bockali su svećenici O. Antuna, da je kao Čeh okrunio ispit češkim svetim patronom.) Ustane sa svog naslonjača i postaviv O. Antunu

ruku na rame pošalje ga na propovjedaonicu, da sad ispituje iz vjeronauka odrasle.

Međutim, dok je O. Antun polagano uzlazio na propovjedaonicu, postavi se biskup posred djece i počne da sad sam ispituje. Slijedio je upit za upitom, i to samo iz katekizma. Djeca su odgovarala skupno, živo i gotovo radosno, jer su sad sva pitanja bila doslovno iz katekizma. Biskup je prošao sav katekizam, pitajući sad iz ovog sad iz onog dijela i ograničujući se dakako na najvažnija pitanja. O. Antun je međutim stao neprekidno na propovjedaonici, čekao dok ispit djece svrši i iskreno se radovao, kako su se djeca držala. Napokon se nadpastir sam uvjerio, što djeca znadu, pohvalio ih i svakom darovao sličicu i medaljicu na uspomenu. Kasnije jednom pripovijedao je biskup u povjerljivom društvu, da je sumnjao, da O. Antun pri poučavanju vjeronauka zanemaruje katekizam. I nije uopće mislio, da bi sadašnji župnik Sv. Martina mogao djeci štogod praktično iz nauka vjere kazati. »Ja sam bio toga mišljenja, da taj čovjek previše visoko cilja, te da je nesposoban djeci obične kršćanske nauke u srce ucjepljivati; ali sam se uvjerio, da su djeca bila izvrsno pripravljena«, dodao je sa zadovoljstvom.

Ispitivanje puka iz katekizma bilo je kraće i ograničavalo se na same upite i odgovore iz katekizma. Pitanje je slijedilo iza pitanja slično kao pri ispitu djece. Puk je župniku odgovarao skupno, i to sad slobodno i svi, a sad opet ne-

sigurno i tek polovicom glasova, prema tomu kako su što bolje ili slabije znali. U cjelini je i taj ispit bio dobar, i kao mnoge druge stvari toga dana, služio je na čast čitavoj tamošnjoj župi.

Bilo je već podne, kad je bio iscrpljen program pastirskog pohoda skupa s biskupovom prostom ali uspješnom propovijedi, koja je trajala gotovo cio sat. Umorni su se svećenici vratili s biskupom u župsku kuću, gdje je međutim biskupski ceremonista pregledao matice i arhiv. Domalo bi pozvan O. Antun k biskupu na povjerljivi razgovor na samo. »Zadovoljan sam s Vašim djelovanjem«, reče biskup prosto svojim mirnim i dubokim glasom. »Osobito su mi se sviđala školska djeca. Samo tako nastavite dalje! Matice i ostali spisi su u redu. Za u buduće ipak želim, da se u ovoj župi uvede župska kronika i da se uvede posebna matica krizmanih.« (Do tada nije bilo u Sv. Martinu ni župske kronike ni matice krizmanih.) I vadeći iz džepa novčarku, upita O. Antuna: »Koliko sam Vam obećao darovati za popravak crkve?« - »Trista do četiri stotine kruna«, odgovori upitani. I brzo doda: »Ali već tog novca ne trebam, pod crkve mi je bio plaćen od drugdje.« Ipak mu biskup položi na dlan četiri modre novčanice od sto kruna, tako da su mu još u novčarci ostajala dva komada od sto kruna. Zamisli se nekako nad njima, pogleda O. Antuna i onda izvadi i njih, te ih poda župniku: »Ja znam, da ćete ih dobro upotrebiti.«

Što se tiče spomenutog biskupova obećanja, stvar stoji ovako: U svibnju pred pastirskim pohodom bio je O. Antun kod biskupa i izvijestio među ostalim i o zamišljenom popravku crkve. Najednom nekako u neprilici zašuti, a tad iznese ono, što mu je najviše bilo na srcu. »Presvijetli«, reče, »crkvi je veoma potrebit novi pod. Imam već i za to nešto novaca, a od kneza Lichtensteina su mi dane pločice uz pedeset po sto popusta. Ali ipak nemam toliko novca, da bih mogao i taj popravak u gotovu platiti. Možda mi uspije da skupim i to, što mi fali, a možda i ne. A ja kao redovnik ne smijem činiti dugova. Biste li bili, Presvijetli, pripravni, za slučaj da se ne skupe potrebiti novci, i ja budem prisiljen da ih uzajmim, jamčiti za taj dug?« - »A o kolikoj se svoti po prilici radi?« upita crkveni knez. »Fali mi još najviše trista do četiri stotine kruna.« - »No dajte pod raditi!« odgovori tad biskup. Međutim su se novci skupili uistinu od drugdje, i O. Antun ne bi se bio toga ni sjetio, da mu sam biskup nije spomenuo. Ali nije samo spomenuo, nego je svojevoljno platio, što je obećao, i još k tomu dodao. Novci su dakako do zadnje pare bili upotrebljeni za popravak crkve.

S tim je bio pravi pastirski pohod svršen. Biskup sad pozove sam svoga ceremonistu i O. Antuna, da pođu temeljitije pogledati popravak crkve. Sa zanimanjem tražio da mu se pokažu već provedeni radovi. I s jednakim zanimanjem pitao je još za zamišljene popravke. Kad je čuo,

da će se naručiti i novo svetohranište, pitao je, hoće li biti okretno. »Nikako, Presvijetli«, odgovori župnik, »tä ta vrst svetohraništa je, čini mi se, zabranjena.« - »Ništa nisam o tom čitao«, odgovori biskup, »i ja sam za svoju novu crkvu naručio okretne tabernakule.« Tad su sišli u lađu i k pobočnim oltarima. Kod oltara sv. Franje Ksaverskog iznese župnik već davno pripravljenu molbu. »Presvijetli, svetac, kojemu je oltar prvobitno bio posvećen, ovdje je gotovo sasvim zaboravljen. Sad taj oltar ima biti obnovljen, te molim, da bi staru sliku imao zamijeniti slikom nekoga poznatijeg sveca. Osobito bi mi bila ugodna slika sv. Josipa, hranitelja Gospodinova.« - »Ali štovanje sv. Franje Ksaverskoga lako bi se dalo u narodu opet uskrisiti«, primijeti biskup, »a onda to je pitanje u vezi sa svetim moćima, koje su postavljene u oltar — —« Kad je ipak O. Antun po drugi i po treći put svoju molbu ponovio, biskup nije dao izričitog dopuštenja, ali se nije više ni protivio. Ceremonista je bio toga mišljenja, da župnik smije tu promjenu provesti. (Uistinu je župnik ipak poslušao svoga biskupa i ostavio oltar prema prvotnoj namjeni.) Tako su prošli čitavu crkvu, i O. Antun je sa svojim vrhovnim pastirom pretresao su svoju osnovu i za sve dobio od njega izričiti dopust. Sretni svećenik bio bi biskupu izljubio ruke i noge, ne samo za živo i ushićeno zanimanje, koje je pokazivao za njegov naporni rad, nego i za neprisiljeni način bez ikakve birokratske strogosti i nepogrješive svojevoljnosti, s kojim je sa župnikom govorio o još preostalim sumnjama.

Objed je bio opet srdačan, ali radi skorog odlaska kratak. Za objed je bila, strogo po propisu, juha, govedina i srnetina, i na stolu je stala uz pivo i staklenka vina iz krčme; domaćeg vina O. Antun nije imao. Još prije dva sata poslije podne uputio se Presvijetli biskup na put u susjednu župu. Jučer je bio učinio četiri sata pješice, a danas ga je čekao put još dulji i naporniji. Do malobistričke župe bilo je oko pet sati hoda, i k tomu još kroz duboku prodolinu niz brdo pa opet uzbrdo. Na nebu se počeli oblaci nekako čudno miješati, i O. Antun zamoli biskupa, da radije tamo pođe kolima, barem dok se bude moglo, ali uzâlud. »Hodam veoma rado pješice«, pripovijedao mu je, kad su bili već na putu, »a na pastirskom pohodu moram se uprav boriti, hoću li da se opet jedanput u redu nahodam.« Uputiše se dakle »načinom apoštolskim« pješice, biskup u crnom talaru, ostali za njim. Jedan unajmljeni jaki čovjek nosio je za njima biskupovu prtljagu. Kad su bili tek iza mjesta u polju, počne padati sitna, ali obilna kišica, koja je sve više rasla, dok se nije pretvorila u jaku planinsku kišu. Ali biskupa nije uzdrmala. Koracao je dalje prema određenom cilju i nije putem ni počinuo, dok nije do cilja stigao. O. Antun se je povratio na njegovu zapovijed već sa pô puta kući. »Pet sati kliska i razmočena puta u duboku dolinu nizbrdo i opet strmo uzbrdo, za neprekidne

kiše i nevremena, koliko bi i samo običnih svećenika nešto takvo učinilo?« promišljao je sam sobom O. Antun. I već je predviđao, u kakvom će stanju večeras stići crkveni knez u krasnu župsku kuću idilične inače malobističke doline.

Drugi dan se O. Antun požuri da plati troškove, učinjene prigodom pastirskog pohoda. Bili su točno i doslovno ovi:

1. U gostionici kod Kamzika platio za pivo i vino popijeno za 2 dana svega Kr 3·20 (Za sobe unajmljene preko noći biskupovim pratiocima nisu htjeli ništa uzeti.)
2. »Genijalnomu postolaru« za pomoć u crkvi i za podignuće slavoluka napojnica - - - - - - - - - - - - - - - Kr 2·—
3. Lovcu Njeg. Visosti, koji je ubio srnca, za staklenku piva (drugo sve odbio) Kr 0·20

Platio usve - - - - - Kr 5·40

Slovom: svega troška za pastirski pohod imao pet kruna i četrdeset para. A k tomu od biskupa primio 600 Kr, t. j. šest stotina kruna!

Ali gdje je račun gđe. gostioničarke iz Pustinje, pitat će čitalac. Taj je bio već prije uređen. Kad je O. Antun, vrativši se od biskupa, vrijednoj ženi srdačno zahvaljivao za njezinu službu i pitao, koliko je ide, ona odgovori: »Gospodin biskup mi je na odlasku dao deset kruna dobre ruke i tim je plaćeno, što sam potrošila za govedinu i zelen. Za moj pak posao ne ću da mi se plaća. Tako je, Velečasni gospodine, naš račun uređen.« I pri tom je ostalo uza sve prigovore O. Antuna.

Kad je kasnije župnik u novo osnovanoj kronici župe opisivao posljednji pastirski pohod u Sv. Martinu, završio je svoj opis ovim riječima: »Presvijetlog biskupa poznam već od godina, ali nikad ga nisam vidio tako ljubeznim, umjerenim, tako svim pristupnim kao za tog pastirskog pohoda. Boravio je među nama svećenicima i pukom kao otac. Njegova jednostavnost, zadovoljnost s najmanjim, njegovo zaboravljanje na se i traženje duša, bilo uistinu apoštolsko. To je bio idealni pastirski pohod. Nek mu za to Gospodin Bog plati!«

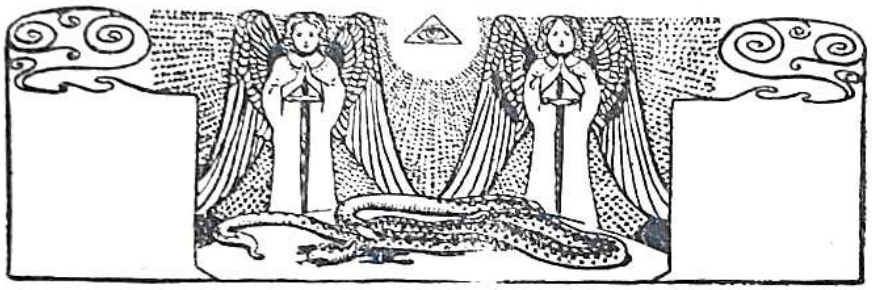

Mea culpa.

Popravak crkve i biskupov pastirski pohod značili su vrhunac pastirske djelatnosti O. Antuna u Sv. Martinu. Hvala Bogu, značili su i vrhunac njegova vanjskog uspjeha. Kad je otišao biskup, kad je nakon malo mjeseci i posljednji radnik ostavio Sv. Martin, tada je zavladala duboka, ničim ne pomućivana, dapače radosna tišina u župi, u srcima župljana i u samoj duši župnikovoj. Više nije imao u mjestu protivnika, ali je imao mnogo iskrenih prijatelja: osjetili su i pod tvrdom rukom meko srce svoga pastira. Uživao je potpuno povjerenje i gore i dolje. A ako bi se dogodio, kako već to u pastorizaciji biva, kakav nesporazumak i poteškoća, brzo bi to bilo izravnano iskrenom i svima poznatom težnjom župljana, da se oduže svom župniku, da ga razvesele i zadovolje. Poslije gotovo trogodišnjeg tvrdog rada,

koji je ne jedanput dobivao i obilježje borbe, našli su se skupa oni, koji su pred Bogom skupa i spadali: pastir i stado, upravitelj župe i povjerene mu duše. Kao da tek sada slave dane ljubavi, tim krasnije, jer su već znali, što je i što mora biti župnik župljanima i oni njemu, jer su slutili, da njihova sreća ne će biti trajno ni bitno pomućena. Zazelenio se sveti mir u župi i u dušama, procvao tihim i nebeskim cvijetom i u srcu župnikovu.

To je vrijeme uprav poticalo na razmišljanja, uspoređivanje — ispitivanje savjesti. O. Antun je dosad imao iza sebe samo čisto redovničku djelatnost — uglavnom rad u ispovjedaonici i propovjedaonici. U velegradu i po selima i mjestancima, sa skorupom društva i najnižim ljudskim talogom, u zemljama i prilikama za stoljeća različitim između sebe, za vrijeme misija i duhovnih vježaba, spojenim sa uzbuđenjem, i opet u tromom i dosadnom pomoćnom radu okušao je sve, što propovjedaonica, što ispovjedaonica u sebi imaju blagoslovljena, zanosna, božanskoga, ali također i teška i što iscrpljuje, a nekad i razdire i ponizuje dušu. I kod studija i knjiga je proveo važan dio svoga života i boriti se za najviše ciljeve znanstvenoga nastojanja ostalo je doživotnom tajnom čežnjom njegova srca. A sad je imao iza sebe novu fazu života — pravo javno dušobrižništvo. Dakako, što je njega od duhovne uprave dopalo, bilo je u velikoj opreci s njegovim dosadašnjim redovničkim ži-

votom. Njegovo redovničko zvanje vodilo ga je dosad po visinama svećeničke djelatnosti, premda samo unutra, a što mu je sad iz dušobrižničkog djelovanja dopalo, bili su — posljednji ostaci, koje nitko nije htio, koji su se svakomu činili uprav ispod normale. Sami svjetski svećenici te biskupije, koji su ga od prije znali, žalili su ga pred njegovom braćom. »Šteta da je O. Antun poslan u Sv. Martin«, govorili su, »šteta...« Ali su ga neopravdano žalili. I teški i zanemareni, i neznatni i malo cijenjeni vinograd bio je ipak vinograd, bio je vinograd Gospodinov. I odatle, ali za onoga, koji je svladao vanjske i u sebi samo slučajne zapreke, odatle možda više nego od drugud, otvarao se je pogled na zadatke, sredstva, zasluge, uspjehe uistinu jedinstvene i božanske. Na satove daleko nije bilo inteligenta, koji bi živio u prilikama fizički neznatnijim, siromašnijim, a na satove daleko nije bilo niti liječnika niti činovnika niti učitelja, koji bi uživao većeg ugleda u svom narodu i kod samih ureda. I sam okružni poglavar iz daleka ga je prvi pozdravljao i uvijek mu samo s lijeve strane išao. Što ne bi bio nikad izveo kao puki redovnik, to mu je uspjelo kao župniku. Još i sad je, govorio je O. Antun, svećeničko zvanje između svih staleža elitno. A u svetom svećeništvu je opet dušobrižništvo najkrasnijom, uprav najbožanskijom djelatnošću. Jest golemom moralnom moću prema vani i unutra. Ali se ne smije mjeriti svjetskim mjerilom. Ne smije se prosuđivati prema prihodima, udobnosti, pravima i vrjednosnim papirima, nego prema dušama, prema radu, prema milosti, prema osobnom nastojanju, prema žrtvi — —

Tako je mislio i promišljao O. Antun o dušobrižništvu uopće. Slučaj, koji ga je uprav tada doveo u dodir s odličnim svećenikom toga kraja, bio je povod, da se nije zadovoljio razmišljanjem samo o staležu, nego je počeo da svraća pogled i na se, da dublje ispituje i svoje djelovanje.

Bilo je prekrasno listopadsko vrijeme, i O. Antunu se prohtjelo poznati stranu svoje okolice, u kojoj još nikad dosad nije bio, s druge strane klanca, uprav u protivnom smjeru od Velike Bistrice. Uzeo je dakle štap i nešto hrane i dao se na put. Kraj, kroz koji je put vodio, bio mu je potpuno nov i u to vrijeme, nakon što su opusjele alme, potpuno bez ljudi. Ali je bio pun one osobite sanjive, ozbiljne ljepote alpskoga jesenskoga dana, s dalekim jasnim obzorima, s nebom bez i najmanjega oblačka. Nije se žurio, te je bio već mrak, kad je nakon samotnog puta od sedam sati prešao prag župske kuće, u kojoj je onaj svećenik stanovao. Gospodina župnika je dosad poznavao samo po glasu. Bio je prije u biskupskom gradu vjeroučitelj i ujedno factotum u svim mogućim katoličkim društvima, poduzećima, agitacijama i redakcijama. Zato je u razmjerno mladim godinama bio imenovan dekanom i poslan na sadašnju župu, kojom je do tada upravljao župnik, glasovit i kao pisac i kao čo-

vjekoljub. Bio je uistinu odličan svećenik, poznat po svoj biskupiji radi dobrote srca i radi plemenitog i pobožnog života.

O. Antun se radovao, da će poznati svećenika ne samo fizički mlada, nego i višim težnjama svježa, a uistinu je našao — pesimistički pocrnjeli, osušeni, otvrdnuti, neprobavljivi svećenički dvopek.

Već se je njegova vanjska pojava doimala neprijatno. Lice uvelo, oko nekako tužno unutra obraćeno, čelo navorano, cio stas pognut i nekako prije vremena skršen. Ali još žalosnije je bilo slušati govor toga pastira duša. Pripovijedao je potanko i s nekom stručnošću, koja se tužno doimala, cijele litanije prekršaja i grijeha svojih župljana, ali nije znao da o njima kaže ništa dobra, pomirljiva ili nešto, što bi ih nekako ispričavalo. Zabio je u glavu, kako se činilo, nepromjenjivu misao, da je u takovoj župi svaki rad uzaludan, da je njegov život tu nesretan, dapače potpuno izgubljen. I bio je to izgubljeni svećenički život, ali ne krivnjom župljana, koji se napokon uglavnom nisu ništa razlikovali od drugog kršćanskog žiteljstva onoga kraja, pa gotovo niti one biskupije, nego krivnjom njegove vlastite, pesimizmom otrovane duše. Bilo mu je kao udovcu, koji se drugi put oženio i koji ne mogavši zaboraviti prve žene, ubija svoju sreću i sreću žive žene. Nije mogao zaboraviti svoje djelovanje u biskupskom gradu. Sve pređašnje je bilo zlatno, a sve sadašnje je bez vrijednosti.

Ljudi, kojima je prije posvećivao svoje sile, bili su sami sveci, a oni, za koje je sad bio postavljen, sami propalice. Neprekidno je uspoređivao, spominjao, hvalio ono, što je prošlo, a grdio ono, što je sada, ne poznajući mjere ni u jednom ni u drugom. Napokon mu je jedno i drugo postalo zamkom, prošlost, koje se davno odrekao, s kojom više nije imao ništa zajedničkoga, i sadašnjost, kojom nije znao zavladati, a prema kojoj je ipak jedino imao tako teške obveze. I nehotice je O. Antunu dolazio na pamet primjer, što ga je jednom čitao u asketskim knjigama. Neki sluga bi rano ujutro poslan, da očisti gospodarevo polje od trnja i čkalja. Došavši na mjesto određeno mu za posao, zgrozi se i nad veličinom polja i nad raširenošću škodnog bilja. Klone i rastuži se. »Što da ja siromah s tim počnem? Za to ne bi bilo dosta ni deset takovih kao ja - -« I sjedne na međi i od žalosti zaspe. Probudio se, kad je bilo podne, i ne taknuvši posla ni prstom vrati se kući. »No, koliko si napredovao u poslu?« pita gospodar slugu. I mjesto o rezultatu svoga rada stade nemarni sluga govoriti u pretjeranim bojama o groznoj i neiskorenjivoj vladi čkalja i trnja ... Napokon ga prekine gospodar pravednim prigovorom: »Da si očistio barem toliko zemlje, koliko je zauzimalo mjesto, na kom si lijeno ležao — —!« Možda je pitala vlastita savjest onoga župnika: »Što si radio u vinogradu, u koji te je postavio Gospodin?« A on, htijući sakriti sebi i Gospodinu svoju krivnju, sipao je

mnoštvo tužba i okrivljivanja na vinograd, na duše, na grijehe, na korov — —

O. Antun je bio neugodno dirnut razlikom onoga, što je očekivao i što je našao. Tek kasnije mu je postalo jasna zagonetka župnikova ponašanja. »Učinio je glupost, kad se je natjecao za župu, za koju on uprav nije bio«, tumačili su drugovi toga svećenika. »Uprav tada je proživljavao u duši najgore prelazne oluje; kasnije je sam uvidio, da je na krivom putu, i njegov dalji rad u župi bio je uistinu blagoslovom -- --« Ali ta opravdanja O. Antunu su bila dana tek nakon nekoliko godina. Onda, za onoga listopadskog pohoda bio je pod dojmom samo njegovih riječi i njegova ponašanja. A taj dojam je bio u najvećoj mjeri tužan i žalostan.

Slušajući tada svoga gostoprimca i razmišljajući o njemu O. Antun je neprekidno gledao — sebe. Neprestano je gledao pogibao, kojoj je prošlih godina kao dušobrižnik često i sam bio veoma blizu, kojoj je dapače u neko vrijeme uistinu već bio i podlegao.

Već prvi sud, koji je pri svom dolasku iz usta svoga najbližega duhovnoga druga čuo o Sv. Martinu, zvučio je tvrdo i gotovo beznadno. A ipak to nije bio baš najgori sud o toj župi. Aludirajući na prevagu stočarstva, o kojem je živilo žiteljstvo Sv. Martina, drugi pa i svećenici pravili su namjerno dvoznačne dosjetke: »Na granicama Sv. Martina prestaje vlada ljudi i počima vlada stoke.« A drugi su se još odvažili da

izriču druge sudove, još manje kršćanske. Sve to je O. Antun morao slušati gotovo prije nego je stupio u župu Sv. Martina. Je li čudo, da mu je time bio pomućen jasni i nepristrani pogled na tamošnje prilike i veoma obojen na crno? Kad je kasnije u Sv. Martinu već djelovao, tamošnje prilike, u ne jednom smjeru zanemarene, nisu bile takove, da bi ga izliječile od toga pogibeljnoga i djelomično nepravednog mišljenja o tim prilikama. Osim toga je u prvo vrijeme boravio i preveć često u društvu jedinog inteligenta Sv. Martina, tamošnjega učitelja. A on samo što bi otvorio usta, pripovijedao bi cijelo mnoštvo crnih pripovijesti, kriminalnih sumnjičenja, svakakvih nečistih afera prošlih i sadašnjih o pojedincima i o cijelom mjestu, tako da na nikom nije ostalo ni vlasa poštena. O. Antun doduše nije te govore odobravao, dapače je nekako instinktivno branio svoje župljane pred ujedljivim učiteljem. Uza sve to je ipak mnogo toga ostalo u njegovoj duši, bojadišući još crnije ono, što je u Sv. Martinu bilo i onako tamno, i ne dajući da se u punom svijetlu pokaže ni ono, što je tamo bilo uistinu dobro i pobudno.

To je bila prva pogrješka, koju je počinio neiskusni, javnom dušobrižništvu nevješti redovnik. Pogriješio je proti kršćanskoj ljubavi, kad je slušao tvrde nekršćanske riječi o onima, koji su mu bili djecom po Bogu, i sam je bio kriv, da još prije nego se u njegovu srcu razvila ljubav prema njima, ugnijezdilo se u njemu nepovjerenje, ogo-

varanje, zloba i pesimizam. Gdje prestaje ljubav, prestaje i pravednost, a gdje u javnom djelovanju nema pravednosti, tu fali čvrsti, neoborivi temelj mirnog, uspješnog rada. Je li zato župnikovo srce bilo bez ljubavi prema povjerenim mu dušama? Nije. Bila je uza sve to još u njemu viša volja za ljubav, kako ju je crpio iz svoga zvanja uopće. Bila je tu revnost, koju je imao uopće kao svećenik. Bilo je tu nešto onog višeg načelnog nastojanja, što je on svojim načinom nazivao »asketskom ljubavlju«. Ali je falio onaj fini i najdragocjeniji pelud ljubavi, koju je opet nazivao »osobnom«, koja izvire samo iz bespredrasudnog, srdačnog gledanja na ljude i prilike, koje sve ispričava i sve pokriva. Taj pelud je tu falio, a mjesto njega padala je rđa na najljepša djela njegove požrtvovne revnosti, rđa, koja sve oslabljuje i s vremenom sve proždire.

Ta prva pogrješka bila je pojačana drugim nedostacima, koji su imali izvor u značaju ili i u prošlosti O. Antuna. Ne samo u privatnom životu, nego i u javnom djelovanju i na propovjedaonici bio je još uvijek redovnik, a zaboravljao je, da je župnik. Što si je mogao dopustiti za vrijeme misija i duhovnih vježaba, kao malodnevni gost u župi, katkada i pred potpuno nepoznatim mu slušateljstvom velegradskim, i uopće u izvanrednim prilikama, nije prošlo nekažnjeno, dapače je katkad bolno djelovalo, kad je to rekao u redovitom pastoralnom radu, u tijesnim i svima poznatim prilikama, gdje je svaka riječ izazivala

osobne odjeke, pred slušateljstvom, koje je bilo naviklo, da u njemu vidi svoga oca, pastira, koji ih je imao voditi putem spasenja s ljubavlju i ustrpljivošću i nekom višom obzirnošću. Često se je kasnije O. Antun sjećao te svoje početne pogrješke, kad je slušao o poteškoćama, što ih imaju i drugi svećenici u svojim župama. Taj je novinar i upotrebljava svoje otrovno pero — u dušobrižništvu, mislio je o jednomu. Taj je bio dvadeset godina »gospodin profesor« i ne može stare oce obitelji da razlikuje od lakoumnih učeničića, sudio je o drugom. Onaj je bio veoma vrijednim nadstojnikom u sjemeništu, ali njegova po sebi dobra župa propada, jer njezin župnik ne će da prizna, da seoska župa nije sjemenište, opazio je kod trećega. To su profesori, novinari, političari, redovnici bez zavjeta i sa zavjetima a gdjekad »ređeni seljaci«, kapitalisti, tecikuće, ali ne župnici, mislio je često kasnije o takovim O. Antun, a sjećao se i sebe i puka, koji mu je jednom bio povjeren, kojim je imao upravljati, a koji je katkad i — mučio.

K tomu su se pridružile osobne sklonosti. I nehotice i ne budući toga svijestan, bio je previše zauzet sam sobom i žrtvom, koju je u tamošnjim prilikama kao svećenik prinosio, ciljem, za kojim je išao, čistom namjerom, koju je u svemu pred očima imao, načelima, koja je nada sve stavljao. Bilo je dobro, dapače i nužno, da mu je sve to u duši živjelo, tvorilo pozadinu njegovih djela, čvrsti temelj njegovih poduzeća, od-

štećujući ga za tešku često realnost, nadoknađujući i izravnavajući mu pretrpljene gubitke ili i poraze. Ali neispravno je bilo, što je mjerilom svoga višega nastojanja mjerio svoju okolinu i duše sebi povjerene. Neispravno je bilo, što je vidio načela, a katkad i grijehe postavljene proti načelima, gdje je vladao puki slučaj ili nepromišljenost, što je gotovo anatomski istraživao motive, kojih često uistinu nije bilo. To je suvišno razdraživalo njegovu dušu, preko mjere i potrebe davalo oštrinu njegovim inače dobrim popravnim nastojanjima, bila je to u biti i nepravednost prema grješnicima. Strijeljao sam iz topova na vrapce, prigovarao je kasnije O. Antun sam sebi, izrazivši slikom pogrješku tako čestu u djelovanju uprav najvrijednijih svećenika.

Osim toga svetomartinski župnik je bio žestoke, nervozno nestrpljive ćudi, kojoj je bilo teško čekati uspjeh. Nije dakle čudo, da je svojom žestinom i u dobrim stvarima izazvao nezadovoljstvo, pa i otvoreni otpor. Da je svoj rad držao izgubljenim i neplodnim i ondje, gdje uistinu nije imao razloga za to. Da se osjećao nesretnim, kad se mnogo sjeme, koje je danas posijao, nije odmah već sutra zelenilo, cvalo i plod donosilo. Što se provodi u sjednicama pariških okultista, da zrno pred očima sakupljenih posađeno u zemlju, u malo sati naraste, procvate i donese plod, to bi po prilici on bio želio, slikovito rečeno, da se događa i u dušobrižništvu, sa

sjemenom, koje je u duše sijao. A to je bila luda, nerazumna i štetna želja.

Sve to skupa uzeto unijelo je u djelovanje O. Antuna u Sv. Martinu nešto suvišne oštrine i bezobzirnosti, a katkad i osobne nepravednosti, koja mu je inače bila tuđa. Nešto slabićke negativnosti i pesimizma, što sve truje. Jedne zime, bila je to druga za njegova boravka u Sv. Martinu, tako je od toga duševno obolio, da je sam počeo napuštati sve svoje osnove, da je opozvao i narudžbe za popravak crkve i ozbiljno se spremao da Sv. Martin ostavi zauvijek. Bio bi tada ostavio iza sebe malo radosnu i stalno ne blagoslovljenu uspomenu. Bio je uprav na putu, da dođe onamo, gdje je sada susjedni mu župnik, da postane pesimistom nekorisnim ni za što ni sebi ni drugomu. Ali sačuvala ga je milost Gospodinova, te je poslušao bolje sklonosti svoje duše.

Sad, kad je sve to imao iza sebe, iskreno je to žalio, moleći u duhu za oprost svoje župljane, što se je dao zavesti na nepromišljenosti, koje su mu mogle postati kobne. Dosad je bio previše metlom, koja izmiće smeće, a malo ustrpljivim gospodarom, koji malo po malo skuplja toplo, prijatno, nutarnje blago. Trčao je i previše za svim, što je ležalo vani, dok je pravi život obraćen unutra.

Bog je cilj i mjerilo djelovanja svećenikova u župi, razmišljao je dalje. A Bog je ljubav, život. Nije dakle od Boga, ne nosi znak isprav-

nosti ono svećeničko djelovanje, kod kojega ima preveć negativnosti, koje prekomjerno kara i zabranjuje, reže i pali, koje izlazi iz zlovolje i gorčine, a zaboravlja na ustrpljivost, nadu, radost i ljubav. Ne pljesnivi i nagnjili pesimizam, nego zlatni optimizam, što sve svladava, mora biti temeljnim tonom života i rada svećenika na župi.

Optimizam i — ustrpljivost. Jer sve organsko djeluje tiho, unutra, polagano i skriveno, nezamjetno i nenapadno. Ko je kad mogao da kontrolira, kako raste trava, stablo i grm? A oni ipak rastu, ako je život u njima. Tako je i s dušama, i to s dušama još više nego sa materijalnim organizmima. K velikoj žrtvi svećenikova života spada i to, da sije i ondje, gdje nikad ne će vidjeti, da niče od njega posijano sjeme, da cijepi i oplemenjuje ono, od čega ne će možda sam nikad ploda brati.

Tako je razmišljao O. Antun i tako je određivao novi, dublji, Kristu bliži smjer u dušobrižništvu.

Sačuvati prije svega srce vječno mlado i nijednom žrtvom neskršeno.

Širiti oko sebe toplinu i ondje, gdje vlada sibirska studen; i uprav tu je širiti još više.

Ne očajati, nego se nadati i tada, kad se nada čini ludošću a beznađe mudrošću.

Manje gledati ljudske grijehe, a više obraćati oči svoje duše možda i sakrivenoj kreposti.

Manje koriti, a više govoriti o tom, što dira ljudsko srce.

Ne plakati samo nad duševnim siromaštvom svoje okoline, nego unašati u nju bogatstvo novih misli, novih težnja, nove snage a nadasve novih primjera i djela.

Ne mučiti se samo trnjem i korovom ljudskih nereda, nego znati stupiti i na zanosne prostore pravog djelovanja Božjeg.

Ostaviti, ako se drukčije ne može učiniti, ruševine, koje nije moguće od pada spasiti, njihovoj sudbini, a graditi za nove naraštaje utočišta dobra i sreće i spasa.

Ne samo liječiti rane grijeha, nego također ulijevati novu snagu, novu radost, novi život u srca povjerena.

Neka ne bude nikoga, koji ne bi iz radosnog i ljubavlju prožetog svećeničkog rada odnio za se nekakvu klicu, cvijet, koji se rastvara i cvate za nebo — —

O tom je mislio i premišljao O. Antun. I novi, topliji, radosniji, više unutra obraćeni svijet pastirskoga djelovanja nastajao je pred njegovom svećeničkom dušom.

Ali još prije nego je pokušao da ga ostvari, nadošlo je nešto, čim je učinjen konac svim njegovim snima i dobrim namjerama. Bio je naglo i nenadno pozvan natrag u svoj samostan.

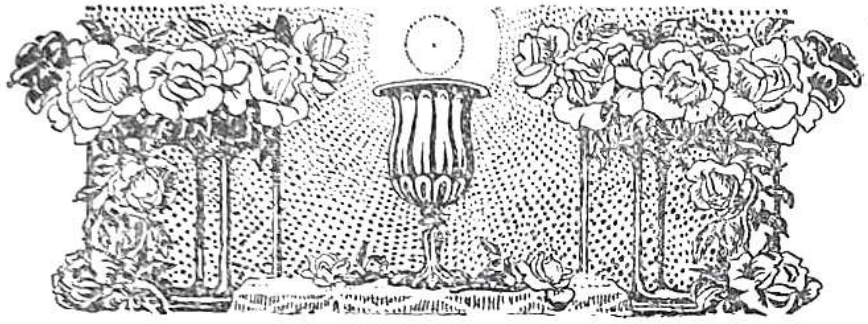

Erravi sicut ovis, quae periit: quaere servum tuum, quia mandata tua non sum oblitus. *)

Bilo je prije Uskrsa. Vani se borilo mlado proljeće sa starom zimom tako tvrdokorno, da su od bijeloga njezina odijela još samo nelijepe krpe krajem lepršale, a u siromašnom stanu svetomartinskoga župnika pripravljale su se promjene, koje su kroz kratko vrijeme imale prodrijeti i u javnost. Pažljivijemu motriocu mogao se je napadnim činiti barem red, koji je od malo dana zavladao u njegovoj sobici. Možda prvi put iza godina bile su stolice, pod, dapače i stol bez knjiga i spisa i papira i brošura.

*) Kao izgubljene ovce u lutanju je, Gospodine, život moj: traži slugu svoga, jer zapovijedi tvoje zaboravio nisam. (Ps. 118, 176.)

Možda prvi put iza godina nije se posjetniku trebalo bojati, da će kod O. Antuna posrnuti preko razbacanih cipela i folijanata, da će zapeti o obješeno odijelo, o izvučene ladice. Ta sobica sa malim prozorčićima, širokim pô metra a tako visokim kao da se sama sebi čudi i kao da ne može vjerovati, da opet poslije dugo vremena vidi sebe, svoj pod nezapremljen, svoje zidove nezavješene ... Je li to bio slučaj ili se dogodilo čudo s O. Antunom? Nije bio slučaj a ni čudo se nije dogodilo, nego se dogodilo nešto, što se tako često događa u životu svakoga redovnika: O. Antun je od svojih starješina bio opozvan. A onaj napadni red, koji se pojavio u njegovu stanu, nije bio pravo red, nego je to bila praznina — svetomartinski župnik se je po malo spremao na odlazak.

Taj mu je opoziv došao nenadno, uprav kad je zasnovao nove osnove za nutarnju dublju reformu župe. I imao je da se vrati brzo, za malo dana — biskup je postigao kod njegovih starješina samo toliko, da je župu ostavio nekoliko nedjelja kasnije nego je prvotno bilo određeno. Je li taj opoziv za O. Antuna bio bolan i trpak? Ne znam — život redovnika takovih pitanja uopće ne pripušta. Samo jedno znam. Ulomak neke njemačke pjesme, koju je svetomartinski župnik prije više godina negdje bio čuo, uprav u to vrijeme i nehotice mu se vratio u pamet. Samo u pamet ili i u srce? Opet ne znam. Ali

praznim prostorom njegova tamnog stana tada su često tiho zvučile riječi te pjesme:

Ich hab' alleweil gemeint, ich hab' alleweil gemeint,
Daß ich's nicht, nicht ertragen kann, nicht ertragen kann.

— — — — — — — — — — — — — — —

Und ich hab' es doch ertragen, und ich hab' es doch ertragen,
Aber ach, aber fragt mich nicht, wie, aber fragt mich nicht, wie — —*)

O. Antun je dakle bio opozvan. Osim biskupa i njegovih starješina nitko o tom nije znao, on sam pak nije mislio da to ikomu kaže. Tiho, kako je gotovo prije tri godine bio došao, htio je opet odatle poći.

Vratio je dakle najprije knjige, koje je iz knjižnicâ bio uzajmio. Iz prizemlja je donio u jednu praznu sobu sanduk, i od nikoga neviđen, stavljao u nj polagano svoju malobrojnu odjeću. Za nasljednika je učinio opširno i jasno pismeno izvješće o stanju crkvenog imanja, o tomu, što je bilo provedeno i što se je još imalo provesti. Dovršio je i potpisao kroniku župe, dovršio je u školi započeto gradivo vjeronauka, ispovijedio

*) Ja sam uvijek mislio, ja sam uvijek mislio,
Da to ne ću, ne ću podnijet moć, ne ću podnijet moć.

— — — — — — — — — — — — — — —

A ipak sam podnio, a ipak sam podnio,
Ali ah, ali kako, ne pitaj, ali kako, ne pitaj.

školsku djecu i podijelio im Tijelo Gospodnje, pohodio bolesnike i s nekim se u duhu i za uvijek oprostio, razdijelio i zadnju paru iz blagajne za siromahe — i čekao, dok mu isteče rok. Bez knjiga, bez pravoga rada, dapače bez strogog zaposlenja uopće, sa dušom unutra ranjenom držao je sada dužim dan nego prije mjesec, sedmicu težom nego prije godinu. Brojio je gotovo sate, dok ta muka svrši.

Napokon dođe zadnja nedjelja župnikovanja O. Antuna u Sv. Martinu.

Rano još prije službe Božje spremi objed, a zatim stavi u sanduk još nesložene svoje stvari. Nekoliko nužnih sitnica stavi u svoj »rucksack«. I okovane postole i alpski štap je bio pripravio za put. Tad je pošao u crkvu, da izvrši službu Božju. Propovijed je za župljane sadržavala ne jednu riječ zahvale, ne jednu riječ ljubavi, ne jednu opomenu i želju, ali svog odlaska O. Antun nije niti spomenuo. Bio je neprijatelj svih sentimentalnih rastanaka s crkvom, župljanima i djelovanjem. Još je imao pjevanu sv. misu, podijelio im blagoslov sa Svetotajstvom, pak toplo se pomolivši pred svetohraništem i rastavivši se u duhu s obnovljenom crkvicom, odletio u župsku kuću. Stojeći ulije u se objed, obuje napokon teške alpske postole i prihvati okovani alpski štap. Zaključa župsku kuću i ključ ostavi u gostionici kod Kamzika. Koga je vidio u gostionici, koga je susreo na putu iz crkve, svima je mahnuo na pozdrav rukom, nasmijao im se i rekao im

s Bogom, jer da se više ne će vratiti. Oni su to uzeli za šalu, jer su bili naučni da ga često vide gdje odlazi na put i jednako mu sa smijehom odgovarali: »S Bogom, do viđenja, ipak ćete se opet brzo vratiti — —« A on ih je ostavljao u njihovoj dobroj vjeri, koracajući odrješito naprijed, da na vrijeme stigne na željeznicu. Kudgod je župom prolazio, kudgod je svoje oči obratio, iz svakoga dvora, iz svake kolibe rojile su se radosne i teške uspomene, koje su više ili manje dirale njegovu dušu. Tu je proviđao a tamo pohađao bolesnike. U toj kući su imali vrijednu djecu, a u onoj su mu vratili nezahvalnošću. Tamo stanuju dobri ljudi, a tamo nesretni . . . I ne znajući kako, našao se s putničkom torbom na leđima i štapom u ruci na granici Sv. Martina kod slike Žalosne Majke Božje. A suza za suzom mu puzla niz lice, kad je skinuvši klobuk u duhu molio za oprost Dobroga Pastira, koji je boravio tri sata daleko u svetohraništu, za sve grijehe, koje je počinio u dušobrižništvu. Kad je pod zaštitu Žalosne Majke preporučivao sva dobra i zalutala, sretna i nesretna srca stanovnika Sv. Martina, koja je tri godine vodio pred Gospodinom kao pastir i kao otac — —

Kad je okrenuv se naprijed krenuo prema Velikoj Bistrici, već nije bio alpskim župnikom, nego opet prostim redovnikom. I na dušu mu je legla teška i tužna misao: Bože, kako da najkorisnije uložim još preostale godine života?

* * *

Po prilici četiri mjeseca kasnije O. Antun se nađe proti svomu očekivanju opet za kratko u Sv. Martinu. Nehajno je koracao neravnim putem mjesta, kad ugleda gdje prema njemu ide mlada žena, majka dvoje još male djece. Kad ga je ta žena ugledala, tako je zajecala, da je O. Antun uistinu mislio, da joj je umro muž ili da je izgubila koje od svoje djece. Brzo k njoj pristupi i ne pozdravivši je upita sažalno: »Ko je umro? Muž ili koje Vaše dijete - -« »Ali, Velečasni«, odgovori neprestano još plačući, »zašto ste nam to učinili? Nije mi umro ni muž ni dijete, ali zašto ste nam otišli — —?« Točno takovih susreta imao je tada O. Antun više ne samo sa osjetljivim ženama, nego katkada i s otvrdnulim ljudima. Bio je dakle ipak kod njih u dobroj uspomeni.

Sadržaj.

	Str.
Predgovor prevodioca	3
Predgovor pisca	6
Dolazak novog župnika	9
Iz povijesti sv. Martina i njegovih duh. pastira	16
Prvi koraci u duhovnoj pastvi	31
Svoj gospodar i djelomično kuhar	43
Škola, siromasi, bolesnici	55
Nekoliko napomena za orijentaciju	69
Prvi okršaji. Rakijaški bojkot. Lovačka secesija	82
Najveći neprijatelj svetomartinskih svećenika	97
Život s prirodom. Zima	106
Život s prirodom. Ljeto	120
Za očišćenje škole	134
Protiv činovničke samovolje. Šah Njegove Visosti	147
Popravak crkve. Priprave	159
Popravah crkve. Pravi rad	173
Pastirski pohod. Priprave i prvi dan pohoda	188
Pastirski pohod, drugi dan. Što je donio svetomartinskom župniku	199
Mea culpa	210
Erravi sicut ovis, quae periit: quaere servum tuum, quia mandata tua non sum oblitus	224